

הסוף מן ההתחלה

חזון אחרית הימים של ישעיה

הסוף מן ההתחלה

חזון אחרית הימים של ישעיה

אברהם גלעדי

www.IsaiahExplained.com

Hebraeus Press

הסוף מן ההתחלה
© זכויות יוצרים 1997, 2012 בידי Hebraeus Press
www.IsaiahExplained.com
כל הזכויות שמורות
הוצא לאור בארצות הברית של אמריקה
מהדורה שלישית, הדפסה ראשונה, 2012
כריכה רכה 2-3-9626643-0-978 ISBN
E-Book ISBN 978-0-910511-23-3

אין להעתיק מעבודה זו כל פרט ללא אישור בכתב מן המו"ל מלבד ציטוטים
למאמרים או ביקורות.

Hebraeus Press, P.O. Box 501232, San Diego, CA 92150-1232
עבודה זו אינה מייצגת דת, כנסייה או שלוחות שלהן אלא שהאחריות שייכת
למחבר בלבד.

"מִגִּיד מְרֵאשִׁית אַחֲרֵית וּמִקְדָּם אֲשֶׁר יֵא-נַעֲשֶׂוּ
אִמְר עֲצָתִי תְקוּם וְכֹל-חִפְצֵי אֲעֲשֶׂה."
— ישעיהו מ"ו:10

תוכן העניינים

- 14..... הקדמה
- 14..... גישות נהוגות לכתבים עתיקים
- 15..... הוכחה למחבר יחיד של ספר ישעיה
- 16..... מבוא
- 18..... סקירת תמות ותאולוגיות
- 19..... פישוט המסר המורכב
- 21..... 1. חזיונות על קץ העולם
- 23..... דפוסי נבואה עברית
- 24..... התבנית הנבואית בהיסטוריה של ישראל
- 25..... רעיונות הליבה של נבואה קלאסית ואפוקליפטית
- 27..... שמות עתיקים כשמות צופן
- 29..... סוגים של דין עתידי בעולם
- 30..... אשור ומצרים – סוגי מעצמות
- 31..... הרלוונטיות הכפולה של נבואה קלאסית
- 32..... 2. הצפנת המסר במבנה
- 33..... מבנה ותוכן – שני ממדים
- 35..... צרות בבית, גלות, שיבה שמתה הביתה
- 35..... הבחנה בין היסטוריה לנבואה
- 37..... כפירה, דין, שיקום, גאולה
- 37..... איום אחד, איום שני, איום שלישי
- 38..... הקללות והברכות של ברית אלוהים
- 39..... חורבן הרשעים/גאולת הצדיקים
- מבנים הספרותיים של ישעיהו חושפים את תכנית אלוהים
- 41.....
- 43..... 3. מחזוריות ההיסטוריה וחזרתה
- 44..... העבר מתריע לקראת העתיד לבוא

- 45.....כרונולוגיה עתידית של אירועי העבר
- 46.....כפירת ישראל בעבר כמודל
- 48.....אחרית הימים – יום הדין לכל הרשעים
- 49.....אלף שנות שלום עבור הצדיקים
- 51.....אשר היה, הוא שיהיה
- 52.....4. ברית האלוהים עם ישראל
- 52.....ברית מותנית או בלתי מותנית
- 54.....המשמעות בכריתת ברית
- 56.....ישראל נושאת באחריות לעצמה
- 57.....תפקיד מלך ישראל
- 58.....ברית האלוהים עם המלך דוד
- 59.....גלות ישראל בין הגויים
- 60.....אלוהים כורת ברית חדשה, ברית אלף השנים
- 62.....5. אידאולוגיות ציון ובבל
- 63.....המבנה הספרותי בעל שבעת החלקים של ישעיהו
- 64.....נבואה ותאולוגיה גם יחד
- 65.....הרס – תקומה (ישעיה א'-ה'; ל"ד-ל"ה)
- 65.....מרד – כניעה (ישעיה ו'-ח'; ל"ו-מ')
- 66.....עונש – גאולה (ישעיה ט'-י"ב; מ"א-מ"ו)
- 66.....השפלה – השגבה (ישעיה י"ג-כ"ג; מ"ז)
- 67.....סבל – ישועה (ישעיה כ"ד-כ"ז; מ"ח-נ"ה)
- 67.....אי-נאמנות – נאמנות (ישעיה כ"ח-ל"א; נ"ה-נ"ט)
- 68.....נישול – ירושה (ישעיה ל"ב-ל"ג; ס'-ס"ו)
- 68.....מבנה ישעיהו מכונן שתי מסגרות זמן
- 71.....ציון ובבל – אבי טיפוס מנוגדים
- 74.....6. הרודן ועבד האלוהים
- 75.....הרודן כובש את העולם
- 77.....ההאנשה שבמטפורה
- 78.....המסר הסמוי של ישעיהו

- 80 פנים רבות לעבד האלוהים
- 81..... יורש צדיק לדוד המלך
- 82..... ציפיות משיחיות יהודיות
7. סולם ישעיהו לשמים..... 84.....
- 85..... ישעיהו – נביא ותאולוג..... 85.....
- 85..... סדר העלייה והירידה..... 87.....
- 87..... עמידה במבחן האלוהים..... 89.....
- 89..... שמותם הסמליים של שלושת בני ישעיהו..... 91.....
- 91..... תפקיד המושיע של עבדיו ובניו של אלוהים..... 92.....
- 92..... תהליך של התעלות באין מפריע..... 93.....
- 93..... ירידה לשם עלייה.....
8. מושיע האלוהים של ישראל..... 95.....
- 96..... אלוהים מחויב ליחסי ברית..... 98.....
- 98..... מוות – האויב המשותף..... 99.....
- 99..... ברית האלוהים מניחה את היסודות..... 100.....
- 100..... יהוה הופך להיות מושיע נבחר של ישראל..... 102.....
- 102..... זבחי חיות – סוג של זבח יהוה..... 103.....
- 103..... יהוה נוטל על עצמו מגוון תפקידים של מושיע..... 104.....
- 104..... משימתו הארצית של יהוה בתור מושיע האנושות..... 105.....
- 105..... מושיע ישראל ממלא את תורת הצדק..... 105.....
- 105..... התהפכות היוצרות באחרית הימים.....
9. "יום יהוה" באחרית הימים..... 108.....
- 109..... נבואות מקבילות מן הברית החדשה..... 110.....
- 110..... קיטוב האנושות כולה..... 112.....
- 112..... התגשמותה המילולית של הנבואה..... 113.....
- 113..... צדקה קודמת לישועה..... 114.....
- 114..... העבר – תבנית העתיד..... 116.....
- 116..... תפקידים ייחודיים של נשים וגברים..... 118.....
- 118..... אזהרה אחרונה לפני הסוף.....

הקדמה

עבור רבים היום, ספרו של הנביא ישעיה הוא תערוכת של נבואות והתייחסויות לימי קדם, ואלה מקשות על הקוראים להזדהות אתן היום. עבורם ה-"סמליות המשונה" שמכיל הספר היא דבר שחלף מן העולם. איזו משמעות אפשר למצוא בסמליות הזו לימינו אנו? אולם העובדות דווקא מעידות על ההיפך הגמור. בתנ"ך כולו לא נמצא ספר שמתייחס יותר אל ימינו, שמתווה את שיבוא על העולם ועל האנושות כולה, מאשר ספר ישעיה. אף על פי כן, רבים מקוראי ספר זה, במיוחד הקוראים במהדורת King James Bible (משנת 1611 לספירה), מסיימים את הקריאה ללא בהירות והבנה, אלא בלבול. אפילו אלה שבאמת ובתמים מנסים ללמוד את הנכתב בספר ומשקיעים את מיטב כספם וזמנם לקריאת הסברים ופירושים, אינם מצליחים לתפוס את מלוא המשמעות הכתובה בו. ואני שואל, מדוע זה קורה?

התשובה נמצאת באמצעים הספרותיים המשובצים בנבואת ישעיה ויש לקחת אותם בחשבון כשבאים לפרש אותה. אמצעים אלו חוזרים על עצמם מבחינת מבנה ודפוס ספרותי, ויש בהם מסר משלהם מעל ומעבר ממה שנקרא בפשט. לא שהם קשים להבנה, אך יש לקחת אותם בחשבון אם רוצים להתמקצע בחומר זה, וזה לוקח זמן. אפשר לומר שכדאי לגשת אל כתבי ישעיה כפי שניגשים ללמוד שפה חדשה – להכיר את הטרמינולוגיה, ללמוד את עולם המושגים של ישעיה, לחקור באיזה אופן משפיעים האמצעים הספרותיים על המסר הכתוב. כמו כן רצוי מאוד לא לבוא עם דעה מגובשת מאחר ורוב הסיכויים שתתאכזבו.

מכיוון שכתבי ישעיה מכילים כמות עצומה של מידע, כדאי לאפשר לתפיסות שלו לשקוע בהדרגה. כך תיחשף לפניכם תמונה יוצאת מן הכלל, היא תיתן לכם תפיסה רעננה על החיים, על אלוהים ועל

האנושות. היא תיתן לכם תפיסת עולם שתעניק לכם כוחות להתמודד עם משברי היומיום, לראות לאן אירועים מובילים, ולדעת כיצד מתחברים כל חלקי הפאזל. גם פסוקים אחרים יקבלו משמעות ברורה יותר כשתגלו כי כתבי ישעיה טומנים בחובם מפתחות לפירושם. בעוד שלרוב אנשים יחלקו על דעתכם בנושא, וזאת מכיוון שהם לא הקדישו את הזמן ללמוד את כתבי ישעיה. תבטיחו לעצמכם שאתם יודעים איפה אתם עומדים עם אלוהים והעולם.

אברהם גלעדי, 2012

מבוא

מאז שאני זוכר את עצמי, נבואות התנ"ך ריתקו אותי עד מאוד. הן נתפסו בעיניי הוכחה מוצקה לקיומו של אלוהים. בתור ילד שגדל באירופה בתקופת מלחמת העולם השנייה, הייתי עד לערים שלמות עולות באש, מטוסי קרב מתרסקים, אנשים מפונים מבתיהם. חייתי במחסור ובפחד. ביתו של סבי, בו התגוררנו בתקופה ההיא, הופץ. יחד עם זאת, הרגשתי שחייבת להיות גאולה כלשהי לעולם הזה. מאוחר יותר, הנבואה תאשר את התחושה הזו שיש תקווה בכל מצב. נראה כי ספרי הנביאים בעיקרם עונים על שאלות רבות בנוגע לאירועים עכשוויים בעולם. הרגשתי בתוכי כי הנביאים הקדמונים מתייחסים אל העידן הנוכחי כמו גם אל תקופתם. איש לא לימד אותי – "פשוט ידעתי". ברם, כאשר קראתי בנביאים היה זה כמו לקרוא כתב סתרים. השתוקקתי לגלות את הצופן שיפצח את משמעות הכתוב, כך שלא יהיה ספק באשר לפירושם.

גישות נהוגות לכתבים עתיקים

כשהתבגרתי וחקרתי דתות שונות גיליתי כי לא כל הקוראים בנביאים חושבים כמוני. היו נוצרים שהאמינו כי נבואות התנ"ך קשורות באופן ישיר לימינו אנו, שההיסטוריה חוזרת על עצמה ושהנבואות שחזו נביאי התנ"ך בימי קדם יכולות לקרות שנית. היהדות, כך למדתי, מלמדת כי את הכתוב בנביאים ניתן להבין בשתי רמות: אחת מתייחסת אל זמנו של הנביא ואירועים שקרו בתקופתו; השנייה מתייחסת אל אחרית הימים. המצב בעולם יהיה דומה למצבים בתקופת הנביא, כך נבואתו תתגשם פעם נוספת.

אולם גישות אלו אינן מקובלות על פי רוב הדתות האחרות. רוב חוקרי המקרא המודרניים, למשל, תופסים את נביאי התנ"ך מושרשים לחלוטין בתקופתו של הנביא. הם אינם מוצאים כל הוכחה לכך שהנביא מדבר על תקופה אחרת מתקופתו שלו.

בהיותי בחור צעיר למדתי את נביאי התנ"ך בישיבה. שם התגלתה לפניי שיטת הפירוש היהודית, בה מפרשים פסוק אחד ברמות שונות – רמת הפשט, הדרש, ההיסטורית, הטיפולוגית. שקעתי בקריאת פרשנויות יהודיות של התנ"ך וישבתי עם רבנים, והם חשפו בפניי דרכים שונות לפירוש הנביאים. למדתי גם במכללה וגיליתי כי הנביאים היו משוררים בנוסף להיותם אנשי אלוהים. הם ארגנו את הטקסט שלהם כך שמלבד משמעות התוכן תהיה משמעות גם לארגון הטקסט. בנוסף למשמעותה המילולית, גם למיקום המילה הייתה משמעות.

אף על פי כן, גם הישיבה וגם המכללה לא ענו על שאלתי – האם הנביאים דיברו על ימינו או לא? רבנים רבים האמינו כי אנו חיים בתקופה המדוברת בפי הנביאים, אך לא הצליחו לספק את ההוכחה שחיפשתי. הם היו פרשנים של הכתובים אך לא חוקרי מקרא. חוקרי המקרא, מצד שני, כמעט הצליחו לתפוס את קו המחשבה של הנביא, אך הפריכו את התפיסה כי משהו יכול לחזות את העתיד. בדיוק כשחשבתי שעליתי על משהו ואני מסוגל לקשר את הנבואה לימינו, היה זה מתפוגג ממש כמו עשן הסיגר בפייהם.

כמו כן גיליתי כי עולם האקדמיה מלא באיבה וקנאה. חוקרי תנ"ך ליברליים – שגישותיהם לשאלות אלה היו מקובלות על פי רוב ומוסכמות – התנשאו על עמיתיהם המסורתיים, לעיתים מסרבים לקבל אותם בתור חוקרים. החוקרים המסורתיים, מאידך, צחקו על טענותיהם הרדודות של הליברלים, רואים בהם אתאיסטים שאימצו לעצמם גישות מוסכמות מראש והתעלמו לחלוטין מן העובדות.

כמובן שתמיד היו יוצאים מן הכלל. אך באופן כללי מצאתי כי האקדמיה איננה מקום ידידותי לדברים של הרוח. בעוד שעשיתי כמיטב יכולתי לקבל את נקודת המבט של האקדמיה ולחזור עליה בבחינות, המשכתי להחזיק בעמדותי כי הנבואות מדברות גם על ימינו.

הוכחה למחבר יחיד של ספר ישעיה

התחברתי לשני חוקרי מקרא כנים ואדיבים, פרופסור ר"ק הריסון ודוד נואל פרידמן. אחד מהם מסורתי והשני ליברלי. מהם ינקתי כל דבר חיובי שהיה להם להציע. מאחד למדתי לא להירתע מכך שישנן

דעות רבות מנוגדות אחת לשנייה. תמיד יש מקום לחקירה והטלת ספק, אפילו דברים שנראים לנו כחקוקים באבן. מהשני למדתי איך לשמור על הפשטות. ניתן להציג ולהוכיח מחקרים והוכחות חדשים ויצירתיים בצורה פשוטה וקלה להבנה.

באמצע כתיבת הדוקטורט שלי סוף סוף זכיתי בפריצת דרך – התגלות בספרי הנבואה שעזרה לי לחדש את המחקר אחר הוכחה לכך שכתבי הנביאים מדברים גם על ימינו. זה קרה בעת שתרגמתי את ספר ישעיה מעברית מסורתית לאנגלית מודרנית. תקוותי הייתה לפרסם תרגום זה כדי להראות כיצד כתבי ישעיה משקפים את המצב הסוציו-פוליטי בעולם של ימינו. בחרתי דווקא בספר ישעיה כיוון שהוא מכיל הכי הרבה תוכן מבין כל שאר ספרי הנביאים. זהו ספר הנבואה עם כמות המידע הגדולה ביותר ובעל העוצמה הרבה ביותר בכל התנ"ך, ברם הוא גם הספר המאיים ביותר. כמו כן, ספר זה מעורר מחלוקת רבה בקרב חוקרי המקרא כבר עשרות שנים.

במהלך התרגום מצאתי סדרת פסוקים בחלק מסוים של הספר המקבילים, פסוק אחר פסוק, במשקל נגד לקבוצת פסוקים אחרת בספר. רצף של עשרים ואחת פסוקים המתארים אליל שווא, מלך בבל. פסוקים אלה מנוגדים לעשרים ואחת פסוקים במקום אחר בספר המתארים את אלוהי ישראל, מלך ציון. רוב חוקרי המקרא קבעו כי את שני הקטעים הללו כתבו שני מחברים שונים. תארו לעצמכם את הפתעתי כאשר גיליתי שני קטעים בעלי קשר הדוק כל כך.

סדרת הפסוקים הראשונה נמצאת בפרק י"ד בחלקו הראשון של הספר כשישראל עודנה באדמתה. אלוהים מזהיר אותם כי אם לא יחזרו מדרכיהם הרעות יבוא עליהם צר ואויב מהצפון (אשור) יהרוס את אדמתם וישָׁבֶה את אנשיהם. חוקרי המקרא אומרים כי ישעיה עצמו כתב את החלק הראשון של הספר. את סדרת הפסוקים השנייה ניתן למצוא בפרקים נ"ב-נ"ג, במרכז הספר, אותו מכנים חוקרי המקרא הליברלים "ישעיה ב'" (בהנחה כי מחבר אחר כתב את זה, ולא ישעיה עצמו). חלק זה של הספר מתמודד עם גלות ישראל ופיזור בעמי העולם לאחר שהעניש אותה אלוהים על רשעות לבה. אולם בחלקו האחרון, הספר חוזה את חזרתם אל הארץ המובטחת ושיקום ישראל ביום גאולה עתידי.

יחסי הגומלין של שני קטעים אלו, שלכאורה אינם קשורים, רמזו לי על כך ששניהם נכתבו בידי אותו מחבר. בנוסף, בחינה של כל אחד מן הפסוקים מביאה אותנו להנחה כי בניגוד בין תיאורו של יהוה, מלך ישראל ומלך ציון לתיאורו של אליל השווא, מלך בבל, היו לישיעה מחשבות מעבר לאירועי תקופתו. הנחה זו בעצם אומרת שהוא לא רק התייחס לדמויות היסטוריות אלא גם התייחס לאבי טיפוס המהדהדים מעבר להיסטוריה ולזמן ומייצגים מאפייני טוב ורע.

לפניי ניצבו שני קטעים המופיעים רחוק אחד מן השני בטקסט, המתארים את מאפייני תכונותיהם של מלך אחד כנגד מלך אחר. ישנם לא מעט ויכוחים של חוקרי המקרא בנוגע למלך בבל בפרק י"ד. מיהו היה? פסוקים מנוגדים אלה אמורים לשפוך אור על השאלה הזו. כמו כן, קטעים אלו כוללים בתוכם את הנבואה אולי הכי משמעותית ביהדות המשיחית של מי שנקרא "עבדו הסובל של אלוהים" בפרק נ"ג. כיצד אנו יכולים להבין את איש המכאובות הזה מבלי לקחת בחשבון את הקשר הנבואה המלא שמספקים לנו פסוקים מנוגדים אלה? פרק נ"ב ופרק י"ד נוצרו אפוא כחלק אינטגרלי מן הנבואה בפרק נ"ג.

ניכר היה שהמחבר חיבר את שני הקטעים הנפרדים הללו, כך שיתאימו באופן מושלם. התרגשתי מאוד מגילוי זה, אך מרצי המכללה שלי למעשה ביטלו זאת. הם טענו כי זוהי התחלה טובה – זה הכול. נאמר לי כי רק אחרי עשר שנות מחקר במשרה מלאה אוכל להתחיל להשפיע בתחום הזה. היום במבט לאחור אני מסכים איתם. סיימתי את לימודי התואר השני (באנגלית – מאסטר), רק כדי לגלות שאינני מאסטר בשום דבר. ראש החוג של הדוקטורט שלי רמז שאולי ספר ישעיה גדול עליו, מה שגרם לי לחשוב שנית על עמדתו בנושא. אם אני רוצה להתרכז בישעיה יהיה עליי להרחיב את לימודי הרבה מעבר למה שציפיתי.

כך התחלתי ללמוד באופן אינטנסיבי את היסטוריית המזרח הקדום וכתבים מאותה תקופה ואזור. גיליתי כי ישעיה משתמש ומאחה מבנים ספרותיים המופיעים בספרות המזרח הקדום. ישעיה בהכרח הכיר את הכתבים המצרים, הכנענים, הבלים והחיתים שהרי הוא

משתמש במבנים הספרותיים שלהם. מאחר וכל אחד מן המבנים הללו טומנים בחובם מסר משלהם, ראיתי לנכון לחקור זאת. הבחנתי בכך שחקר המקרא פתוח לפרשנות וכדי להבין את ספר ישעיה עלינו להבין את המבנים הספרותיים בספר. חקר ללא ההבנה זו יהיה כמו אדם החוקר את כדור הארץ מבלי לחקור כלל את החלל החיצון.

סקירת תמות ותאולוגיות

התחלתי להבחין בדברים נוספים בספר ישעיה. לרוב, חוקרי המקרא נוטים לדון בנושאים מסוימים ומפספסים את התמונה הכוללת. לדוגמה, חלקם הבחינו בתמת יציאת מצרים שנייה. כשם שהייתה יציאה של בני ישראל ממצרים כך תהיה יציאה נוספת, גדולה יותר בממדיה מכל קצוות העולם, מכל מקום אליו הוגלו בני ישראל. אולם, חוקרי המקרא שכחו להזכיר כי אירוע זה הוא רק אחד מסדרת אירועים שיחולו בשנית, ואותם חזה ישעיה. גיליתי שישעיה מקשר את יציאת מצרים החדשה לפסח חדש, לנדידה חדשה במדבר, והתנחלות חדשה בארץ המובטחת וכן הלאה – בסך הכול כשלושים אירועים חדשים שכאלה. למעשה ישעיה משתמש בכל האירועים החשובים ביותר בעבר של ישראל כדי לנבא את עתידה. ההיסטוריה תחזור על עצמה ואלוהים הוא שיוציא את זה לפועל.

בדומה לכך, חוקרי המקרא הבחינו כי הברית שכרתו קיסרים במזרח הקדום עם מלכים תחת שלטונם (מלכי נֶסָאֵל) והברית שכרת אלוהים עם ישראל ומלכיה דומות אחת לשנייה. אלוהים היה בתפקיד הקיסר בעוד שמלכי ישראל היו כמלכי נֶסָאֵל. חוקרי המקרא מצאו גם כי המלכים שתחת שלטון הקיסר יכלו להרוויח או להפסיד את הגנתו של הקיסר לפי הנאמנות שהם גילו לו. כל עוד המלך שמר על תנאי הברית, הקיסר היה בא להגן עליו ועל נתיניו כאשר נשקף איום ממשי לחייהם.

אך חוקרי המקרא מעולם לא זיהו במדויק את תפקידו של המלך כנציג נבחר. הקיסר היה מגן על נתיני המלך בזכות המלך ולא בזכות האנשים עצמם. במילים אחרות, המלך מילא את מקומו של העם מול הקיסר וכך קיבל את הגנת הקיסר במקרים של איום מבחוץ.

חוקרי המקרא מעולם לא השליכו את הרעיון של מגן נבחר לברית בין אלוהים למלכי ישראל, רק במעורפל לקשר בין המלך לקיסר. ברם, הרעיון של מגן נבחר שזור בתאולוגיה הנוצרית. אם אתם מצליחים לתפוס את הרעיון הזה, תוכלו להבין את המשמעות בכך שהמשיח צאצא של המלך דוד, איתו כרת אלוהים ברית כזו.

ככל שמצאתי יותר מחלקי הפאזל וצירפתי אותם לאט לאט יחד התחזק ביטחוני בצדקת דרכי. הייתי חוקר צעיר יחסית. יכול להיות שהייתי נאיבי מספיק כדי לראות את הכול באור שונה. ככל שהקדשתי יותר מעצמי למשימה והעמקתי את המחקר, כל תגלית חדשה אילצה אותי להעריך מחדש את כל מה שלמדתי עד אותה תגלית. וכתוצאה מכך להתחיל מחדש את תרגום ספר ישעיה. ככל שהבנתי יותר את האמצעים הספרותיים בהם משתמש ישעיה ואת משמעותם הייחודית, התחלתי להבין כי ישעיה היה נביא של כל הזמנים, אך בעיקר נראה כי נבואותיו מתאימות לימינו.

קראתי גם טקסטים אפוקליפטיים המנבאים את אחרית הימים. בספרות זו גיליתי את הניגוד בין ציון לבבל, ממש כמו שמצאתי בספר ישעיה. המחברים האפוקליפטיים תיארו את ציון בתור אב־טיפוס של הטוב בעוד שבבל מתוארת בתור אב־טיפוס של הרע. גם תגלית זו שמשה רמז להמשך. האם יש איזה קשר ממשי בין ישעיה לנבואות אחרית הימים? הייתי נחוש לגלות.

פישוט המסר המורכב

לאורך שלושים השנים הבאות הפך ספר ישעיה למרכז הלימודים שלי. אפילו הדוקטורט שלי לא הצליח להביא אותי להתמחות בנושא. שנות המחקר הללו רק התחילו להראות לי את כמות העושר האלוהי הטמון בספר נבואה אחד. רק איש אלוהים ומשורר מחונן יכול היה לחבר מסה כה יפה ומורכבת כמו ספר ישעיה.

הסוף מן ההתחלה – גרסה פשוטה של עבודת המחקר שלי – מציג את הממצאים שלי לקורא הממוצע של התנ"ך. פגשתי מאות אנשים שהתקשו בקריאת ספר ישעיה. רבים מהם מתחילים עם אהבה עמוקה לשירה שלו ומצליחים לתפוס אינטואטיבית את חזיונותיו הנעלים שהוא מציג, הן חזיונות האימה והן חזיונות התפארת הצפונות בעתידו של העולם. אני מביא את הספר הזה לכל אוהבי נבואות התנ"ך בתור

מדריך שידריך אתכם אל הדברים החדשים שבעצם ישנים, אמתות מדהימות שיכול להיות שמעולם לא שמתם לב שהן שם.

לא יכולתי לכתוב ספר הדיוט זה ללא עבודה טכנית אקדמית מקיפה – המסר הספרותי של ישעיה. הוא בוחן את המוטיבים בספר ישעיה, מוטיבים שרבים מחוקרי המקרא נוטים לפספס בעודם קוראים את נבואת התנ"ך, הרעיונות הנשגבים המשובצים באמצעיו הספרותיים. המודעות למבנה היסוד בספר הנבואה הנ"ל – התצורות השונות שלו, הדפוסים הספרותיים, הרעיונות הקשורים אחד בשני, מילות מפתח וכו' – מאפשרים לקורא להבין ביתר קלות את המסרים שעל פני השטח.

לאחר בחינה מקיפה שכזו, הבוחן מתחיל לאהוב את הנביא עצמו, וכך גם אני מרגיש כלפי ישעיה. את אהבת האלוהים למען ילדיו אנו רואים לכל אורך ההיסטוריה של עם ישראל. נביאי ישראל היו לדוברים מטעם אלוהים לעם ישראל כמו גם לכל אומות העולם. אם דין האלוהים כלפי ישראל נראה חריף, היה זה כיוון שישראל לא עמדה יציבה במימוש המשימה שלה. קטעי התוכחה כנגד ישראל חסרי רחמים. ברם, אני מאמין כי טוב לבו ומעשיו האדיבים של אלוהים עולים בהרבה על הענשתו על המעשים הרעים של בני האדם. למעשה, ספר ישעיה הינו דוגמה טובה לטוב לבו של אלוהים על אף הענשתו החמורה. נבואות ישעיה יותר ממאזנות את ההיבטים השליליים בעברה של ישראל עם הייעוד המדהים שאלוהים מכין לה בעתיד. אלוהים מבטיח ברכות רבות לאלה הנאמנים לו, אז והיום. הבטחותיו מעמידות את חיינו עלי אדמות בפרספקטיבה הנכונה. אלוהים אכן יברך אותנו, ברגע שנהיה מוכנים לקבל את ברכתו. קריאה בספר ישעיה מאשרת לנו את היות אלוהים אב אוהב השומר ודואג לכל אחד מילדיו.

אלוהים אפילו סיפק לנו סולם עליו נוכל לטפס לשמים. את זאת אנחנו עושים כאשר אנו נהיים יותר ויותר כמוהו, עם הזמן רוכשים את תכונותיו האלוהיות. אלוהים מסדר את נסיבות חיינו כך שנוכל לצמוח ולהשיג את הייעוד האלוהי הזה. לכל אחד מאיתנו מסלול משלו, כל אחד על פי אישיותו. אך בסופו של יום, כולנו נהנה באותו האושר במלכות האלוהים. הנביא ישעיה הוא שחזה כי כך יהיה.

הסוף מן ההתחלה

מאחר וישעיה ראה את הסוף מן ההתחלה הוא יכול לשמש לנו
מדריך לחיינו היום.

1

חזיונות על קץ העולם

חקר "זפוס הנבואה" הן בנבואה האפוקליפטית והן בקלאסית, היבטיהם השליליים והחיוביים, ומוטיבים חוזרים של החזיונות. בחינת טיבו של "יום יהוה" מנבואות ישעיהו ועד לחזון יוחנן. הזגמת שימוש הנבואה בשמות של מעצמות עתיקות כשמות צופן למעצמות באחרית הימים. הגדרתו של קץ העולם כחורבנם של תושביו המרושעים וביאתו של עידן אלף שנות השלום.

אף אחד לא באמת יודע כיצד הנביאים העברים חוו את אשר ראו ושמעו. הנביאים עצמם לא תמיד ידעו להבחין אם היו בגופם הפיזי או לא בזמן חזיונותיהם. נדמה היה כי הדברים עליהם העידו התרחשו לנגד עיניהם באותו רגע ממש. אך בכל זאת, חוזים אלו – הנקראים על-פי הכתובים גם "רואים", ראו אירועים ושמעו על הדברים העתידיים להתרחש רק בעתיד הרחוק. את אשר הם זכו לראות מתרחש בעתיד עלה בקנה אחד עם מה שנביאים אחרים אשר חיו לפניהם ראו ושמעו.

לדניאל, למשל, היו כמה חזיונות סימבוליים על קץ העולם. בכל פעם שהיה לדניאל חזון, הוא התמלא מבוכה ובלבול, כיוון שמה שראה

השפיע עליו גם באופן אישי, כאילו הוא עצמו היה מעורב באירועים האלה. המלאך, אותו דניאל מתאר כ-"אדם", אמר לו שוב ושוב כי מה שהוא ראה היה עתיד להתרחש בקץ העולם, ולא ביומו שלו. לאחר שדניאל כתב את החזון שלו, המלאך הורה לו לנעול את המגילה בחותמת וללכת לו לדרכו. המלאך אמר שהחזיונות ופירושים נועדו להישמר חסויים מהבנתם של בני האדם עד עת קץ העולם.

דוגמה נוספת. ליוחנן, על האי פטמוס, היה חזון בו הוא ראה ושמע על אירועים ב-"יום האדון". בכתביהם של נביאי התנ"ך, "יום האדון", או "יום יהוה", אינו יום השבת אלא יום עתידי וגדול של דין ומשפט. ביום הזה, יהוה, אלוהי ישראל, יסיר את הרשעים מן הארץ וימלט מאסון את כל אלה שנטשו את הרשע ושבו אליו בתשובה. יוחנן, במילים אחרות, לא ראה דברים ביום ראשון כלשהו, כפי שכמה סברו. למעשה, הוא איכשהו היה נוכח בזמן עתיד, כדי לראות ולשמוע את אותם דברים שנביאי העבר ראו ושמעו.

דפוסי נבואה עברית

פרשני המקרא קוראים לכתבים נבואיים העוסקים בקץ העולם "נבואות אפוקליפטיות" או "נבואות אחרית הימים". נבואות שאינן מתמקדות באופן ישיר בקץ העולם הם מכנים "נבואות קלאסיות". באופן כללי, שני סוגי הנבואות הללו נחשבים ל'אנרים ספרותיים שונים באופן מובהק. נבואה אפוקליפטית מנבאת אירועים שיתקיימו ב-"אחרית הימים" או ב-"קץ-העתים", נבואה המתארת את אשר עתיד לקרות באחרית-הימים. דניאל ויוחנן שייכים לקטגוריה זו. לעומתה, הנבואה הקלאסית מנבאת אירועים שהתרחשו בימי הנביא עצמו ומתארת תרחיש היסטורי. ישעיהו, ירמיהו, יחזקאל, הושע, יואל, עמוס, עובדיה, מיכה, נחום, חבקוק, צפניה, חגי, זכריה ומלאכי שייכים לקטגוריה זו.

ובכל זאת, כל הכתבים הנבואיים, בין אם הם מנבאים על קץ העולם או לא, בעלי אלמנטים דומים. לדימויים האפוקליפטיים בהם משתמש יוחנן המתארים את מה שראה ושמע, יש שורשים בנבואות הקלאסיות המוקדמות של ישעיהו, ירמיהו, יחזקאל, זכריה, ואחרים. הזונה של בבל, התנין, החיה, האישה הבורחת למדבר, השה, משרתיו של אלוהים על הר ציון – כל מה שיוחנן מתאר מופיע בכתבים

נבואיים לפני זמנו. מכאן נובע כי בעוד שחזיונותיהם של דניאל ויוחנן היו אותנטיים ללא עוררין, אי אפשר לבודד אותם מנבואותיהם של הנביאים האחרים.

ואכן, כל החזיונות הללו בנויים אחד על השני ומשלימים אחד את השני. נראה שכל אחד מספק פיסת תמונה גדולה יותר מהשניה, וזה מעניק למכלול כולו משמעות ברורה יותר. בכל תקופה בהיסטוריה של ישראל היה נביא שניבא לעם. בין אם חזונו מתייחס באופן ישיר לקץ העולם או לא, ישנו חוט המקשר בין כולם.

החוט המקשר בין החזיונות הנבואיים מתבהר כאשר אנו מניחים לרגע את פרטי הנבואה בצד ובוחנים את הדפוס הכולל שלה. אם היינו מניחים את כל החזיונות הנבואיים זה צד לצד זה, היינו מגלים כי האלמנטים המשותפים ביניהם יוצרים תמונה אחת שלמה. במילים אחרות, רעיונות הליבה של נבואות אלה במבט כולל, בונים אב-טיפוס-חזיוני, תכנית אב לכל חזון אישי.

הבה נבחן כמה דוגמאות. קחו למשל את דפוס הנבואה של נביאי התנ"ך הקלאסיים מישעיהו עד מלאכי. שימו לב לרעיונות שיש להם במשותף. כל אחד מן הנביאים מדבר על רשעותו של עם האלוהים ושל הגויים. כל אחד מהם מזהיר את אנשי עם האלוהים לחזור בתשובה על העוולה שלהם – אם לא, אלוהים יעניש אותם על חטאיהם. ב-"יום יהוה" הוא יקים כוח אכזרי ומדכא מצפון וזה יפלוש וישמיד את כל ממלכות הארץ. אנשים רבים ייהרגו בעוד אחרים יילקחו בשבי. מוטיבים אלה הינם היבטי המשפט השליליים בנבואה הקלאסית.

יחד עם זאת, אלוהים, ברחמיו ישמור על שארית פליטה ההולכים בצדקה מתוך עמו, ביום הגדול והנורא הזה. הוא ימוטט וישפוט את הכוח הרע לאחר שיושלם העונש באמצעותו. עם האלוהים אשר יחזור בתשובה ויבטח בו, הבורא, ישרוד את ההרס ויקבל נחלה. לאחר מכן, אחרי שימוגרו כל הרשעים מן הארץ, יגיע עידן אלף שנות השלום והאמת. מוטיבים אלה הינם היבטי השיקום החיוביים בנבואה הקלאסית.

התבנית הנבואית בהיסטוריה של ישראל

הבה נבחן בקצרה את דפוס הנבואה הנ"ל על פי התפתחותו מנביא

לנביא. בימיו של ישעיהו (בסביבות 700-742 לפנה"ס), עם האלוהים היה מורכב משתי ממלכות. שבט אפרים שלט בממלכה הצפונית של ישראל, וביתו של דוד עמד בראש הממלכה הדרומית של יהודה. על פי הדפוס בו דנו קודם, המעצמה העולמית מצפון, אותה מתאר ישעיהו, הייתה אשור. כאשר עשרת השבטים בממלכה הצפונית של ישראל פנו לעשיית רשע, ממלכת אשור הרסה אותם ולקחה אותם בשבי לארס־נהריים (מספוטמיה) עם עמים אחרים, כל זאת קרה בתקופת חייו של ישעיהו. אירועים אלה מימשו את ההיבטים השליליים בנבואות ישעיהו בימיו.

חלק מההיבטים החיוביים של אותן נבואות התממשו בחייו של ישעיהו גם כן, בימי מלכותו של חזקיהו מלך יהודה. אחרים התגשמו מאוחר יותר בימיו של כורש מלך פרס. ברם ניבוייו של ישעיהו אודות הגאולה והשיקום של ישראל אינן תואמות בדיוק את ההתרחשויות העתיקות הללו. ישעיהו מספר על תרחיש שמתאים למסגרת זמן אחרת – בקץ העולם. אירועים היסטוריים אלה מבשרים על התגשמות מדויקת יותר ב-"קץ־העתים". ישראל ויהודה, הוא חוזה, שבים מאומות העולם ביציאה גדולה מארבע כנפות כדור הארץ. עם האלוהים יקבל נחלה קבועה ויזכה ליהנות מעידן שלום במשך אלף שנים כאשר יהוה, אלוהי ישראל, יבוא וימלוך על פני כדור הארץ.

מאה שנים אחרי ישעיהו, בימיו של ירמיהו (בסביבות 598-627 לפנה"ס), עם האלוהים עדיין חי בארץ בממלכה הדרומית של יהודה. הפעם הכוח שבא מצפון הוא מלך בבל, והוא חזר על אותו התרחיש של אשור – הרס, שבייתו והגלייתו של עם האלוהים לעמים אחרים. כאשר אנשי יהודה פנו לרשעות, הַבְּבֵלִים החריבו את אדמתם, שמו את בית המקדש לשממה, ושבּו רבים מהם לבבל. הדברים האלה מימשו את ההיבטים השליליים בנבואת ירמיהו.

אבל התחזיות החיוביות של ירמיהו – שישראל תשוקם – התגשמו גם הן באופן חלקי בלבד באותה תקופה. רק קומץ קטן של יהודים חזר מבבל בימי עזרא ונחמיה, דבר שלא מימש בדיוק את תחזיותיו של ירמיהו על שיבה גדולה. אבל אין זה אומר כי נבואת ירמיהו נכשלה. לא הוא ולא אף נביא עברי אחר הגביל את עצמו לשיבה מן הגלות של גולי יהודה בלבד. ללא יוצא מן הכלל, נבואות השיבה לאדמה שאלוהים הבטיח לאבותיהם תמיד כוללות את כל שנים-עשר

שבטי ישראל, ולא רק את יהודה. בנוסף, נבואות שחזו את שיבת ישראל ויהודה מבין הגויים לאדמתם התייחסו ל-"אחרית הימים", ולא לזמן אחר לפני כן. רק אז הם יירשו את האדמה של אבותיהם ויזכו לחיות בעידן אלף שנות השלום.

נביאים קלאסיים אחרים מדגימים גם הם דפוס דומה לזה של ישעיהו וירמיהו. הושע, יואל, מיכה, יחזקאל ואחרים ניבאו את אותם דברים שליליים שהתגשמו בימיהם וגם דברים חיוביים שיתגשמו ב-"קץ העתים". אבל כאן הפרדוקס. אם רוב ההיבטים החיוביים של הנבואה הקלאסית לא יתממשו עד קץ העתים, מה עם ההיבטים השליליים שלה? משום שהגשמת נבואות אחרית הימים אינה עניין חד-גונית, אלא כרוכה בשני היבטים – חיוביים ושליליים בו זמנית, האם יכול להיות כי ההיבטים השליליים של הנבואה הקלאסית יתגשמו גם הם בסוף העולם? האם יכול להיות שהם התגשמו בשנית, פעם אחת בזמנם של הנביאים ופעם נוספת בסוף העולם?

רעיונות הליבה של נבואה קלאסית ואפוקליפטית

רעיון הליבה בנבואה האפוקליפטית – נבואה על קץ העולם – הוא בעיקרו של דבר דפוס דומה לדפוס בנבואה הקלאסית: כאשר עם האלוהים והגויים פונים לרשע ולא שבים בתשובה אמתית לפני אלוהים, הם סובלים הרס ושבי בידיה של מעצמה עולמית מהצפון. לעומת זאת, אלה שמתחרטים על מעשיהם הרעים, אותם אלוהים מושיע מהאויב והם זוכים לחיות בעידן אלף שנות השלום. במילים אחרות, ההיבטים החיוביים בכל נבואה אינם עומדים לבדם אף פעם; תמיד יש שני היבטים המרכיבים את אותו הסיפור.

כך ניתן להרכיב נבואה קלאסית ואפוקליפטית זו על גבי זו מבלי להוסיף או לגרוע מרכיבים חיוניים של כל אחת מהן. שני סוגי הנבואה הללו חוזים דברים שליליים וחיוביים: כאשר עם האלוהים והגויים פונים לרשע אלוהים מקים מעצמה עולמית מצפון וזו פולשת לארצם ולקחת רבים מהם לשבי. את אלה המתחרטים על מעשיהם הרעים, אלוהים מושיע והם יחיו בעידן אלף השנים. אם כן, מהו ההבדל העיקרי?

נבואה אפוקליפטית מתמקדת אך ורק על קץ העולם. בעוד שהנבואה הקלאסית לא. יחד עם זאת, ההיבטים החיוביים בנבואה הקלאסית

נחזו לקץ העולם, שכן הם בעלי אופי התואם את עידן אלף השנים. אך ההיבטים השליליים בנבואה הקלאסית יסודם באירועים שהתרחשו בימי הנביאים.

עכשיו נבחן את הנביאים הקלאסיים זכריה ומלאכי (בסביבות 520-445 לפנה"ס). הם חיו לאחר פלישות אשור ובבל, ואף לאחר שיבת היהודים מבבל. עם זאת, שניהם חוזים את "יום יהוה" בלשון עתיד: באותו יום, אלוהי ישראל ישמיד את הרשעים ויושיע את הצדיקים עם עידן השלום בן אלף השנים שיבוא אחריו. תחזיות אלו של הנביאים הקלאסיים דומות למה שהנביאים האפוקליפטיים חוזים על סוף העולם. הם גם דומים למה שישעיהו, ירמיהו, ונביאים קלאסיים אחרים חזו לפני גלות ישראל. למרות מרחק הזמן ביניהם, דפוס הנבואה של כל הנביאים דומה. הם צופים הרס וישועה בו זמנית, למרות שבזמנם של זכריה ומלאכי יום הדין התרחש כביכול בעבר.

באופן פרדוקסלי, רוב חוקרי המקרא רואים את התגשמות נבואותיו של ישעיהו על "יום יהוה" בכיבוש אשור, ואת התגשמות נבואותיו של ירמיהו על "יום יהוה" בכיבוש בבל. אז מה אם כך עם זכריה ונבואותיו של מלאכי על "יום יהוה" השמור לעתיד? האם יש "ימי יהוה" רבים או רק אחד?

דפוס הנבואה – רעיונות הליבה המשותפים לכל הנבואה התנכ"ית – מלמד שיש רק "יום יהוה" אחד והוא מגשים את הנבואה כולה, על כל היבטיה. כי לאותו "יום יהוה", יום שעדיין עתיד לבוא, יש כמה תקדימים בימי קדם המבשרים את אשר יקרה שוב בעתיד. "יום יהוה" הגדול העתיד להופיע יהיה כמו בזמנים של ההרס והישועה בימי ישעיהו, ירמיהו, ואחרים. אותו "יום יהוה" בלבד ימלא את כל הציפיות הנבואיות, השליליות וחובביות. זה מה שיוחנן ראה והצפין בספרו.

שמות עתיקים כשמות צופן

ההנחה שהנביאים הקלאסיים ידעו שלתחזיות שלהם יש סבירות להגשמה שנייה, אחת בימי חייהם ונוספת בקץ העולם – נעשית ברורה יותר כאשר אנו פותרים פרדוקס נוסף של הנבואה העברית: נביאים קלאסיים ואפוקליפטיים כאחד, מתייחסים לאירועים עתידיים כשהם משתמשים במונחים של כוחות העולם המוכרים להם אז. ברוב

המקרים, מדינות אלה היו רלוונטיות בימי הנביא. או שהיו אלה אומות הקיימות לפני חיו של הנביא אך לא היו כבר בעלות אותו כוח והשפעה כפעם.

ישעיהו, למשל, מתאר את אשור ומצרים כשתי מעצמות-העל בימיו. הוא צופה כי בעימות צבאי ביניהן, אשור, מעצמת-העל מצפון, תהרוס ותשעבד את מצרים מדרום. העובדה שתחזיתו של ישעיהו התגשמה אז אינה מונעת בהכרח את האפשרות כי הנבואה יכולה להתגשם בשנית בקץ העולם. דניאל רואה מלחמה גדולה בין ממלכות פרס ויוון, שתי המעצמות הגדולות בימיו. בכל זאת, כפי שהמלאך מבשר לו, חזונו של דניאל מדבר על סוף העולם, לא על העת שלו. יוחנן, לעומת זאת, רואה בחזון את "בבל" של קץ העתים. היא דומה לאימפריה הבבלית העתיקה שהייתה קיימת הרבה לפני זמנו של יוחנן, אבל מה שיוחנן רואה בבירור זו בבל מודרנית, לא עתיקה.

לכן שמות של מדינות מסוימות לא יכולים לסייע רבות על-מנת להבין את חזון הנביא, בייחוד חזון על סוף העולם. הנביאים לא יכולים לומר לנו שמות מפורטים של כוחות העולם בעתיד כמו ארה"ב, רוסיה, סין, וכן הלאה. יהיה זה קל מדי, ופירוט כגון זה אינו משאיר מקום לאנשים להוציא לפועל את אמונתם. למעשה, המעצמות שהנביאים מדברים עליהן אינן קיימות יותר בימינו. למרות שיש פרס מודרנית, יוון ומצרים, הן דומות רק בשם, בגיאוגרפיה, ואולי גם בזהות האתנית. היום, הם כוחות פוליטיים זניחים יחסית בזירה העולמית בהשוואה לאלה שהנביאים ראו. חזיונות העתיד של הנביאים מעידים על עמים שתפקידם היה מעצמות-על, לא רק תפקידם בעולם על-פי שמש המודרני. אם ננסה לזהות את מצרים המודרנית עם מצרים העתיקה או את עיראק המודרנית עם בבל העתיקה נמצא את עצמנו מבולבלים. לכן עלינו למצוא דרך אחרת לפרש את שמותיהן של מדינות אלה.

דרך בחינת דפוס הנבואה נוכל למצוא תשובה נהירה יותר לפירוש שמות המעצמות. לדוגמה, אם זהותו של כוח העולם מצפון בנבואה הקלאסית משתנה מנביא לנביא אך תפקידה נשאר זהה, איזו חשיבות יש לשם? השם אינו חשוב כמו התפקיד אותו המעצמה העולמית ממלאת; תפקידה זהה בנבואה הקלאסית כמו גם באפוקליפטית. בדפוס הנבואה, התפקיד קבוע אך השם משתנה. האם יכול להיות

שכל הנביאים מדברים על אותה מעצמה מצפון בתרחיש סוף העולם? שמה של מעצמת־על זו, בכל מקרה נתון בהיסטוריה של ישראל, משמש כשם קוד למעצמה עולמית בעת הקץ, כך שהתפקיד ולא השם, הוא החשוב.

אם כך הדבר, שמותיהן של מעצמות עתיקות היו שמות צופן לכוחות־על באחרית הימים – כלומר "מלך הצפון" בספר האפוקליפטי של דניאל יהיה זהה למלך אשור (מן הצפון) בנבואה הקלאסית של ישעיהו, כמו גם למלך בבל (גם הוא מהצפון) בנבואה הקלאסית של ירמיהו, בתרחיש קץ העתים. נבואותיהם של ישעיהו וירמיהו יכולות להיות רלוונטיות גם לזמן עתיד מלבד היותן רלוונטיות לימיהם.

במילים אחרות, המידע שנביאים אלה נותנים יכול לספק תמונה הרבה יותר מקיפה של אירועי סוף העולם, וגם לעזור לנו לקבוע מי זה מי. הנביאים, אחרי הכול, היו חוזים שראו אל תוך הקץ והם יכלו לתת לכתביהם גוון שיתאים לשתי מסגרות הזמן, לשלהם ולזו של סוף העולם. בדיוק כמו ש-"יום יהוה" בעתיד יהיה דומה לימים העתיקים של הרס וגם ישועה, כך מעצמות העתיד תהיינה דומות לאלו העתיקות בתפקידים שהן מילאו.

סוגים של דין עתידי בעולם

לסיכום, הטענה המתקבלת מתוך דפוס הנבואה, קלאסי ואפוקליפטי, היא שבסוף העולם יתקיים תרחיש כפול. משפט העולם והשמדתם של אנשי הָרָשָׁע יקרו בדומה לתרחישים העתיקים של דין והרס. במקביל, גאולתם ושיקומם המלא של עם האלוהים יתממשו כפי שהתממשו בעבר תרחישים חלקיים של גאולה ושיקום על פי דברי הנבואה.

הנביאים הקלאסיים, בדומה לנביאים האפוקליפטיים, לא דיברו על גאולת אחרית הימים ושיקומו של ישראל כתופעה מבודדת. כאשר אלוהים הושיע את עמו משעבוד במצרים, הגאולה שלהם לא הייתה שלמה עד שצבא פרעה נספה בים סוף. כינונם כירשי האבות אברהם, יצחק ויעקב לא היה שלם עד שהם הביסו את אויביהם ונחלו את הארץ המובטחת. באופן דומה, הרס הרשעים ושיקום עם האלוהים יהיה מורכב משני אירועים בלתי נפרדים ובאופן מקביל.

כך לגאולת ישראל בסוף העולם תהיה משמעות של גאולה מהרס כל מוסדות הָרָשָׁע בעולם. אלוהים ישחרר את עמו מהשתלטנות

והדיכוי של מעצמות-העל כמו בחזיונותיהם של דניאל ויוחנן. באותו יום, הרשעים יושמדו כך שהעריצות בעולם תחדל. אלוהים יחזיר את עמו לאדמת נחלתם הנצחית, בה הם ייהנו ממלכות אלף השנים של המשיח בה ישרור שלום מוחלט.

הנבואה האפוקליפטית והקלאסית כאחד מספקות את המידע הדרוש לתרחיש כפול זה. נבואה אפוקליפטית עושה זאת על ידי ניבוי ישיר על סוף העולם. נבואה קלאסית מנבאת למעשה את אותם דברים אך היא עושה זאת במידה רבה על ידי תקדימים היסטוריים ודוגמאות טיפולוגיות. נבואה קלאסית, במילים אחרות, משתמשת בהיסטוריה כמשל לסוף העולם, בבשרה את "יום יהוה" העתיד לבוא על ידי בחירה סלקטיבית של אירועים עתיקים.

נביאי התנ"ך עצמם הכירו מימד טיפולוגי זה של ההיסטוריה של ישראל והם אף הרכיבו אותו אל תוך נבואותיהם. הנביא זכריה, למשל, מדבר על "אשור" ו-"מצרים" כמעצמות-על שאלוהים ימוטט ביום העתידי והגדול של חורבן וגאולה. אבל אשור ומצרים לא היו אפילו איום על ישראל בזמן שזכריה התנבא. בימיו של זכריה, מדינות אלה כבר לא היו כוח בעל חשיבות. והרי לפנינו דוגמה לאופן בו נביא מדבר על עלייתן ונפילתן של שתי מעצמות עולם עתידיות שיהיו כדוגמת אשור ומצרים העתיקות. הוא פשוט משתמש בשמות "אשור" ו-"מצרים" כשמות צופן.

אשור ומצרים – סוגי מעצמות

שימוש טיפולוגי בשמות כגון זה דורש מאתנו לחזור אחורה בזמן ולבחון כיצד התייחסו מדינות אלה לישראל בתקופת השיא שלהן – כאשר הן היו בעלות ההשפעה הגדולה ביותר. אשור ומצרים היו הבולטות ביותר ביחס לישראל בימיו של ישעיהו, כמה מאות שנים לפני זכריה. מאחר ונבואות התנ"ך נבנות אחת על השנייה, אנו עשויים להבין את נבואתו של זכריה על "אשור" ו-"מצרים" בצורה הרבה יותר ברורה לאור הדברים שנביאי העבר, כמו ישעיהו, אומרים עליהן ובעזרת הדרך בה הוא מאפיין אותן בנבואותיו.

ישעיהו מתאר את אשור ככוח צבאי המתגבש מצפון – אכזרי, מדכא ואינו פועל על פי חוקי העולם. מתוך כוונה לשלוט בעולם, אשור משעבד עמים אחרים, משתלט על אדמותיהם ומשרה אימה בלבבם

של האנשים. כאשר עם האלוהים והעמים האחרים גמלו ברשעתם וחטאתם, אשור מופיע בחטף כדי לכונן שלום. ואז, פתאום, ב-"יום יהוה" אשור פורץ כמבול ושוטף את הארץ כולה. לדברי ישעיהו, אשור כובש והורס את כל הארצות. לעומת זאת, מצרים הייתה כוח עולמי מתורבת ובימיו של ישעיהו הייתה במגמת היחלשות וירידה. ישעיהו מאפיין את מצרים כחרוצה, אבל סובלת מצרות כלכליות; יציבה מבחינה פוליטית, אך מתדרדרת במהירות; דתית, אך עובדת אלילים; בעלת אדמות פוריות, אך סובלת ממזג אוויר קשה. המדינות הקטנות של העולם מביטות אל מצרים ככוח שיכול להגן עליהם מפני אשור. מצרים הייתה הכוח היחיד שחזק דיו כדי להתמודד נגד אשור. אבל אלוהים העניש את עמו בהביטו אל מצרים כמקור לעזרה כיוון שזהו סוג אמון המסתמך על "זרוע הברש". אלוהים דרש מעמו להביט אליו ולשים בו את ביטחונם להושיע אותם.

לאור הממצאים הללו אנו עשויים לחזות תרחיש דומה בסוף העולם: כאשר עם האלוהים ואומות העולם יתפלו בחטא ורשע, ה-"אשור" של אחרית הימים יפלוש ויחריב את ארצותיהם של כל העמים. הוא אפילו יוכל למוטט את המעצמה הגדולה האחרת, "מצרים", שתהיה אז במצב של הידרדרות מוסרית ופוליטית. לאלה מעם האלוהים המתגוררים ב-"מצרים", אלוהים ישלח מושיע, שיישמע לצרתם ויושיע אותם. לאחר מכן, עם האלוהים שיתחרט על חטאיו יזכה לחיות בעידן אלף השנים של שלום מוחלט. האדמה תימלא בכבוד מלכות השמים, והרמוניה מושלמת תשרור בין בני האדם לחיות.

הרלוונטיות הכפולה של נבואה קלאסית

כאשר אנחנו מיישמים באופן כללי את דפוס הנבואה הקלאסית על סוף העולם כפי שאנו עושים בנבואה אפוקליפטית, בעיות פרדוקסליות מסוימות ייעלמו. מכאן ניתן להבין כי נבואות שכביכול נקראו "נבואות כושלות", או נבואות שנתמלאו באופן חלקי בלבד בעבר, הן למעשה נבואות הממתינות להגשמתן הסופית בקץ העולם. נבואות שלום אלף השנים אינן עומדות בזכות עצמן בלבד, אלא שהן חלק בלתי נפרד מנבואות משפט העולם של אלוהים. מעצמות העולם שנקראות בשמות עתיקים הן סמל טיפולוגי של סמכויות מודרניות הממלאות תפקידים דומים לסמכויות בעלות אופי דומה מן העבר.

חזיונות על קץ העולם

לאור זאת, הנבואה התנכ"ית, האפוקליפטית והקלאסית כאחד, מנבאת לנו את סוף העולם. יחד עם זאת, כאשר אנו מיישמים היבטים שליליים כמו גם היבטים חיוביים של נבואה קלאסית על סוף העולם, אנו מקבלים תמונה מלאה יותר של אירועי סוף העולם ממה שמספקת הנבואה האפוקליפטית כשלעצמה. במקום להמעיט בערכם של חלקים עיקריים בנבואה הקלאסית כנחלת העבר, אנו משיגים הבנה ברורה יותר של אירועי קץ-העתים על ידי ההתחשבות בכלם.

2

הצפנת המסר במבנה

הערכת השימוש של ישעיהו הנביא במבנים ספרותיים הוליסטיים כאמצעי עיקרי להעברת המסר הנבואי והאידיאולוגיה השמיימית. נסביר כיצד המבנה והתוכן הם שני ממדים משלימים לנבואת ישעיהו, כאשר כל אחד מהם חיוני בדרכו שלו לפרשנותה. חקר השימוש של ישעיהו בדפוסים ספרותיים ותרבותיים עתיקים מן המזרח הקרוב – מצריים, אוגריתים, מסופוטמיים, חיתיים ויבוסים, והתאמתם לקהל קוראיו – זאת כדי לשפוך אור על דבר אלוהים ותכניתו.

כמו כל ספרות טובה, גם הנבואה העברית אינה חד־ממדית. היא משתמשת באמצעים רבים כדי להעביר את המסר בדבר האלוהים, ויש בזה יותר מרק תחזיות לעתיד. רבים מכתביהם של נביאי התנ"ך בנויים בקפידה יתרה. ואין דוגמה טובה יותר לכך מספר ישעיהו. בכתביו מצליח ישעיהו לחבר בין עבר ועתיד, בין ארצי ושמימי, בין נבואה ותאולוגיה, הכול לכדי יחידה אחת מאוחדת.

אולי תופתעו לגלות כי ז'אנר הספרות הדומה במובנים מסוימים לאופי נבואת ישעיהו הוא דווקא הז'אנר של סיפורי האגדות. אין זה

אומר שכתביו של ישעיהו היו דמיונים – רחוק מכך. סיפורי האגדות דומים לנבואות ישעיהו בכך שהם עוסקים בארכיטיפים של טוב ורע. המפלצת המרושעת או הענק, שמנסים להרוג את הגיבור המרכזי, אך בסופו של דבר מתים בעצמם, דומה למלך אשור המבקש להשמיד את עם האלוהים. האם החורגת האכזרית והרודנית דומה לבבל הזונה אשר משעבדת ומדכאת את בתולת ציון, האחרונה מייצגת את עם האלוהים הצדיק. ישנן פיות טובות עם דמויות מקבילות של מלאכים או שליחים באמצעותם מתערב אלוהים למען עמו בעתות משבר. ישנו גם נסיך כדמות מקבילה לעבדו של אלוהים. כל הדמויות הללו מופיעות בצורה בולטת בכתביו של ישעיהו.

בסיפורי האגדות העלילה סובבת סביב גיבור או גיבורה החייבים להתגבר על ניסיונות ומכשולים כדי "לחיות באושר ועושר". במישור אחד הן מדברות איתנו על האושר שלנו תוך שהן מזכירות לנו את המבחנים והצרות שעלינו לעבור כדי להשיג אותו. במקביל הן מתארות את המסע, הקשיים, והתוצאה עבור הגיבור או הגיבורה הספציפיים. רובד זה, המשלב כפל משמעות, נמצא גם בספר ישעיהו. מסע גיבורו של ישעיהו חל הן על עם האלוהים בכללותו והן על יחידים, כגון משרתו של אלוהים.

גם ישעיהו וגם האגדות מלמדים אותנו שהאושר האמתי – חיי נצח ותהילה בשמים – מגיעים רק לאחר שהגיבור עובר תקופה של ניסיונות קשים והשפלה במהלכם הוא כמעט ומת. אכן הגיבור מגיע אל האושר המיוחל רק כאשר הוא מציית לחכמה שהוצעה לו מלמעלה. אנשים להם נתנה הזדמנות דומה וסרבו להיכנע לחכמה מעבר לעצמם אחריתם כאחיות חורגות ומכוערות כמו דמויות חוטאות אחרות בסיפור. בעוד שבסיפורי האגדות קשה לנו לזהות אם הטירה בה יחיו הנסיך והנסיכה באושר ועושר, היא על פני כדור הארץ או בגן עדן, ישעיהו מתאר את גן עדן שלהם כבית ארצי ושמימי בעת ובעונה אחת.

מבנה ותוכן – שני ממדים

המשותף לסיפורי האגדות ולנבואות ישעיהו, כגון ארכיטיפים של טוב ורע, נותן לנו הצצה אל הטבע הספרותי בנבואות ישעיהו. עם זאת, תכונה מרכזית וחיונית להבנת המסר של ישעיהו טמונה בדרך

בו הורכב הספר. למעשה המבנים הספרותיים בהם משתמש ישעיהו כדי להעביר ולהעשיר את המסר הנבואי שלו הם בעצם מימד פרשני כשלעצמם.

מבנה היצירה קובע את הסדר והאופן בו הסופר מציג את החומר – כיצד הוא מארגן את התוכן שלו. האם יתפתחו לנגד עינינו גלגולי רעיונות בצורה שיטתית? מי יהיו השחקנים, האנשים או העמים מולם יש להתמודד? האם העימות יוכרע סופית? וכן הלאה. כאשר אלוהים שלח את ישעיהו בתור נביא הוא גם העניק לו השראה לדבר מטעמו. אבל האופן בו ישעיהו דיבר היה עניין אישי. כשאתם קוראים בתנ"ך אי אפשר שלא להבחין באמצעים הספרותיים השונים ובטכניקות בהם משתמשים נביאי ישראל. המסרים או התכנים שלהם עשויים להיות דומים אבל הדרך בה הם מציגים אותם משקפת הן את הכישרון האישי שלהם והן את מיומנותם.

הרעיון החשוב והמרכזי שסייע לנו להבין את ישעיהו, הוא ההכרה בכך שמבנה הספר מעביר את המסר שלו מעל ומעבר למה שאנו קוראים על פני השטח. בדיוק כפי שאנו משתמשים בתבנית שונה עבור כתיבת מכתב או עבור כתיבת שיר, סיפור קצר, או חוזה, כך הדרכים השונות בהן הנביא מארגן את החומר שלו אומרות לנו משהו על כוונותיו. מבנה שמפתח בהדרגה רעיון אחד על השני שונה מרצף פשוט או שרשרת של רעיונות. מבנה שמחליף נושאים שוב ושוב, כמו תווה ובוהו ובריאת העולם, שונה מסדרה של נושאים הקשורים יחדיו בדומה למשחק דומינו. מבנה תחבירי נוסף הנקרא כִּיאָזְמוֹס¹, יכול להציג רעיון מרכזי מסויים שהרעיונות סביבו מסתמכים עליו.

הבנת המבנים השונים בספר ישעיהו דומה היא בחשיבותה להבנת המילים הבודדות; אלו שני ממדים שונים של אותה הנבואה. אם נשתמש בפתגם הישן, אנחנו לפעמים על קרקע מוכרת יותר בין העצים, כאשר אנחנו עוסקים בפסוקים מסוימים מישעיהו שתומכים במחשבות או באמונות שלנו. בכל זאת, מבט רחב יותר של היער כולו, ובו קווי המתאר, המרחב והגיוון שלו מגלה לנו הרבה יותר.

1 קיימת גם הצורה: כִּיאָזְמוֹס [מיוונית]. תְּקַבְּלֵת כִּיאֶסְטִית [מִצְלָבֵת] למשל היא תקבולת שסדר המרכיבים בצלע הראשונה שלה הפוך לזה שבצלע השנייה שלה, כך שחלקה הראשון של הצלע הראשונה מקביל בתוכנו או בצורתו לחלקה האחרון של הצלע השנייה.

בקיצור, מבנה ותוכן הם שני ממדים בלתי נפרדים מנבואתו של ישעיהו ושניהם חיוניים לפרשנות המסר בנבואה.

בדיוק כפי שסופר אמריקאי היום עשוי להשתמש בטכניקות ספרותיות מתרבויות אחרות כדי להעשיר את סגנון הכתיבה שלו, כך ישעיהו מעשיר את כתביו תוך שימוש בתבניות ספרותיות ממדינות המזרח הקדום. המסר שלו כמובן, עברי. העברים תמיד היו ייחודיים באמונתם ובהשקפת עולמם. ישעיהו רק לוקח ומשנה דפוסים ספרותיים של עמים אחרים כדי להעביר את מסר הנבואה שלו טוב יותר.

צרות בבית, גלות, שיבה שְׁמַחַה הַבֵּיתָה

הבה נסתכל, למשל, במבנה המצרי שמשתמש בו ישעיהו. המצרים, מאות רבות לפני ישעיהו יצרו עלילות סביב שלושה נושאים: צרות בבית, גלות, ושיבה שמחה הביתה. הסיפור של שְׁנֵהאת הוא דוגמה לכך. שְׁנֵהאת שייך למשפחת המלוכה של מצרים, מוצא את עצמו מעורב בתככים פוליטיים. הוא נאלץ לנוס על נפשו מארצו. בחיותו מחוץ לבית בקרב תרבות ועם זרים, שְׁנֵהאת צובר ניסיון ומודעות עצמית. שנות הגלות בגרו אותו. כשהוא מגיע להבנה עצמית – מי הוא באמת – הוא מתמלא בתשוקה עזה לחזור הביתה. בינתיים האקלים הפוליטי במולדתו השתנה. חייו כבר אינם בסכנה. להיפך, הוא מְלוֹוה הביתה במשמר כבוד וממונה לתפקיד גבוה.

זהו גם סיפורה של ישראל, וישעיהו מחבר את הספר כולו סביב דפוס שלושת החלקים האלה. עם ישראל גם מוצא את עצמו בצרות בארץ מולדתו (ישעיהו א'-ל"ט). בגלל עוונותיהם אלוהים מגלה אותם בין אומות העולם (ישעיהו מ'-נ"ד). שם הם מתחברים לעמים אחרים וצוברים ניסיון ומודעות עצמית. כאשר הם מבינים מהי זהותם האמתית – מי הם באמת – הם מתחרטים על חטאיהם ומחדשים את נאמנותם לאלוהים. בשלב זה הם מְלוֹוים הביתה בשיבה מפוארת ושמחה (ישעיהו נ"ה-ס"ו). אלוהים ממנה אותם לכוהנים ושרי מלוכה לשאר עמו, ושלוש אלף השנים מתחיל.

הבחנה בין היסטוריה לנבואה

כישלון החוקרים ביזוהי שלוש ההגדרות ההיסטוריות של ישעיהו כמבנה ספרותי גרם למחלוקת. איך יכול אדם לתאר את ישראל

לפני, במהלך ואחרי גלותה כאילו באמת היה שם? החוקרים הסיקו כי מקור הספר חייב להיות אפוא כתוב בידי מחברים שונים שהתגוררו בשלוש תקופות זמן שונות בהיסטוריה של ישראל. הם הגיעו גם למסקנה כי הרקע ההיסטורי השלישי לספר – שיבת ישראל מהגלות – מתיישב עם שיבת היהודים מבבל.

הנחות כאלה, לעומת זאת, מרמזות על כך שישעיהו לא היה נביא, אלא היסטוריון. ישעיהו ניבא את שיבתם של כל שבטי ישראל, לא רק את שיבתם של היהודים מבבל. ישראל ויהודה, הוא חזה, חוזרים מארבעת הרוחות של כדור הארץ ולא רק מבבל. יהודים רבים לא חזרו מהגלות, ולא עשרת השבטים הצפוניים במלואם. נבואת ישעיהו, טוענים החוקרים, ככל הנראה נכשלה. עם זאת, אין זו נבואת ישעיהו שנכשלה, אלא החוקרים שלא הצליחו להבחין במבנה ההוליסטי של ספר ישעיהו, וסרבו להאמין לו. באמצעות אמצעים ספרותיים ישעיהו מגלה כי ישראל ויהודה ישובו בהמוניהם מבין כל העמים בסוף העולם, ולא לפני. שיבתה של ישראל מהגלות תהיה רחבה בהרבה מיציאתה הקדומה ממצרים או שיבת היהודים מבבל.

למעשה, מבחינה ספרותית הגיוני מאוד לתאר את ישראל בשלוש הגדרות היסטוריות שונות. נביאים מתנבאים הם אינם מתעדים אירועים עכשוויים. אם ישעיהו היה חוזה וראה את העתיד, הוא היה מתאר אותו כאילו ראה אותו באמת. מבנה זה אינו מהווה בסיס לכך שמחברים מרובים כתבו את ספר ישעיהו, אלא הוא טוען באחד – מחבר אחד הבין את מחזוריות ההיסטוריה של עם ישראל וראה את האחרית כבר מראשית. דפוס משולש זה אומר לנו שההיסטוריה של עם ישראל אינה מסתיימת כשהוא יוצא לגלות. היא תתחדש כאשר עם ישראל ישוב הביתה, כחלק מתכנית האלוהים.

בספרות התנכ"ית אומה עלולה להתקל בחוויות שאבותיה ומלכיה חוו באופן אישי בחייהם. במובן זה האבות או המלכים מגלמים את עם. עיקרון זה נקרא "עיקרון היחיד והרבים". כמה מאבות עם האלוהים מספקים תקדימים למבנה הספרותי המשולש של ישעיהו. יעקב, אב האומה של ישראל למשל, חווה בחייו מחזור אירועים דומה. כאשר אחיו עָשָׂו מבקש להרוג אותו יעקב בורח לארץ חרן. שם הוא מתחיל לחיות את חייו עם האנשים סביבו, מתחתן, מוליד ילדים, רוכש צאן ובקר ומשיג מעמד מכובד ביניהם. בשלב זה אלוהים קורא

לו חזרה אל הארץ המובטחת. לאחר שיבתו הוא מקבל מעמד בתור אחד מאבות האומה של ישראל.

כפירה, דין, שיקום, גאולה

מחזור הנושאים השני סביבו בונה ישעיהו את ספרו מורכב מכפירה (ישעיהו א'-ט'), דין (ישעיהו י'-ל"ד), שיקום (ישעיהו ל"ה-נ"ט) וגאולה (ישעיהו ס'-ס"ו). ישעיהו משתמש במבנה כנעני של ארבעה שלבים כדי להעביר את הרעיונות האלה. שלבים אלו באים ממיתוס אוגריתי של הבעל וענת, ומבוסס על מחזור ארבעה נושאים: איום, מלחמה, ניצחון וחג. ישעיהו משנה ומתאים את המבנה הזה למטרת הנבואה שלו; הוא שומר על המבנה הכנעני אך משנה את מהותו לנושאים עבריים במיוחד.

מבנה זה מראה כיצד ישראל, על ידי בחירתה להתמסר לרוע, מעולם לא הייתה במצב גרוע מזה. כאשר הם מרדו בבוראם, אנשי עם האלוהים הפכו למנוכרים אליו. הם הפכו להיות כמו העמים האחרים שאינם יודעים את אלוהים. לכן שולח אלוהים את מלך אשור נגדם. אלוהים מעניש אותם על פשעיהם ונותן לעמים אחרים לשלוט בהם. אבל יגיע הזמן בו ייסד אלוהים את עמו מחדש, ילמד אותו ללכת בחוקיו, וישלח לו את דברו. הוא יפציר בהם לחזור בתשובה אליו. לאחר שגיבו לאהבתו, אלוהים בעצמו, בדמות יהוה, יבוא וישכון בתוכם.

פרטים רבים בספר ישעיהו מבטאים רצף נושאים זה, המופיעים גם בקטעים בודדים. מבנה זה צופה שוב עתיד מפואר לישראל. הוא חוזה את האחרית מראשית. ישראל אולי תפר את הברית עם אלוהים והעונש אכן לא יאחר לבוא. אך כשהם שבים בתשובה על הרשע והעוון, אלוהים יחזיר אותם לאדמת נחלתם, והשלום המיוחל יגיע גם הוא. על-פי מבנה הוליסטי זה, אנו רואים שוב כיצד ההיסטוריה של עם ישראל מתפתחת בהתאם לתכנית שנקבעה מראש. זה לא נגמר עם חורבנו של ישראל בעידן הנביאים, אלא שבזמן עתידי יבוא שיקום.

איום אחד, איום שני, איום שלישי

מבנה הוליסטי שלישי שישעיהו מסגל לעצמו מורכב מדפוס בְּבַלִּי-

ספרותי המקובל בכתובה המבוססת על מחזור של שלושה איומים וסכנות שהגיבור או הגיבורה צריכים להתמודד מולם: איום אחד (ישעיהו א'-ל"ח), איום שני (ישעיהו ל"ט-מ"ח) ואיום שלישי (ישעיהו מ"ט-ס"ו). בספר ישעיהו איומים אלה מורכבים משלושה ניסיונות שעם האלוהים חייב לעבור כדי לרשת את שלום אלף השנים. לניסיונות הללו יש השפעה ישירה על צריפתו וטיהורו של העם. לאחר שעם ישראל יעבור את המבחנים הללו הוא יוכח כעם נאמן לאלוהיו. במקביל, ניסיונות אלה יעקרו מתוך העם את אלה המסרבים לחזור בתשובה מעוולותיהם ומרדנותם באלוהים.

מלך אשור, בחלקו הראשון של הספר, הוא האיום הראשון. האם עם ישראל יבטח בו או באלוהיו? אם הוא ישים את בטחונו במלך אשור, הוא ייחנה מיתרונות זמניים אך יסבול אובדן נצחי. אם הוא ישים את בטחונו באלוהים, יהיו אתגרים זמניים אבל אלוהים יכלכל אותו ויברך אותו לנצח.

עובדי האלילים והטובות שהם מוכרים, בחלקו השני של הספר, הם האיום השני. האם בני ישראל ישתחוו לאלילים מעשי ידי אדם או יעבדו אלוהים חיים, בוראם? אם הם יסגדו לאלילים, הם יגלו שההתמקדות בהנאות חומריות גורמת לעיוורון רוחני, ובסופו של הדבר הם ישובו בידיים ריקות. אבל אם הם ישתחוו לאלוהים חיים ויעבדו אותו, הוא מבטיח לברך אותם עכשיו ולתמיד. זו הדרך היחידה בה הם יוכלו לדעת את אלוהים. הם צריכים להעמיד את האמונה הזו במבחן.

אחווה שקרית, בחלק השלישי של הספר, הם האיום השלישי. האם ישראל תיכנע ללחצים משררות רעות, או תבטח באלוהים ותקווה לתשועתו? אם הם יצדדו עם מנהיגים דתיים ופוליטיים הרודפים את חסידיהם של אלוהים וצדקתו, אז הם עצמם לא יהיו מטרת המתקפה. אבל הכיוון הזה יכרות אותם מלהיות נבחריו של אלוהים. מצד שני אם הם יישרו קו עם אלוהים ויסבלו רדיפה מבחירה למען שמו, אז אלוהים בסופו של דבר יגאל אותם מכלימה. הוא ירומם אותם ככלתו לעיני כל העמים.

הקללות והברכות של ברית אלוהים

מבנה הוליסטי רביעי משווה בין בריתות שנעשו בין קיסרים חיתיים

למלכים תחת שלטונם – מלכי ווסאל ועמם. מסמכים מהמזרח הקדום מתארים את קווי המתאר של בריתות מסוג זה. מסמכים אלה קובעים כי ברכות וקללות מסוימות משוייכות לנאמנות או אי נאמנות הווסאל לברית: אם הווסאלים ישמרו את תנאי הברית, הם יקצרו ברכות. אך אם הם יפרו את תנאיה, הם יסבלו קללות ואסונות. כך היה גם בברית של אלוהים וישראל. נאמנותה או אי נאמנותה של ישראל לברית קבעה אם תזכה לברכות או לקללות. משה התווה לפני בני ישראל את הברכות והקללות הללו כך שידעו מה ההשלכות למעשים שלהם (ראו דברים כ"ח). דרך הבחירה שלהם – שמירת או הפרת תנאי הברית של אלוהים – בני ישראל יהיו מבורכים או מקוללים.

במחצית הראשונה של ספר ישעיהו (ישעיהו א'-ל"ט), ישראל סובלת מקללות הברית. ישראל ומלכיה הפרו את תנאי הברית ולכן באים עליה אסונות וגלות. במחצית השנייה של הספר (ישעיהו מ'-ס"ו), ברכות הברית גוברות. עם האלוהים מחדש את נאמנותו לאלוהים ושב ליהנות מברכותיו. ישעיהו הרכיב את ספרו כדי לשקף את שני עיקרי הברית האלה.

בכל זאת אפשר למצוא לדפוס כללי זה גם חריגים. יש ברכות מסוימות בין הקללות וגם כמה קללות מופיעות בין הברכות. יוצאי דופן אלה מראים כי לא כל בני ישראל צריכים לסבול את קללות הברית. אפילו בזמן של אסונות לאומיים אלוהים עדיין מושיע את הצדיקים. מצד שני לא כולם ייהנו מההבטחות המפוארות של אלוהים. בסופו של דבר רק מי ששמר את עקרונות הברית כשיר לברכותיו של אלוהים. כאשר משה מתאר את הברית שאלוהים כורת עם ישראל, הוא הופך את המבנה החתי שישעיהו משתמש בו. במדבר סיני משה מנה קודם כל את הברכות ורק אז את הקללות. בתקופתו של ישעיהו, לעומת זאת, הנסיבות של ישראל השתנו. הממלכה הצפונית שלה כבר הוכיחה אי-נאמנות לברית וסבלה את הקללות. בשלב מסוים על פי ישעיהו, אלוהים יפעל להשיב את ישראל חזרה למצב של אושר נצחי. בעתיד ישראל טמונה הגשמת הבטחת האלוהים להשיב את ימיה כקדם.

חורבן הרשעים/גאולת הצדיקים

מבנה הוליסטי חמישי מבוסס על האידיאולוגיה הציונית של ישעיהו. הוא מורכב משלושה רעיונות במקביל: חורבן הרשעים (ישעיהו א'-ל"ט), גאולת צדיקי העולם (ישעיהו מ'-ס"ו), והתערבותו של מלך צדיק מזרע דוד (ישעיהו ל"ו-ל"ח). כמו האחרים, מבנה זה מתואר בכל ספר ישעיהו ומשקף את שלושת הרעיונות האלה בצורה הטובה ביותר. מבנה זה מתואר גם כן בקטעים בודדים רבים. למעשה כמעט בכל מקום שמופיע השם "ציון" שלושת רעיונות אלה מופיעים בצורה כזו או אחרת.

הקישור של שלושת רעיונות אלה מאפשר לנו להבין טוב יותר את מה שיש לישעיהו לומר על ציון. הדבר החשוב ביותר הוא שציון (ו/או ירושלים) הוא מקום בטוח ב-"יומו של יהוה". ישעיהו שוזר אידיאולוגיה שלמה, או קבוצה של עקרונות, סביב המושג – ציון. המקום הנקרא ציון או ירושלים הופך למקום מבטחים מכוח הצדקה של המלך שלה, שהוא ווסאל או משרת נאמן של אלוהים. במקרה של איום קיומי על עם האלוהים המלך פונה לאלוהים לעזרה. כל עוד המלך מוכיח נאמנות לתנאי הברית על ידי שמירת חוקיו ומשפטיו של אלוהים, וכל עוד העם נאמן למלכם על ידי שמירת חוק המלך, אלוהים מושיע גם את המלך ואת העם מסכנת ההשמדה. אלוהים כרת את הברית הזו עם דוד המלך ויורשיו, לכן היא נקראת ברית-בית-דוד.

כיוון שברית דוד מספקת את הגנת אלוהים על עמו, בכל פעם ששלושת הרעיונות הללו מופיעים יחד, נוצר מצב שבו נאמנותו של המלך לאלוהים ונאמנותו של העם למלך שלהם עומדות למבחן. נניח, לדוגמה, שביטחונו של עם האלוהים בציון מאוים על ידי כוח רע. במקרה זה, המלך, ווסאל ומשרת נאמן של אלוהים, מפגיע בשמם לפני אלוהים. כאשר הם עומדים בתנאי הברית אלוהים הורס את הכוח הרע ומושיע את אנשיו בציון. הביטחון של העם, במילים אחרות, תלוי בהפגעתו של המלך בשמם ובתגובתו של האלוהים.

ייתכן שמקור מבנה משולש זה מצוי בעם היבوسی שהתגורר בציון (שלם או ירושלים) לפני בני ישראל. ייתכן שהיבוסים היו צאצאיו של מלכיצדק, כהן גדול וצדיק ומלכה של העיר (בראשית י"ד). בדומה למלכיצדק (פירוש שמו "מלך של צדק"), מלכי היבוסים כללו את

המילה "צדיק" או "צדקה" בשמות שלהם. היבוסים בתקופת דוד היו יותר מדי בטוחים בעצמם עד שכבש דוד את עירם. מלכיצדק עצמו, לעומת זאת, הפך לדוגמה מופתית של מלך-כהן עבור דוד המלך ויורשיו.

בזמנם של ישעיהו וחזקיהו הביטחון בהגנתו של אלוהים היה מוצדק. חזקיהו, מלך יהודה, היה צאצא צדיק של דוד המלך. בימיו, צבא אשורי עם 185,000 חיילים צר על ציון/ירושלים ודרש כניעה או שתושמד העיר (ישעיהו ל"ו). כיוון שחזקיהו היה נאמן לאלוהים והעם היה נאמן לחזקיהו, אלוהים שמע את פנייתו של המלך להושיע אותם (ישעיהו ל"ז-ל"ח). מלאך אלוהים פגע בהמון אשור עם מגפה ובלילה אחד מתו כולם. לפיכך הושיע אלוהים את עמו על ידי השמדת אויביהם.

המבנים הספרותיים של ישעיהו חושפים את תכנית אלוהים

כשאתם מתבוננים במבנים הוליסטיים אלה ואחרים של ישעיהו, אני סבור שתתחילו לראות מיומנות יוצאת דופן שישעיהו משתמש בה כדי לפתח ולהעשיר את מסר הנבואה שלו. הוא לא רק מסגל לעצמו מגוון של מבנים ספרותיים קדומים מהמזרח הקרוב בארגון התכנים שלו, הוא גם פורס אותם אחד על השני. הוא בונה את הספר כולו סביבם. חלק גדול מהתוכן של הספר, במיוחד פרקים מאוחרים יותר, נכתבו כדי לתמוך בדפוס כתיבה אלה.

ככל שמנתחים מבנים ספרותיים אלה, כך הרעיון ששלושה מחברים שונים כתבו בתקופות זמן שונות נראה בלתי סביר. אנו מקבלים חזון מגובש ועל-זמני, המוצג מזוויות שונות. המגוון הנשגב והגורף שלו משתרע על פני כל ההיסטוריה – הוא חוזה את קץ העולם. וזה מעמיד במבט כולל את כל החוויה האנושית בתוך רצף אחד ארוך. זהו פרויקט ההיסטוריה של ישראל הרבה מעבר לעידן העבר ואל תוך אלף שנות השלום בעתיד. למה להגביל את התמקדותו של מישהו לתקריות היסטוריות בודדות ולא לתפוס את המשמעות הכוללת בחזונו של ישעיהו? מבנה מתוחכם זה של ספר ישעיהו דורש פרשנות טריה של המסר הנבואי שלו.

כל אחד מהמבנים של ישעיהו מסתיר וחושף חלק מהמסר הזה, מסר אלוהי שכולל את העבר ואת העתיד כאחד. הוא לא משקף אופטימיות

מלאת תקווה של בן תמותה, אלא ממפה את תכניתו המקיפה של אלוהים האוהב לעם ישראל ולאנושות כולה. כך אנו רואים שאלוהים רוצה לכלכל ולגאול את ילדיו. המבנים של ישעיהו מעידים כי אלוהים הוא בראשו של הגורל האנושי. הם לא רק מאשרים שאלוהים צופה את הסוף מההתחלה, אלא תוזים גם כי עידן הזהב של ישראל עדיין עתיד לבוא.

3

מחזוריות ההיסטוריה וחזרתה

נראה כיצד ישעיהו חוזה את האחרית כבר מראשית תוך שהוא מנבא אירועים עתיקים בדרך חדשה. חשיפת אירועי העבר בגרסאות אחרות תוך חיבור החוליות השונות יחד כבאפקט דומינו, וחשיפת רצף או כרונווגיית אירועי אחרית הימים המובלעים בתוך הטקסט. קביעה כי סוף העולם מכיל את העבר של ישראל, בחזרה על אירועי העבר המסודרים באופן ייחודי הנקרא "יום יהוה".

כפי שכותב לנו ישעיהו, אלוהים "מגיד מראשית אחרית, ומקדם אשר יא-נעשו; אמר עצתי תקום, וכל-חפצי אעשה". (ישעיה מ"ו:10) ייתכן כי הצהרה זו נראית הגיונית והרי היא נאמרת מפי נביא. אך אנו כבר יודעים שאין זה אומר שאלוהים חוזה את העתיד במובן הפשוט של המילה. התגלות האלוהים רבת פנים היא. הוא חוזה את העתיד תוך שהוא משנה ומסדר את ההיסטוריה עצמה, כך שאשר קרה בראשית יקרה שוב באחרית. ה-"סוף" – זהו סוף העולם – נאמר כבר מראשית בהיסטוריית עם ישראל.

ההבנה כי אלוהים מסדר את ההיסטוריה כך שאירועי העבר של עם ישראל חוזרים על עצמם בסוף העולם הינה הכרחית להבנת נבואת

ישעיהו. למעשה, לכל אשר חוזה ישעיהו לעתיד יש כבר תקדימים כאלה או אחרים בעבר. במובן הזה ישעיהו אינו מנבא לנו שום דבר חדש. כל החזון שלו לעתיד – הן של ישראל והן של האומות – מכיל גרסאות חדשות לאירועי אחרית הימים מימים עברו.

התפתחות זו של היסטוריית האנושות לפי תכנית כתובה מראש, אומר ישעיהו, היא הוכחה לטבעו האלוהי של אלוהים. רק אלוהים עצמו יכול לחרוץ את הדין מראש באופן שכזה. את אשר הוא עשה בעבר הוא ישוב לעשות גם בעתיד, יתרה מזאת, זהו מקור מידע לאלה אשר יחוו את אחרית הימים. תבנית זו תשמש כמדריך לעם האלוהים בימי צרות, עזרה בטוחה בהבחנה בין האמת לשקר בעתות בלבול.

העבר מתריע לקראת העתיד לבוא

אם אירועי העבר של ישראל מוכרים לנו היטב, כך אנו גם מכירים את האירועים העתידיים לקרות. זוהי אולי הסיבה שאלוהים מצווה על בני ישראל לחגוג את הפסח מידי שנה. כאשר אנשים חיים מחדש את סיפור יציאת מצרים, הנדידה במדבר וההתנחלות בארץ המובטחת, הם בעצם מכינים את עצמם לכך שאירועים אלה יחזרו שוב.

אולם, ישעיהו אינו אומר שהכול יקרה בדיוק כפי שקרה בעבר. אלא הוא בוחר מתוך אירועי העבר ומתוך האירועים שקרו בתקופתו, אירועים שהוא יודע כי יקרו שוב. ישעיהו אינו הנביא היחיד שמשתמש בטכניקה הזו; כמוהו גם נביאים אחרים. ירמיהו ויחזקאל, למשל, חוזים יציאה חדשה של בני עם האלוהים מכל האומות אליהם נפוצו. ירמיהו חוזה שיציאה זו תהיה עצומה וגדולה מקודמתה עד כי לא יחגגו יותר את יציאת מצרים אלא את היציאה החדשה בלבד. יחזקאל והושע חוזים נדידה חדשה בארץ לא זרועה והיא מקבילה לנדידת בני ישראל במדבר. ירמיהו חוזה כי אירועים אלו, כמו גם ההתנחלות בארץ המובטחת, יקרו באחרית הימים – בסוף העולם.

ישעיהו אינו מתווה רצף אירועים ברור של צעד־אחר־צעד לפי התבנית שראינו באירועי העבר. להיפך, הוא יוצר רצף או כרונולוגיה מרומזת לאורך כל הספר שלו. הוא מרכיב את הרצף הזה כשהוא מחבר

אירועים שונים יחד, באפקט דומינו², הוא חוזה את אותו האירוע מספר פעמים בהרכבים שונים עם אירועים אחרים. התצרפים הללו יוצרים חיבורים אמתיים בין אירועים שתחילה לא היינו רואים את הקשר ביניהם.

ניקח את היציאה החדשה למשל. בחלק אחד בספר, ישעיהו חוזה יציאה החדשה של עם האלוהים מבבל, יציאה שתלווה בנוכחות האלוהים. בחלק אחר בספר, אחרי היציאה מבבל, תהיה נדידה במדבר. בחלק אחר, ישעיהו מזהה את "בבל" בתור רשעות העולם ויושביו, אותם משמיד מלך אשור ב-"יום יהוה". בחלק אחר הוא חוזה כי עם האלוהים ישוב לארצו מכל קצוות תבל בימי צרות והרס.

במקום אחר ישעיהו מתאר את יציאת עם האלוהים מארבע כנפות הארץ, מקצות הארץ לציון. ועוד במקום אחר הוא מתאר את עם האלוהים – הבנים והבנות של אלוהים – חוזרים בהמוניהם מכל אומות העולם לציון. בהמשך הוא מזהה את ציון בתור מקום בו ענן כבוד האלוהים יוצר מעין חופת הגנה לעם האלוהים. לבסוף הוא מציג אנשים מכל אומות העולם העולים לציון, הר אלוהים הקדוש, באחרית הימים או בקץ העתים, כך הוא מעניק לנו מסגרת זמן לסוף העולם. שם, בציון, עם האלוהים ישוב ויקבל נחלה נצחית. וכן הלאה.

כרונולוגיה עתידית של אירועי העבר

קישור וחיבור בין האירועים השונים באפקט דומינו, הם בעצמם אחד מהמבנים הספרותיים של ישעיהו. באמצעות המבנה הזה, ישעיהו מקשר את הגרסאות החדשות של אירועי העבר לכדי תצרף אחד. אך כיוון שכרונולוגיית הספר אינה מפורשת, רבים הניחו כי מדובר בצירוף שרירותי של אירועים מן העבר. זה אכן נכון, כי לעתים אנו מתמודדים עם חלקים שונים מתקופות שונות בהיסטוריה של ישראל, המורכבים יחד באופן חסר קשר. אולם, ישעיהו דווקא עיצב חלקים אלה לכדי נבואה חדשה לגמרי. נבואה זו יש בה עקביות מדהימה המחברת את כל חלקי הספר, והיא משרטטת לנו בפרטי פרטים זמן חשוב שעתיד לבוא. הרעיון להרכיב אירועים רבים יחד לכדי תצרף אחד – במסגרת זמן שעודנה עתידה לבוא – יש להתרגל

2 "אפקט דומינו" – אירוע אחד מפעיל ומקדם את בואו של האירוע האחר מיד אחריו וכן הלאה.

אליו תחילה. אך כאשר אנו מרכיבים את כל אלה יחד נוכל להעריך במידה מסוימת את סדר כרונולוגיית האירועים.

הכרונולוגיה אותה מציג ישעיהו שונה בכמה מובנים ממה שקרה בעבר. דבר ראשון, הגרסאות החדשות של האירועים מופיעות בסדר שונה מבעבר. דבר נוסף הוא שהאירועים בעבר התרחשו וקרו לאורך אלפי שנים ואילו האירועים החדשים יקרו תוך זמן קצר בהרבה. כשישעיהו מקשר את כל חלקי הדומינו הללו לאחרית הימים, הוא בעצם אומר לנו כי אירועים אלו יקרו בסוף העולם. בדומה לכך, בחיבור אירועים אלו ליום יהוה ממקם ישעיהו את יום יהוה באחרית הימים.

האירוע הראשון המופיע ברצף המובלע של ישעיהו הינו המרד והכפירה. כשאנו קוראים אודות אירוע זה עלינו לשאול את עצמנו על מי בדיוק מדבר ישעיהו, על בני ישראל של העבר או על ישראל של אחרית הימים. חשוב לזכור כי אלוהים כבר הגלה את עמו – תחילה את עשרת השבטים ולאחר מכן את שבט יהודה – לאומות העולם. למעשה, יהודים היום ששמרו על זהותם בתור בני ישראל הם בעצם מיעוט מתוך כל בני ישראל שהפיץ אלוהים לגלות. רבים מבין היהודים אָבדו את זהותם והתבוללו בעמי הגויים. יתרה מכך, עשרת השבטים הצפוניים נעלמו מן ההיסטוריה לאחר שנשבו בידי האשורים. אך אנו יודעים כי אף אחד לא יאבד מעיני האלוהים האוהב, והוא מזכיר דרך נביאיו שהוא יזכור את עמו, בין אם התבולל או לא. ישראל של אחרית הימים, אם כך, מכילה את צאצאי ממלכת ישראל הצפונית כמו גם את צאצאי ממלכת יהודה הדרומית בכל מקום שהם חיים בין האומות.

נבואות ישעיהו מתייחסות לשני סוגים של ישראל באחרית הימים: ראשית מדובר באנשים יהודים שפחות או יותר שמרו על זהותם האתנית לאורך מאות שנות הגלות; שנית מדובר באנשים שנטמעו באומות העולם והיום מזוהים כגויים. אפשר לכנותם "ישראל האתנית" מצד אחד ו-"ישראל המתבוללת" מצד שני.

כפירת ישראל בעבר כמודל

כשישעיהו משבץ את כפירת ישראל ומרידתה בראש התצרף של אירועים חדשים, אירועי אחרית הימים, הוא מתכוון לאנשים

שהתרחקו מאלוהים – שהפרו את בריתם עם אלוהי ישראל – באחרית הימים ולא בתקופת ישעיהו. עדיין יש דמיון רב בין האירוע החדש לבין כפירתה של ישראל הקדומה בעוונותיהם של בני עם האלוהים, כך הוא בעצם פורש לפנינו מודל היסטורי חשוב. את הניכור מאלוהים אנו יכולים לראות בדימוי הנישואים, המתואר בפי נביאי ישראל כמערכת היחסים בין ישראל לאלוהים. כאשר ישראל מפרה את הברית, אלוהים מגרש אותה מפניו, אך לא לנצח. הוא משתוקק להתרצות לפניה, אך לא לפני שתסיר את המנאפים מחייה ותשוב אליו.

ישעיהו מאמץ גם הוא את דימוי הנישואים לרעיון של שתי נשים. האחת מסמלת את "ישראל האתנית", עם האלוהים שגורש מפניו בעבר ועכשיו נישא מחדש לאלוהים. השנייה מסמלת את "ישראל המתבוללת", אלה שנישאו לאלוהים אלא שעכשיו נואפים בו. שתי הנשים ידעו את יהוה, אלוהי ישראל, כבעל. הראשונה מייצגת את אלה שדחוהו בעבר, אותם הוא מקבל בחזרה. האחרונה מייצגת את אלה שלא מזמן היו עם האלוהים ועכשיו דוחים אותו.

הקבוצה האחרונה היא האישה הנואפת, והיא הסיבה לכפירה של ישראל באחרית הימים. אף על פי ששתי הקבוצות הללו היו קיימות לאורך כל ההיסטוריה, אחת הקבוצות באופן ספציפי דוחה את אלוהים באחרית הימים. אפשר לסכם זאת כך, האישה הנואפת מכילה בתוכה את כל שושלת ישראל המתבוללת – אלה שמזהים את עצמם עם הגויים – שאלוהים נישא להם במקום השושלת האתנית שגירש מפניו.

לפי ישעיהו, החטאים העיקריים בכפירת ישראל הם: אי-צדק וניאוף. העניים בעם האלוהים עשוקים ורבים מהם סובלים ממחסור. החברה כולה הגיעה לנקודת משבר. שוחד ורצח הם עניין של מה בכך. ישעיהו מאשים את מנהיגי העם הפוליטיקאים בכך שהם מבצעים פשעים נוראיים; שהם הפכו להיות כמנהיגי סדום. עם האלוהים הפך להיות חסר כל מוסר באופן בוטה, אנשיו הפכו להיות ממש כמו תושבי עמורה. מנהיגי הדת מחמיאים להם ומאכילים אותם שקרים, ומשאירים את נפשם הרעבה ריקה מתוכן. כסף, וכל מה שניתן לקנות בכסף, הפכו להיות אלילי האדם.

אלילי השווא הללו לא יוכלו להציל איש ביום יהוה – יום הדין של אלוהים. כל אלה הנשארים בבבל ונאחזים באלילים שלהם יושמדו כפי שהושמדה בבל הקדומה. כפי שעשה האלוהים בעבר, הוא גם יעשה בעתיד – ישמיד את בבל על כל אליליה. על פי ישעיהו, אלוהים ימחק מעל פני האדמה את כל הרשעים והחוטאים כפי שעשה בימי סדום ועמורה.

אחרית הימים – יום הדין לכל הרשעים

לאחר שחיברתי את הכרונולוגיה המרומזת של ישעיהו, מצאתי כי רצף האירועים הבא מתאר את סוף העולם. נתחיל מחלקה השלילי בנבואת ישעיהו, עונש האלוהים לרשעים: כתוצאה מכפירת עם האלוהים באלוהיו, פורענות תחסה את כל הארץ ממש כבימי המבול. הפורענות תבוא כמבול מהצפון. אלוהים יטהר את העולם באש ובמלחמה, ורק מעטים מיישובי העולם ישרדו.

מלך אשור (המכונה גם מלך בבל) יטלטל את הארץ ויעורר אימה בקרב האומות. הוא ישתוקק לחסל ולהשמיד עמים שלמים. הוא יתחזה לאיש שלום, בכך ירמה את אומות העולם ואז במפתיע יתקוף אותן. כשיטפון עצום הוא יציף את העולם כולו בצבאותיו. הם יהיו ככלים בידיו להוציא לפועל את זעם האלוהים, ויזרעו הרס בכל העולם. כמו מגיפה, הם יפשטו בכל הארץ וישאירו אחריהם חורבן והרס. הם יהפכו את העולם כולו לחורבה.

מלך אשור ירמוס עמים ויתנהג באכזריות אל האומות שיכבוש. הוא יבזוז את רכושם ויספח את כל אדמותיהם. הוא יסיר את הגבולות בין המדינות. הוא ישעבד אליו את כל האנשים ויכתיר את עצמו לשליט העולם. כמו אליל, הוא יתנשא מעל העננים וישים את כיסאו בשמים, בחשבו את עצמו שווה לאלוהים.

יום יהוה יחריב את כל הארץ. יהיה זה יום נורא כהתפרצות זעם וחיימה. תהיה המולה בשמים ממעל. הארץ תפער את פיה ולָבָה תמלא אותה. הארץ תנוע ממסלולה הרגיל ותתנדנד כשיכור.

כל הערים תהפוכנה למוץ ולעפר ברגע אחד. הן תִּאֲכַלְנָה ברעידות רועמות, בתרועה רועשת וְתִשְׁרַפְנָה באש מתלקחת. הן תִּתְנַשְׁאֲנָה בתמרות עשן לשמים. הארץ כולה תהיה לחורבה, ואנשים יהיו כחומר תבעירה לאש. מגדלים יתמוטטו וההרים ימוטו.

מעטה חושך יכסה את הארץ כשק. אור השמש, הירח והכוכבים לא ייראו עוד. מגיפות חסרות רפוי יכריתו את האנשים בְּשָׂרָצִים. גופות האנשים ימלאו את הארץ ויכסו את הרחובות. אלו ששרדו את המגיפות ינוסו בבהלה ויחיו בעוני ובמחסור. אנשים יירדו למחתרת ויגורו במערות ומעורות, מקוננים על כך שלא חזרו בתשובה בזמן. כאוס, אנרכיה והפקרות ישלטו בעולם, והחברה תהיה מושחתת.

האשורים יהרסו את אדמת עם האלוהים. יתקפו אותם במלחמה וישמידו את צבאותיהם. הם ישבו אותם וידכאו אותם בעול כבד מנשוא. יצליפו בהם בשוטים וישעבדו אותם כפי שעשו המצרים. עם האלוהים ישועבד ויסבול רבות, כיוון שדחה את אלוהים וסירב לאהבתו כלפיו. ביום הזה יצורו האשורים על עם האלוהים בציון ויצוו עליו להיכנע או להאבד. ואז יירד אלוהים על הר ציון כפי שעשה בהר סיני. הוא ילחם נגד צבאות אשור ויאכל אותם באש זעמו. קול אלוהים ינחיל אימה ופחד בצבאות אשור והם יאבדו.

בשלב הזה נפנה מההיבטים השליליים בנבואת ישעיהו – עונש האלוהים על הרשעים – אל ההיבטים החיוביים, ישועת אלוהים לצדיקים. אפילו כאשר המורדים באלוהים סבלו מגיפות קשות, אלה אשר חזרו בתשובה והוכיחו את נאמנותם לאלוהים חוו ישועה. למעשה, לא ניתן להפריד את דין האלוהים לרשעים וישועתו לצדיקים, הם קורים ב־זמנית. לכן, תוכלו להבחין כי אירועים רבים שהוזכרו קודם חופפים לאירועים שנזכיר עכשיו. כמובן שישנם גם אירועים שונים אחרים המסכמים את סיטואציית אחרית הימים.

אלף שנות שלום עבור הצדיקים

כפי שאנו קוראים על הטרור, השבי וההרס עבור הרשעים, חוויה שונה לגמרי מובטחת לאלה שחזרו מדרכיהם הרעות. אלה אשר הגיבו בחיוב לקריאה של אלוהים וחזרו מהגלות. כפי שאלוהים פיזר והפיץ את בני ישראל לכל אומות העולם, כך הוא גם ישיב אותם הביתה מכל ארץ ומדינה. כפי שקרא אלוהים לאברהם לעזוב את מולדתו ואת עמו מאחור וללכת אחריו אל הארץ המובטחת, כך מקבץ אלוהים את עמו מכל קצוות העולם. ממש כפי שניצלו לוט ובנותיו מחורבן סדום ועמורה, כך יברחו אלה בשנייה האחרונה מאומות העולם הנהרסות אט אט.

מלאך המוות יפסח עליהם כפי שעשה עבור בני ישראל במצרים. אלוהים יציל את עמו אפילו בעודו משמיד את האויבים. הם ישובו אל הארץ המובטחת בהמוניהם כפי שהיה ביציאת מצרים. אולם בפעם הזו, יובלו בני ישראל וינצחו את כל העומד בדרכם. הם ילכו באש, בים ובנהרות ולא יינזקו. הם ינדדו במדבר ושממה כפי שהיה בעבר. רכסי ההרים יספקו להם דרך חזרה.

אלוהים ינחה את עמו חזרה הביתה ויגן עליו מפני אויביו. הוא ינהלם על מי מנוחות ויספק להם את כל צורכיהם. חום היום לא יכה אותם. חיות הבר לא יפגעו או יתעללו בהם. ענן כבוד יהוה יכסה ויגן עליהם כמו הענן שהגן על בני ישראל מפני המצרים. הוא יהיה כעמוד ענן ביום ועמוד אש בלילה.

היציאה החדשה של עם האלוהים לא תהיה מתוך פאניקה או פחד. היא תהיה עלייה לרגל כמו בימי קדם כשעלו לירושלים בחגים. אלה שאלוהים הושיע מן ההרס והצרות ישירו שירי ניצחון כשהם צועדים הביתה. הם יחללו בחלילים, יתופפו וינגנו בכלי מיתר כאשר הם מפלסים את דרכם אל הר יהוה.

הם יבואו ברינה לציון בסוף העולם, וישאירו מאחור את כל הצער והצרות. כיוון שאנשים לעגו ובזו להם על שנשארו נאמנים לברית אלוהים, הוא יאציל עליהם אושר נצחי. מכיוון שהם נשדדו, דוכאו וסבלו מאי־צדק, אלוהים יעניק להם נחלה נצחית.

אלוהים יקים לאנשי בריתו מושיע והוא ינהיג אותם כמו משה שהנהיג את בני ישראל במדבר. כמו משה, המושיע ישחרר את ישראל מנוגשיהם. הוא יקרא לכל עם ישראל חזרה לציון. הוא ילמד אותם את תורת יהוה וייסד יושר וצדקה בקרבם. כשחר העולה בבוקר ומבשר את בוא השמש, כך תהיה פעולתו של המושיע. אלוהים ימשח ויסמיך את עבדו, ויסייע לישועת עמו.

עבד האלוהים ישקם את שבטי ישראל ויעניק לכל אחד מהם נחלה כפי שעשה יהושע. הוא יאחד את שבט אפרים ושבט יהודה כפי שעשה דוד. הוא ישיב את קרקעות האומה כפי שעשה כורש. הוא יביס את צבאות אשור כפי שעשה גדעון לצבאות מדיין. הוא יצמח האלוהים ישקמו את ירושלים ויקימו בה את היכל יהוה. הם יבנו ערים שוממות כפי שעשו בני ישראל. הם יישבו מחדש את ארץ נחלתם, ומשם ימלאו את כל הארץ.

אלוהים ימנה שופטים ומנהיגים צדיקים, והם ישפטו בצדק והגינות. אלוהים עצמו, בדמות מלאך יהוה, ימלוך בקרבם. אהבתו בקרבם – תאיר כמו השמש במאורה. אלוהים יכרות ברית חדשה עם עמו – ברית חסרת תנאים – כפי שעשה בעבר עם אבות האומה, אברהם, יצחק ויעקב.

אלוהי ישראל ישכון עם עמו בציון כפי ששכן עם בני ישראל במדבר סיני. ציון תהיה לגן רווה, ואלוהים יחיה את הארץ מחדש ויפיח חיים חדשים בעמו. אנשי עם האלוהים יחיו לאורך זמן רב, ממש כמו אבותיהם בימי קדם, וייהנו מאלף שנות שלום.

אשר היה, הוא שיהיה

חיבור אירועי העבר לכדי רצף אירועים באחרית הימים שופך אור על כוונתו של ישעיהו כאשר הוא משתמש במונח "יום יהוה". היום הזה יכיל בתוכו סדרה של אירועים חדשים המבוססים על אירועי העבר, ומחברים את העבר והעתיד לאחד.

מבנה הדומיננטי בו ישעיהו מסדר את ספרו מקשרים בין כל חלקי הספר. הוא משרטט עבורנו תרחיש כולל של אחרית הימים. אכן, ממש כמו דומינו, כשהאירוע הראשון יחל הוא ישפיע על האירועים האחרים ואלה יקרו אחד אחרי השני במהירות. הרבה יותר קל לבחון את ספר ישעיהו בתור מבנה הוליסטי אחד מאשר לפרקו לגורמים ולנסות למצוא את ההיגיון בכל אחד מהם בנפרד! משמעות התמונה הגדולה עולה על אחת כמה וכמה מאשר הניסיון לקשר כל אחד מן הגורמים בנפרד לאירוע אחר בעבר!

אלוהים מזהיר אותנו על ידי הנביא ישעיהו: "אַל-תִּזְכְּרוּ, רֵאשֻׁנוֹת; וְקִדְמֵנוֹת, אֶל-תִּתְּבַנְּנוּ. הִנְנִי עֹשֶׂה חֲדָשָׁה עִתָּה תִצְמַח, הֲלוֹא תִדְעוּהָ... (ישעיהו מ"ג:18,19) אך אלוהים לא יעשה דבר שיתפוס את ההולכים בצדקתו לא מוכנים. הוא יעשה את אשר עשה בעבר. הרי הוא אותו האלוהים אתמול, היום ולעולם. העתיד צפון כבר בעבר, הבה ניתן לעבר ללמד אותנו על העתיד! כפי שכותב מחבר ספר קהלת, "מֵה-שֶׁהָיָה, הוּא שֶׁיְהִיָּה, וּמֵה-שֶׁנֶּעֱשָׂה, הוּא שֶׁיִּעֲשֶׂה; וְאִין כָּל-חֲדָשׁ, תִּמְתַּח הַשֶּׁמֶשׁ. יֵשׁ דָּבָר שֶׁיֵּאמַר רְאֵה-זֶה, חֲדָשׁ הוּא: כִּבֵּר הָיָה לְעֵלְמִים, אֲשֶׁר הָיָה מְלַפְּנֵנוּ." (קהלת א':10,9)

4

ברית האלוהים עם ישראל

הסתכלות כיצד ברית האלוהים מגדירה את יחסיו לעמו כמו גם לאנשים פרטיים. כיצד הברית היא התשתית לפעולותיו והתערבותו של אלוהים לאורך כל שנות היסטוריית האנושות. ניתוח ברית האלוהים עם עם ישראל, עם אבות האומה ועם זוד המלך. לאור יחסי הברית בין הקיסר למלך-וואסל הנהוגים במזרח הקדום, היבטים מותניים ובלתי מותניים של הברית באמצעותה ניתנת ההגנה האלוהית.

כל הבריתות שכורת אלוהים מגדירות את יחסיו לעמו ולאנשים פרטיים. בדיוק כפי שאלוהים מצפה מעם ישראל, כך הוא עצמו פועל בכל עת בתוך מסגרת הברית אשר כרת. למעשה, אלוהים אינו פועל בשום דרך, בין אם בזמן הקדום או באחרית הימים, מבלי שמעשיו יאשרו את יחסי הברית בתחומיה הוא פועל. אפילו כאשר אלוהים מתערב בהיסטוריה האנושית, מעשיו נובעים מתוך יחסי ברית היוצרים הזדמנויות להתערבות כזו או אחרת.

ברית מותנית או בלתי מותנית

ברית סַיְנִי – הברית שכרת אלוהים עם בני ישראל במדבר סיני – הייתה ברית מותנית. במילים אחרות, את הברכות ואת הזכויות

בברית צריך היה להרוויח על פי תנאי ההשתתפות בברית. אם בני ישראל לא עמדו בתנאי הברית, באו עליהם מגיפות וקללות. ברית סיני נבדלת מהברית שכרת אלוהים עם האבות – אברהם, יצחק ויעקב. הברית איתם הייתה בלתי מותנית. אלוהים הבטיח להם ברכות וזכויות במתנה, בחינם. אולם מתנה זו הוענקה לאבות רק לאחר שהם הוכיחו את נאמנותם לאלוהים בכל מצב. אלוהים העמיד כל אחד מן האבות במבחן, וכל אחד מהם עבר את המבחן בהצלחה. ברכות הברית של אלוהים עם אברהם, יצחק ויעקב כללו את ארץ ההבטחה, דורות המשך והגנת אלוהים. אלוהים נתן להם את ארץ כנען. הוא גם הבטיח כי זרעם ימשיך ויגדל במספר לאורך כל הדורות. מספר צאצאיהם יגדל ויהיה כחול על חוף הים וככוכבי השמים לרוב. כאשר פרעה, מלך מצרים, שיעבד את בני ישראל והחל להרוג את כל ילדי העברים, אלוהים פעל כדי לשמר את שושלת אברהם, יצחק ויעקב – איתם כרת את בריתו. כאישה הכורעת ללדת, בן יולד לישראל – משה – אותו רומם האלוהים ועשהו למושיע עמו.

במדבר סיני אלוהים מתייחס לראשונה לבני ישראל בתור אומה. מטרת הברית שנכרתה בסיני, בין אלוהים לאומה ישראל, הייתה להביא את ישראל למקום גבוה יותר מבחינה רוחנית ופיזית – לאותו מעמד בו היו אבותיה. באמצעות משה, מושיע ישראל, חולל האלוהים אומה – ישראל, מתוך אומה אחרת – מצרים, בליווי ניסים ונפלאות. אפשר לומר כי מצרים הולידה את ישראל. אלוהים יצר נסיבות מיוחדות שהובילו ליציאת בני ישראל ממצרים כדי להאדיר ולרומם את עמו. בזמן ההוא ישראל היו לבני בריתו של אלוהים, והוא היה להם לאלוהים. אלוהים השתוקק להראות לכל אומות העולם דוגמה בישראל, עדות למה שהוא יכול לעשות עבור העולם כולו באמצעות ישראל.

לפני יציאת מצרים, בני ישראל לא היו עם האלוהים הרשמי. הם בסך הכול היו צאצאיהם של אברהם, יצחק ויעקב, כפי שרבים מאיתנו היום. אלוהים לא הוציא אותם ממצרים בזכות עצמם. הם לא יכלו לתבוע לעצמם את ברכת הברית מאחר ומעולם לא נכרתה בינם לבין אלוהים כל ברית. אלוהים הושיע את ישראל ממצרים בזכות הברית שלו עם אבותיהם – אברהם, יצחק ויעקב. כאשר היו בני ישראל

תחת שיעבוד מצרים, אלוהים "זכר" את בריתו עם אבותיהם והוציא את צאצאיהם משם.

המשמעות בכריתת ברית

אתם אולי תוהים מדוע יציאת בני ישראל ממצרים מלווה באירועים יוצאי דופן ולמה אירועים אלו מופיעים בפירוט כה רב בכתבי הקודש. למעשה יציאת בני ישראל ממצרים היא תקדים היסטורי למה שעתיד אלוהים לעשות באחרית הימים. עדיין, כל שקרה בין אלוהים לישראל נבע מתוך יחסי ברית והתרחש בתוך מסגרת הברית. אם כך, מה שיקרה באחרית הימים יקבע גם הוא על פי יחסי הברית.

אף על פי שאלוהים הבטיח לאבות האומה את ארץ ההבטחה בברית בלתי מותנית, ישראל עצמה לא יכלה פשוט לבוא ולכבוש אותה. אם היא הייתה עושה כן, היא הייתה ככל אומה אגרסיבית אחרת וכך הייתה מעמידה את עצמה מול סכנה רבה. ברם, ישראל הייתה חייבת להשיג את ארץ ההבטחה בעצמה כחלק מברכת הברית. הברית שכרת אלוהים עם ישראל סיפקה את כל האמצעים בעזרתם יכלה ישראל להשיג את הארץ.

ההקבלה בין יחסי הברית של אלוהים עם ישראל ויחסי הברית של הקיסר עם הוואסל במזרח הקדום מספקת לנו תובנה נוספת לטבע הברית של אלוהים. מסמכי ברית של המזרח הקדום מבהירים לנו את מה שכבר מובן מאלינו ברקע התרבותי של התנ"ך. בבריתות שנכרתו במזרח הקדום בין הקיסר למלך-וואסל, לדוגמה, הקיסר מכונה בפי הוואסל "אדון" ו-"אב", בעוד שהוואסל מכונה בפי הקיסר "עבד" ו-"בן". תחת המשטר הפאודלי, מעניק הקיסר לוואסל חלקת אדמה – ארץ מובטחת – עליה הוא ישלוט. אם הוואסל שמר את חוקי הברית ותנאיה, ניתן לו עושר או ברכת הברית.

הקיסר לקח על עצמו להגן על הוואסל הנאמן ועמו מפני סכנת חיים. כל אויב חיצוני המאיים על הוואסל הנאמן נחשב היה ל-"אויב משותף" לקיסר ולוואסל כאחד. כאשר הוואסל שמר את חוקי הקיסר הוא נחשב ל-"אוהב" הקיסר. אולם מגיפות או קללות הברית היו בלתי נמנעות אם הוואסל היה מראה אי-נאמנות לקיסר.

קיסרים במזרח הקדום כרתו לפעמים ברית עם קבוצת אנשים או עם אומה ישירות. במקרים אלו, קבוצת האנשים או האומה היו ל-"עבדי"

הקיסר או וואסליו. לכן, כאשר אלוהים כורת ברית עם ישראל בסיני, היא בתור אומה מקבלת מעמד של "עבדים" או וואסלים; ואם כך היא הנושאת באחריות למעשיה. אפשר לומר שאלוהים כאילו כרת ברית עם איש אחד, אפילו אם ה-"איש האחד" הזה הוא אומה שלמה. כל הזכויות והברכות יהיו שלה כל עוד האומה תישאר נאמנה לאלוהים. כמו כן, קללות הברית יבואו כתוצאה מאי-נאמנותו של אפילו אחד מן האומה. לקח לבני ישראל ארבעים שנה במדבר עד שהצליחו לשמור את תנאי הברית בתור אומה.

ביציאת בני ישראל ממצרים, אלוהים הראה לישראל מה הוא יכול לעשות ויעשה למענה אם היא תשמור לו אמונים. יציאת מצרים הייתה מדגם לכוח האלוהים הפועל למען עמו. אלוהים הראה את עצמו לישראל בתור אלוהים כל-יכול וטוב לב, אלוהים שיאהב אותה כפי שאהב את אבותיה – "אהבה" במונח של ברית. בזמן הזה כל עוד ישראל צייתה לדבר אלוהים, כפי שהראה לה משה, הכול היה טוב. אך המעשים שעשה אלוהים עבורה ביציאת מצרים היו, כנאמר קודם, בזכות הברית עם אבותיה.

ברגע שאלוהים כרת ברית עם ישראל עצמה הוא הגן עליה למענה. ברכות הברית יהיו עכשיו שלה ישירות. לה עצמה, בתור אומה, יש עכשיו את השליטה על מצבה. בנוסף, ישראל יכולה עכשיו, אם היא תבחר בכך, לקבל את אותן הברכות והזכויות שקיבלו אבותיה. כשם שאלוהים כרת ברית בלתי מותנית עם אברהם, יצחק ויעקב, כך הוא יכול לכרות ברית דומה עם אומת ישראל או עם פרטים בתוך ישראל. מכך אנו למדים כי ברית סיני היא בעצם אבן-דרך.

עשרת המכות שהטיל אלוהים על מצרים היו גם הם למען אבות האומה ולא למען ישראל עצמה. במזרח הקדום, מגיפות או קללות הברית הוטלו על כל מי שהוואסל הוכיח כי אינו נאמן לקיסר. לא זאת בלבד, אלא שהקללות הוטלו גם על אנשים, כמו במקרה שלפנינו, שכפרו בזכויותיו של וואסל נאמן. בשעבוד ישראל והרג בניה, מצרים כפרה בזכות האבות, אברהם, יצחק ויעקב. ברית אלוהים עם אבות האומה הבטיחה את המשך שושלתם והעצמתה. את השושלת הזו ניסו המצרים להכחיד. עתה, משכרת אלוהים ברית עם ישראל עצמה, הוא יטיל מגיפות וקללות על כל מי שיכפור בזכויותיה שלה. צורריה לא יוכלו לעמוד נגדה כל עוד היא שומרת את תנאי הברית.

ישראל נושאת באחריות לעצמה

יתרון ברית סיני היה ברור, אך עמידה בתנאיה היו קשים מאוד לביצוע בתור אומה. התנסות בני ישראל במדבר סיני סבבה רבות סביב עקירת הרגליהם ועוונותיהם. עוד בטרם סיים אלוהים לכתוב את בריתו עם בני ישראל וכבר הם השתחוו לעגל הזהב. רק התערבותו של משה מנעה מאלוהים להשמיד את ישראל בזמן ההוא בהתאם לקללות הברית. משה ערער בפני אלוהים, על בסיס בריתו עם אברהם, יצחק ויעקב, וביקש ממנו לחוס על בני ישראל. למרות זאת, כל הדור שמרד באלוהים בסופו של דבר מת במדבר. אלוהים היה צריך לעמוד בתנאים של שתי בריתות שונות. הוא היה צריך להטיל עונש וקללות על אלה שחטאו נגדו, אך עם זאת הוא היה צריך לשמור על שושלת אברהם, יצחק ויעקב.

הדור החדש שהתנחל בארץ המובטחת אחרי שנים של נדידה במדבר היה נאמן לאלוהים בתור אומה. משה הורה להם את חוקי הברית וכולם שמרו את תנאיה. עכשיו הם יכולים ליהנות מברכות הברית. הם לא רק יקבלו את הארץ המובטחת, אלא גם את הגנתו של אלוהים. שושלתם תתעצם ותפרה בארץ המובטחת כל עוד שיישארו נאמנים לאלוהים. אין כל כוח חיצוני שיכול למנוע מהם להמשיך קדימה ולהוכיח את נאמנותם לאלוהים, בכל התנאים, ממש כפי שעשו אבותיהם – אברהם, יצחק ויעקב.

אולם, לרגע אחד קצר אבדה הגנתו של אלוהים על בני ישראל, ובכך בישר והזהיר מפני דברים נוראים אחרים. הרגע הזה קרה בכיבוש ישראל את הארץ המובטחת. בזמן שגרשו בני ישראל את עובדי האלילים הכנענים, אחד מחיילי הצבא החליט לקחת משלל המלחמה ובכך הפר את ברית האלוהים, והצבא כולו נחל תבוסה. בגלל עבירה של חייל אחד היו כל בני ישראל בסכנה. רק לאחר שגילו מיהו הכופר והמיתו אותו חזרה הגנת אלוהים לישראל. על פי מקרה זה, אלוהים מוכן לברך ולשמור על עמו כל עוד הוא שומר את תנאי הברית בתור אומה.

כפי שאתם יכולים לדמיין, קשה מאוד לשמר נאמנות מוחלטת כזו בתור אומה שלמה. לאחר מותם של משה ויהושע, מצבה של ישראל הולך ומתדרדר. עתה שהארץ המובטחת בבעלותה, ישראל מתרשלת.

במקום לשמור את תנאי הברית, החלו האנשים לעשות את הישר בעיניהם. תוך זמן קצר ברכות הברית פחתו וקללותיה החלו להשפיע. כאשר ראו האומות סביב ישראל את חולשתה הם תקפו אותה. עד לרגע הזה אלוהים הושיע את עמו מכל אויביו. עתה, משהפרה את תנאי הברית, אויביה התחזקו נגדה. בהתנחלות הארץ הביסה ישראל עמים רבים. עכשיו היא עצמה עומדת מול תבוסה. מצבה של ישראל נואש – היא מתמודדת עם הרס ושעבוד. ועדיין לא עשו אנשיה כל מאמץ לישר את דרכיהם.

תפקיד מלך ישראל

זקני ישראל הבינו כי ישראל איננה יכולה לשמור את תנאי הברית עם אלוהים בתור אומה בתקופה זו. הפלשתים עמדו להטיל מכת מוות על ישראל. לכן, ביקשו הזקנים משמואל הנביא להמליך מלך עליהם שיאחד את השבטים המפוזרים ויוביל אותם למלחמה נגד אויביהם כפי שעשה יהושע. שופטי ישראל, שהנהיגו את ישראל בתקופה מסוימת, מעולם לא הצליחו לעשות זאת באופן מלא. דאגתם העיקרית של הזקנים הייתה הגנה על ישראל.

תחילה הגיב שמואל באופן פוליטיקלי קורקט והזכיר לישראל כי יהוה, אלוהיה הוא, הוא המלך שלה – הקיסר שלה – והיא הוואסל שלו. אם היא תשמור את חוקי האלוהים או תנאי הברית עמו, הם יזכו בהגנתו. חובתו של אלוהים הייתה לסייע ל-"עבדו" בעת סכנת חיים. הוא ישמיד "אויב משותף" כל עוד ישראל שומרת על הברית עמו. כשישראל מבקשת לה מלך בשר ודם, היא בעצם דוחה את מלכות יהוה עליה.

אך האפשרויות שעמדו מול ישראל היו מוגבלות. בשלב הזה, היה כמעט בלתי אפשרי עבורה לשוב ולהיות נאמנה לחלוטין לאלוהים בתור אומה. כדי להגיע לרמת נאמנות כזו צריך נסיבות קיצוניות מאוד. אחרי הכול, לקח למשה הוראה של שני דורות במדבר כדי להביא את בני ישראל לרמת נאמנות כזו. בשלב זה ישראל התרחקה מאוד מאלוהים ודרושה התערבות והצלה מיידית על מנת שינצלו מהשמדה טוטלית בידי אויביה. כמו כן, בני ישראל כבר לא יכלו לעתיר לאלוהים בהתבסס על בריתו עם אבותיהם – אברהם, יצחק

ויעקב, על אף שברית זו עדיין בתוקף. ישראל כרתה ברית ישירה עם אלוהים ועכשיו עליה לשמור את תנאי הברית כדי לשמר את ההגנה שלו עליה. צריך להוציא לפועל תכנית פעולה חדשה לגמרי, אך תכנית זו אינה יכולה להפר את הברית שכבר נכרתה בעבר.

זקני ישראל הבינו כי במצב הנוכחי ישראל זקוקה למנהיג כמשה, לאו דווקא נביא אלא מנהיג כריזמטי שיוכל לאחד ולהנהיג את ישראל כפי שעשו משה ויהושע. לכן הסכים אלוהים לדרישת ישראל וביקש משמואל למשוח את שאול למלך. בעמל רב, הולידה ישראל שוב "בן" – מלך ישראל – והוא יושיע אותה.

אולם שאול נכשל להוכיח את נאמנותו לאלוהים ויצא כנגד דברו. לכן הדרך אלוהים את שמואל למשוח את דוד בתור מלך ישראל במקום שאול, שמת. לא כמו שאול, דוד מצא חן בעיני אלוהים והוכיח בכל הנסיבות את נאמנותו (מלבד המקרה עם אוריה). חיזק אלוהים את דוד, והוא הכניע את כל עוכרי ישראל עד שלא איימו עליה יותר.

ברית האלוהים עם המלך דוד

לאחר שהוכיח דוד את נאמנותו לאלוהים בכל מצב, כרת אלוהים עמו ברית בלתי מותנית כסימן לאהבתו אליו. כפי שהיה בבריתות בלתי מותנות אחרות, אלוהים הבטיח לדוד ארץ, כמו גם שושלת נצחית. ברית זו הייתה גם דומה לבריתות שנכרתו מטעם הקיסרים במזרח הקדום. לברית מסוג זה קראו "ברית מוענקת". אם המלך-וואסל הוכיח את נאמנותו לקיסר בכל התנאים, הקיסר היה כורת עמו ברית מוענקת. ברית כזו ניתנה בחינם, ומדגישה את "אהבת" הקיסר לוואסל. לפי תנאי הברית הזו כונה הקיסר "אב" לוואסל, ולא רק "אדון"; הוואסל כונה "בן" לקיסר, לא רק "עבד" שלו.

בברית מוענקת, לאחר שהוכיח הוואסל נאמנות לקיסר בכל תנאי, הקיסר מעניק לו חלקת אדמה בה הוא ויורשיו ישלטו לנצח. בנוסף הקיסר מתחייב להגן על הוואסל ואנשיו מכל איום לחייהם, כל עוד נשאר הוואסל נאמן אליו.

בתור "הרמטכ"ל", הקיסר עורך את צבאותיו ואת צבאות הוואסלים שלו כדי להביס את ה-"אויב המשותף". מצד שני, אם יורשו או צאצאו של הוואסל אינו נאמן, הקיסר יחליף אותו בצאצא אחר נאמן

לו. בכך ישמר הקיסר את שושלת היוחסין ואנשיו של הוואסל כפי שהבטיח.

כל אחד מן האלמנטים של ברית מוענקת במזרח הקדום נמצאים גם בבריתו של אלוהים עם המלך דוד. דוד היה ידוע בכינוי "עבד" האלוהים ו-"בן", בעוד אלוהים היה ידוע בכינוי "אדון" דוד ו-"אביו". אלוהים הבטיח לדוד כי זרעו ויורשיו ישבו על כיסאו לעולם, כמו כן הוא ייתן להם ארץ להתיישב בה.

בנוסף, ממש כמו בברית קיסר-וואסל, אלוהים הבטיח להגן הן על המלך והן על העם כל עוד ישמור דוד אמונים לאלוהים. ולהיפך: המלך יוכל לאבד את הגנת האלוהים עבורו ועבור העם אם ימציא בלתי נאמן לאלוהים. כאשר חָטָא דוד, למשל, מגיפה פרצה ואלפים נהרגו. דוד ויורשיו מתפקדים למעשה כמויפי כות, המתווכים מול אלוהים ושומרים על הגנתו. כך, על אף שברית האלוהים עם המלך דוד בלתי מותנית, סעיף ההגנה בברית נותר מותנה.

דוד, בהיותו מלך נאמן, הפך להיות האמצעי דרכו הושיע אלוהים את ישראל מכל אויביה. למעשה שלטונו של דוד המלך נחשב לעידן הזהב של ישראל. דוד ובנו שלמה הפכו להיות קיסרים בעצמם על אומות שונות במזרח הקדום. מחד הם מלאו את תפקידם בתור "עבדים" ו-"בנים" – כמלכי-וואסל – ליהוה, אלוהי ישראל, והוא מילא את תפקידו בתור "אדונם" ו-"אביהם" – כתפקיד הקיסר. מאידך הם מלאו גם תפקיד של "אדונים" ו-"אבות" עבור מלכי-וואסל באימפריה שלהם, והם מלאו את תפקיד ה-"עבדים" וה-"בנים".

ברית אלוהים עם דוד – ברית בית-דוד – שינתה את מצבה של ישראל. כדי לשמר את הגנתו של אלוהים נגד איום על חיי העם, ישראל איננה צריכה להיות נאמנה לאלוהים בתור אומה באמצעות שמירת תנאי ברית סיני. היא בסך הכול נדרשה להיות נאמנה למלכה ולשמור את חוקיו. אך משמעות הדבר גם הייתה כי הונה של ישראל יעלה וירד גם הוא על פי נאמנותו או חוסר נאמנותו של המלך. הכול תלוי עכשיו בנאמנותו של המלך לתנאי הברית עם אלוהים. במקום להיות צעד אחד קרוב יותר למעמד אבות האומה, ישראל הייתה עכשיו צעד אחד רחוק יותר. במקום להוכיח לאלוהים את נאמנותה לברית בכל התנאים, ישראל השאירה את ההוכחה למלך בלבד.

גלות ישראל בין הגויים

מתוך המלכים השונים שמלכו אחרי דוד, רק מעטים נותרו נאמנים לאלוהים. אחרי שלטון שלמה המלך, מצבה של ישראל התדרדר במהירות. ממלכת ישראל התחלקה לשניים כשירבעם מרד בבנו של שלמה ומלך על עשרת השבטים הצפוניים. אף לא אחד מן המלכים בממלכה הצפונית נמצא נאמן לאלוהים. מעט מאוד מן המלכים בממלכה הדרומית נותרו נאמנים, עד כי תוך כמה מאות תחת שלטון בית דוד הוגלתה ישראל כולה מאדמתה. אשור הרסה ושבתה את הממלכה הצפונית – ישראל; ובבל את הממלכה הדרומית – יהודה. בסופו של דבר איבדה ישראל את הגנתו של אלוהים.

עם גלות ישראל ויהודה שוב השתנה מצבה של ישראל. חלק מן העם שמרו את זהותם האתנית גם בין אומות העולם. רבים אחרים התבוללו בתוך האומות בהן חיו וזיהו את עצמם עם הגויים.

ברית אלוהים עם דוד, לעומת זאת, הייתה בלתי מותנית. יורשי דוד לעולם ימלכו על ישראל. ירמיה הנביא, אשר חי בתקופת גלות בבל מיהודה, אשרר את הבטחתו של אלוהים לדוד. יורשי דוד, הוא חזה, ימשכו למלוך על ישראל לעולם – כל עוד יש יום ולילה: "כי-כה, אָמַר יְהוָה: יֵא-יִכָּרֵת לְדָוִד--אִישׁ, יֵשֵׁב עַל-כִּסֵּא בֵּית-יִשְׂרָאֵל... כֹּה, אָמַר יְהוָה, אִם-תִּפְּרוּ אֶת-בְּרִיתִי הַיּוֹם, וְאֶת-בְּרִיתִי הַלְיָהּ; וְלִבְלֹתִי הָיִיתָ יוֹמָם-וְלַיְלָהּ, בְּעֵתָם. גַּם-בְּרִיתִי תִפְּרַ אֶת-דָּוִד עַבְדִּי, מֵהַיּוֹם-לוֹ בֶּן מֶלֶךְ עַל-כִּסֵּאוֹ..." (ירמיה ל"ג:21,20)

יחזקאל, שהתנבא בתקופת גלות יהודה, חזה אלגוריה כי אלוהים ישתול מחדש את יורשי בית דוד בארצות אחרות. שם, בגולה, הם ימלכו על ישראל ויזכו שוב בשם טוב: "כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה וְלִקְחֹתִי אֲנִי מִצִּמְרֹק הָאָרֶץ הַרְמָה וְנִתְּתִי מֵרֹאשׁ יִנְקוּתֵי כֶד אֶקְטֹף וְשִׁתְּלִיתִי אֲנִי עַל הַר-גְּבוּהַ וְתִלְוֹל. בְּהַר מְרוֹם יִשְׂרָאֵל אֲשִׁתְּלֶנּוּ וְנִשְׂא עֲנָף וְעָשָׂה פְרִי וְהָיָה לְאָרֶץ אֲדִיר וְשִׁכְנֵנו תַּחֲתָיו כֹּל צִפּוֹר כֹּל-כְּנָף בְּצֹל דְּלִיּוֹתָיו תִּשְׁכְּנֶה. וְיָדְעוּ כָל-עַצֵּי הַשָּׂדֶה כִּי אֲנִי יְהוָה הַשֹּׁפֵלִיתִי עַץ גְּבוּהַ הַגְּבוּהָתִי עַץ שֹׁפֵל הוֹבִשְׁתִּי עַץ לֹחַ וְהִפְרַחְתִּי עַץ יָבֵשׁ אֲנִי יְהוָה דֹּבְרֹתִי וְעֹשִׂיתִי." (יחזקאל י"ז:22-24) יכול להיות כי נבואות אלו מסבירות מדוע משפחות מלוכה שונות ברחבי העולם משייכות את שושלתם לבית דוד. נבואות אלו

גם מעלות את האפשרות שאולי גם קיימת ארץ מובטחת אחרת מלבד הראשונה.

אלוהים כורת ברית חדשה, ברית אלף השנים

ישעיה שוזר יחד את הבריתות שכרת אלוהים ומנבא את השלכותיהן. באחרית הימים, הוא חוזה, אלוהים ייצור נסיבות מיוחדות כדי לברך את עמו. לאחר מכך אלה שישבו מן הגלות ישמרו את תנאי הברית בתור אומה. כאשר עמו יוכיח את נאמנותו בכל מצב שהוא, אלוהים יכרות עמו ברית בלתי מותנית – ברית מוענקת. הם יחיו כדי ליהנות מן הברכות הללו במשך אלף שנות השלום. הם יהיו כאברהם, יצחק ויעקב, אבותיהם.

על פי ישעיה, ברית אלף השנים של אלוהים תורכב מכל הבריתות הקודמות שלו, על כל היבטיה החיוביים של הברית. אלוהים יכרות את בריתו עם עמו בתור אומה, ממש כפי שעשה בברית סיני. אלוהים יעניק במתנה לעמו נחלות-קבע כפי שהעניק בברית לאבות האומה – אברהם, יצחק ויעקב. אלוהים ינציח את שושלת עמו לכל הדורות, לעולם ועד, כפי שהבטיח לאברהם, יצחק ויעקב.

אלוהים יגן על עמו מפני כל אויביו, לפי תנאי הברית עם בית דוד. אלוהים יאציל את רוח קודשו על עמו לפי הברית שלו עם הלויים, הכהנים. אלוהים יכרות את הברית החדשה הזו אחרי שרשעי העולם כולו יוחרבו כפי שעשה עם נוח לאחר המבול.

בצירי לידתה באחרית הימים, ישראל תוליד "בן" נוסף – מושיע – יורש נאמן מבית דוד. "עבד" אלוהים יסלול את הדרך עבור מלכותו של יהוה על פני האדמה. הוא יתווך את ברית האלוהים לעם, כפי שעשה משה בברית סיני. הוא יקרא לישראל לשוב אל הארץ מהגולה למקום מבטחים בציון. הוא יסייע בלידת אומה חדשה – עם האלוהים, ב-"יום יהוה", כפי שסייע משה בלידת ישראל העתיקה. אז ירומם אלוהים את אנשי בריתו מעל כל העמים כדי להיות עדות לכוחו ולמה שהוא מסוגל לעשות עבורם.

5

אידאולוגיות ציון ובבל

בחינת המבנה הסינכרוני בספר ישעיהו מעלה שבעה צמדי נושאים המנוגדים זה לזה: (1) הרס – תקומה; (2) מרד – כניעה; (3) עונש – גאולה; (4) השפלה – השגבה; (5) סבל – ישועה; (6) אי-נאמנות – נאמנות; (7) נישול – ירושה. מסקנה, יש בצמדים אלה להראות כי ישעיהו משתמש בהיסטוריית עם ישראל בתור אלגוריה לסוף העולם תוך שהוא מלמד אותנו תאולוגיה של ישועה והשגבה הלוקחת בחשבון שתי אידאולוגיות מנוגדות.

בפרקים הקודמים פרסתי לפניכם חלק מתגליותיי אודות ספר ישעיהו, זאת כניסיון השלמת המשימה שהצבתי לפניי – מציאת המפתח לכתבי ישעיהו. עכשיו אתם יכולים להבין מדוע התרגשתי מהם כל כך. תגליות אלה מאירות באור חדש את הנבואה העברית בכלל ואת ספר ישעיהו בפרט. אולם התגלית הגדולה ביותר עודנה לפנינו. גילה אותה וויליאם בראונלי, חוקר מקרא שחקר את כתבי ישעיהו במגילות ים המלח. בכתבי ישעיהו שנמצאו במגילות ים המלח [1QIsa], הופיעו אי-סדירויות והן הביאו אותנו לתור אחר דפוסים תבניתיים.

בראונלי גילה כי ספר ישעיהו מחולק לשני חלקים, כל אחד מהם מורכב משלושים ושלושה פרקים. בנוסף, כל אחד מן החצאים מחולק גם הוא לשבעה חלקים שונים. שבעת החלקים של חצי הספר הראשון מקבילים לשבעת החלקים בחצי השני, בתוכן ובז'אנר. בראונלי סבר כי חלוקה זו בעיקרה מכנית, דרך לארגון הטקסט בצורה מקבילה. הוא לא ניסה לנתח את המבנה, הוא בסך הכול זיהה את המבנה.

המבנה הספרותי בעל שבעת החלקים של ישעיהו

תגליתו של וויליאם בראונלי אכן הייתה בעלת חשיבות, על אף שלא זכה לראות זאת בחייו. עמיתי ומורי, פרופסור ר"ק הריסון, הציע לי לנתח את מבנה שבעת החלקים לעבודת הדוקטורט שלי. כאשר עשיתי זאת גיליתי שמבנה זה מתעלה על כל מבנה אחר שמצאתי. הוא קישר בין כל תגליותי הקודמות וחשף מידע עשיר שלא ציפיתי לו. תגלית זו פתחה מימד נוסף לנבואה העברית.

גיליתי כי כל אחד משבעת החלקים בכל אחד מחצאי הספר הכילו צמד של נושאים מנוגדים. סביב אלה אורגן מבנה הספר כולו: (1) הרס – תקומה (ישעיהו א'-ה'; ל"ד-ל"ה); (2) מרד – כניעה (שם, ו'-ח'; ל"ו-מ'); (3) עונש – גאולה (שם, ט'-י"ב; מ"א-מ"ו); (4) השפלה – השגבה (שם, י"ג-כ"ג; מ"ז); (5) סבל – ישועה (שם, כ"ד-כ"ז; מ"ח-נ"ה); (6) אי-נאמנות – נאמנות (שם, כ"ח-ל"א; נ"ה-נ"ט); (7) נישול – ירושה (שם, ל"ב-ל"ג; ס'-ס"ו).

שבעת צמדי הנושאים במחצית הספר הראשונה תואמים לאלה במחצית השנייה. אך מהי משמעות תצורת נבואה זו? היה זה כמו לגלות ספר נבואה חדש לחלוטין.

ידעתי כי הנביאים העבריים מארגנים את כתביהם בתקבולות, חוזרים על עצמם פעמיים, הפעם השנייה שונה במקצת מן הראשונה. שיטה זו עזרה להם להגדיר את הדברים. יתרה מזאת, באחת מן התקבולות, הנקראת התצלובת (כיזום), חוזר הנביא על הדברים אך בסדר הפוך. בדרך כלל באמצע יופיע הרעיון המרכזי. הבה נבחן דוגמה להתצלובת $a - b - a$ בפסוקים לפנינו: "קומי אוֹרִי, כִּי בָא אוֹרֶךְ; וּכְבוֹד יְהוָה, עֲלֶיךָ זָרַח. - a - כִּי-הִנֵּה הַחֹשֶׁךְ יִכְסֶה-אֶרֶץ, וְעָרְפֶל לְאֲמִים; - b - וְעֲלֶיךָ יִזְרַח יְהוָה, וּכְבוֹדוֹ עֲלֶיךָ יִרְאֶה. - a -" (ישעיהו ס':1,2)

הבחנתי כי שלושת צמדי הנושאים הראשונים במבנה שבעת החלקים בספר ישעיהו מקביל לשלושת הצמדים האחרונים בסדר הפוך, ובכך מהווים מראה אחד לשני. מבנה הוליסטי זה, אם כך, הוא בעצמו התצלובת, כאשר הרעיון המרכזי באמצע הוא צמד הנושאים השפלה – השגבה.

הרס – תקומה (ישעיה א'-ה'; ל"ד-ל"ה)

מרד – כניעה (שם, ו'-ח'; ל"ו-מ')

עונש – גאולה (שם, ט'-י"ב; מ"א-מ"ו)

השפלה – השגבה (שם, י"ג-כ"ג; מ"ז)

סבל – ישועה (שם, כ"ד-כ"ז; מ"ח-נ"ה)

אי-נאמנות – נאמנות (שם, כ"ח-ל"א; נ"ה-נ"ט)

נישול – ירושה (שם, ל"ב-ל"ג; ס'-ס"ו)

השפלה – השגבה הם גם הנושאים העיקריים במבנה הראשון שגיליתי, מבנה המציג את הניגוד בין אליל שווא, מלך בבל בפרק י"ד למלך ציון בפרקים נ"ב-נ"ג, ברצף של עשרים ואחת פסוקים מנוגדים. פסוקים אלו מראים כיצד מלך בבל מרומם את עצמו גבוה מעל השמים ואז נוחל תבוסה גדולה. ולהיפך: יהוה, מלך ציון, סובל השפלה מוחלטת לפני שהוא מרומם בתור מלך ישראל.

מסקנתי היא כי השפלה והשגבה חייבות להיות הרעיון המרכזי בספר ישעיהו כולו. במבנה אחד ישעיהו יוצר אב-טיפוס סביבם – מלך בבל ומלך ציון. במבנה אחר, המבנה המורכב ביותר, הוא מארגן את תוכן הספר כולו סביבם. האם יכול להיות שהשפלה והשגבה מייצגות את יעדה הסופי של האנושות כולה?

נבואה ותאולוגיה גם יחד

הבחנתי בדבר נוסף בנוגע לנושאים במבנה של ישעיהו. אפשר לומר שהם מציעים שני כיוונים שונים בהם יכולים לבחור האנשים ללכת. ההשפלה לא עומדת בפני עצמה, אלא שהיא מעורבת עם עונש וסבל, שני רעיונות תואמים מקבילים. אלה גוררים הרס ונישול, גם הם שני רעיונות תואמים. וכל זאת כתוצאה מפרד ואי-נאמנות, שתי דרכים שליליות בהן התייחסו האנשים אל אלוהים.

המקבילה של הנושאים הללו עובדת באותו האופן. השגה כללה גם גאולה וישועה. נושאים אלו התקשרו גם לתקופה וירושה. וכל זאת כתוצאה מכניעה ונאמנות, שתי דרכים חיוביות בהן התייחסו האנשים לאלוהים. בקיצור, מבנה שבעת החלקים של ישעיהו הוא דווקא יותר תאולוגיה מאשר נבואה. ישעיהו הדגים כיצד אנשי האלוהים מתייחסים אל אלוהים ואיך הוא מתייחס אליהם.

אך ישנה מורכבות נוספת לנושאים אלה מאשר היותם רק תקבולות או נושאים מנוגדים. בכל אחת מיחידות המבנה מצאתי כי ישעיהו משתמש באמצעים ספרותיים כדי לבסס רעיונות תאולוגיים חשובים, המעבירים מסר כל אחד בפני עצמו. לאחר שרעיון אחד מפותח דיו הוא משפיע על היחידה המקבילה המנוגדת לו. כך התפתחותו של רעיון ביחידה אחת נהיה לנקודת ההתחלה לרעיונות ביחידה הבאה, ואלה התפתחו לכדי נקודת התחלה ליחידה הבאה. וכן הלאה באופן מצטבר עד הסוף. הבה נסתכל על המבנה הפנימי של מבנה שבעת החלקים של ישעיהו.

הרס – תקומה (ישעיה א'-ה'; ל"ד-ל"ה)

צמד מקביל זה המופיע בחלק הראשון, נושאו הרס ותקופה (ישעיה א'-ה'; ל"ד-ל"ה), מבסס את הרעיון של היפוך הנסיבות בין ציון לשאר עמי העולם. באחרית הימים, ציון קמה מחדש בתור אנשי ברית האלוהים, בעוד שאר האומות סובלות מהרס בגלל רשעותם. קללות הברית הופכות בִּין רגע לברכות עבור ציון, בעוד אומות העולם מקוללות. באמצעים ספרותיים ישעיהו מראה לנו בחלק הראשון כי היפוך יוצרות זה קורה בו זמנית הן לציון והן לשאר העמים.

ישעיהו מציג את ציון כמי שמכילה בעצם את כל אלה שבחרו לחזור בתשובה מדרכיהם הרעות, לא כל עם ישראל. אלה מישראל שלא חזרו בתשובה, אינם נחשבים כחלק מציון ויסבלו הרס יחד עם שאר הגויים. אך ציון היא גם מקום – מקום אליו יחזרו אנשי האלוהים מאומות העולם, מקום מבטחים לזמן בו יקוללו שאר האומות. הרקע להיפוך יוצרות זה – תקומתה של ציון והרס האומות – הוא "יום יהוה" בסוף העולם.

מרד – כניעה (ישעיה ו'–ח'; ל"ו–מ')

החלק השני במבנה שבעת החלקים של ישעיהו, נושאי מרד וכניעה (ישעיה ו'–ח'; ל"ו–מ'), ממשיך באותו קו רעיוני של נסיבות הפוכות בין ציון ובין האומות. בנוסף, הוא מבסס את הרעיון שתקומת ישראל בתור ציון היא תוצאה של כניעתה לתנאי הברית עם אלוהים. יתרה מכך, אנשים רבים בעם האלוהים מוכיחים את נאמנותם לאלוהים בכל מצב. הם עומדים בכל מבחן שאלוהים מציב לפניהם. האומות וישראל המורדת מצד שני, מביאות על עצמן הרס וחורבן. הם נכשלים במבחנים בהם עמדה ציון.

עונש – גאולה (ישעיה ט'–י"ב; מ"א–מ"ו)

החלק השלישי במבנה שבעת החלקים של ישעיהו, נושאי עונש וגאולה (ישעיה ט'–י"ב; מ"א–מ"ו), גם הוא שומר על הרעיון הראשוני, בונה עליו קומה נוספת ומראה כיצד אלוהים מתערב ומעניש את הרשעים וגואל את הצדיקים. אלוהים מקים את מלך אשור, והוא מייסר את האומות ומחריב אותן עד תום. מלך אשור משמש ככלי בידי אלוהים כדי להביא משפט לכל אלה המורדים באלוהים ומסרבים להתחרט על מעשיהם. אלוהים גם מקים את "עבדו" או "בנו" לגאול את עמו, ציון, כשהוא משחרר אותו מעבדות וגלות, ממש כפי שעשה משה במצרים. עבד ה' מכין עבורם את הדרך חזרה הביתה ביציאה חדשה מכל האומות למקום ציון.

השפלה – השגבה (ישעיה י"ג–כ"ג; מ"ז)

החלק הרביעי, נושאי השפלה והשגבה (ישעיה י"ג–כ"ג; מ"ז), נבנה על גבי הרעיונות הקודמים כשהוא מכונן רעיון חדש של בבל באחרית הימים. בעזרת אמצעים ספרותיים מגדיר ישעיהו מחדש את בבל בתור ישות המורכבת מעמי העולם, רודנים ועריצים, מעצמות כוחניות, אויבים וצוררים, אנשים מתגאים והמורדים מישראל. מנקודת מבט של המבנה הספרותי, בבל של ישעיה מזכירה לנו את בבל הגדולה של יוחנן מספר התגלות, הווייה אוניברסלית בה נמצאים כל הדברים שאינם ציון. כמו ציון, בבל הגדולה הזו היא גם האנשים וגם מקום: העולם ותושביו הרשעים ערב החורבן שלהם.

בחלק זה במבנה של ישעיה הוא מציג את ההבדלים בין ציון לבבל, ומראה לנו את הניגודיות ביניהן. בבל מרוממת את עצמה על כסאה אך תושפל עד עפר. ציון מושפלת בבבל, טרם הגיע זמנה לצאת מאלמוניותה ולקבל את החשיבות המגיעה לה. בעוד בבל נוקטת עמדה נגד ציון ונגד אלוהים, אלוהים מתערב בעולם כדי להביא השפלה לבבל והשגבה לציון.

סבל – ישועה (ישעיה כ"ד-כ"ז; מ"ח-נ"ה)

החלק החמישי, נושאו סבל וישועה (ישעיה כ"ד-כ"ז; מ"ח-נ"ה), מעמיק את ההפכים בין ציון לבבל מבחינת הישועה מצד אחד והסבל מצד שני. עם האלוהים שהיכה על חטאיו וחזר לאלוהים משוחרר מן הסבל, בעוד אויביו המאכלסים את בבל סובלים את מלוא עצמתן של קללות הברית. בישועת ציון אלוהים מעניק לה מחילה על חטאיה, גואל אותה מייסוריה והופך את קללות הברית לברכות. ציון אפילו מצליחה לגבור על המוות ומגיעה למצב אלמותי. בעוד אלוהי ישראל בעצמו – מלך ציון – מחולל את ההיבטים הרוחניים בישועת ציון, עבד ה' מביא לידי ביטוי את ההיבטים הפיזיים או הזמניים שלה. אלוהי ישראל, יהוה, סובל את מלוא עצמת הקללות של הברית בשם עמו ממש לפני שהוא מרוםם בתור מלך ציון.

עבד האלוהים ילמד את ישראל מהם תנאי הברית, כפי שעשה משה, ויכין את הדרך לשיבת ציון מתפוצות בבל או מן העולם הרחב. עבד האלוהים משמש בתור דוגמה לצדקה כשהוא שומר את כל תנאי ברית האלוהים ומוכיח את נאמנותו לאלוהים בכל מצב. ממש כשם שאלוהים מושיע את עבדו מסבל ומעצים אותו, כך עבד האלוהים יושיע את ציון מסבלותיה ויעצים אותה לאחר שתסבול בנאמנות תקופת ייסורים.

אי-נאמנות – נאמנות (ישעיה כ"ח-ל"א; נ"ה-נ"ט)

החלק השישי במבנה של ישעיהו, נושאו אי-נאמנות ונאמנות (ישעיה כ"ח-ל"א; נ"ה-נ"ט) מכונן את רעיון שתי הבריתות – ברית חיים לצדיקים וברית מוות לרשעים. עם אלה המוכיחים את נאמנותם לאלוהים בכל מצב כורת אלוהים ברית של חיים – ברית בלתי מותנית שתמשך לאורך אלף שנות השלום. עם האלוהים הנאמן,

אלה המצייתים לדברו, נענה להזמנת עבד האלוהים ושב אל ציון מפזרותיו באומות העולם.

מצד שני, אלה שאינם מוכיחים נאמנות לאלוהים מוקיעים את עצמם מברית החיים ובכך כורתים ברית עם המוות. אנשים בלתי נאמנים דוחים את דבר האלוהים וסומכים על עצה ומזימות אנושיות. הם משעבדים אחרים ובסופו של דבר יוצאים נגד ציון. אנשי ברית המוות הם מרצחים, מנאפים וצבועים, אותם משמיד מלך אשור.

נישול – ירושה (ישעיה ל"ב-ל"ג; ס'-ס"ו)

החלק השביעי, נושאו נישול וירושה (ישעיה ל"ב-ל"ג; ס'-ס"ו) מכונן רעיון של הפרדה נצחית בין הצדיקים לרשעים ב-"יום יהוה". הצדיקים זוכים בירושה נצחית מרהיבה בעוד הרשעים סובלים מנישול נצחי מביש. הרשעים הם חברי כתות ורשויות שהוקיעו ורדפו את הצדיקים. הצדיקים הם "עבדים" ו-"בנים" נוספים לאלוהים והם נוהגים לפי מודל הצדקה של אלוהים – עבד האלוהים. עבדים אלה מוכיחים נאמנות לאלוהים בכל התנאים, משרתים את אלוהים בכל מחיר ובאים לעזרת עבד האלוהים בגאולת עמו.

מבנה שבעת החלקים של ישעיהו יוצר הבחנה חשובה בין ישועה להשגבה או תפארת. בעוד שהישועה היא מחילה על חטאיהם של עם האלוהים ואיניבידואלים אחרים, כמו גם היפוך הקללות – הקללות הופכות לברכות – ההשגבה נעלה הרבה יותר מכך. השגבה כוללת בתוכה ישועה, אך היא מעל ומעבר לחרטה על העוונות ושמירה על תנאי ברית האלוהים. עם האלוהים הזוכה להשגבה הוכיח עצמו נאמן לאלוהים בכל נסיבה ומצב, וצלח את כל מבחני הנאמנות של אלוהים. איתם כורת אלוהים ברית בלתי מותנית לתקופת אלף שנות השלום, והיא משלבת בתוכה את כל הברכות מהבריתות הקודמות לה.

דוגמה זו של רשעות קיצונית מצד אחד, וצדקה יוצאת מן הכלל מצד שני, מסכמת את ההתפתחות הרעיונית במבנה זה. הם מדגימים כיצד מטרת האלוהים היא לרומם את עמו לתכנית רוחנית ופיזית גבוהה יותר. הם גם מראים כיצד התנגדות ומצוקה מצד הרשעים רק מסייעת להתעלות שכזו, הן מייצרות הזדמנות עבור חסידי אלוהים

להתעלות מעל לנסיבות ולצרות. מבנה שבעת החלקים של ישעיהו מסתיים בתיאורם של שני גורלות שונים – של הצדיקים ושל הרשעים.

מבנה ישעיהו מכונן שתי מסגרות זמן

מבנה שבעת החלקים של ישעיהו, בנוסף למבנים הוליסטיים אחרים, מעניק מימד חדש לפירוש נבואתו. המבנים הלינאריים והמבנים המסונכרונים מכוננים שתי מסגרות זמן שונות לאירועים שעד כה נחשבו כמתייחסים אל העבר בלבד. בעוד המבנה הלינארי, כמו צורת כבית, הגלות ושיבה הביתה בשמחה, מתמודד עם אירועים המתרחשים לאורך תקופה ארוכת שנים, המבנה הסינכרוני, כמו מבנה שבעת החלקים של ישעיהו, מתמודד עם אירועים במסגרת זמן יחידה – "יום יהוה" באחרית הימים.

עם זאת, המבנה הלינארי והמבנה הסינכרוני של ישעיהו אינם שוללים אחד את השני. הם בעצם מתפקדים בשתי רמות שונות, שתיהן ברות־תוקף. המבנה ההוליסטי של ישעיהו עונה לנו על השאלה האם בנבואה העברית יש התייחסות אל זמננו או. הממדים הספרותיים בנבואת ישעיהו הם למעשה המפתח לספר, בלעדיו חתום הספר בפנינו.

הבה נחזור על מה שכבר למדנו ונשאל שנית את השאלה אודות ההיבטים השליליים והחיוביים בנבואה העברית. נבואה אפוקליפטית, כזכור לכם, חוזה את ההיבטים השליליים כמו גם את החיוביים באחרית הימים. נבואה קלאסית, לעומת זאת, במבט ראשון נראה כי היא חוזה רק את ההיבטים החיוביים באחרית הימים. ההיבטים השליליים שלה הם אירועים הקשורים כמעט תמיד לתקופתו של הנביא. הבעיה היא שאף אחד מאירועי אחרית הימים אינו חיובי בלבד, תמיד מתלווה אליו היבט שלילי. אם כך, כיצד מספקת לנו הנבואה הקלאסית את ההיבטים השליליים?

הכול מתבהר לאור המבנים ההוליסטיים של ישעיהו. בעוד המבנה הלינארי של ישעיהו מבקש לקשור את ההיבטים השליליים בנבואה לתקופתו ואת ההיבטים החיוביים לאחרית הימים, המבנה הסינכרוני של ישעיהו – תוך שהוא ממקם את הספר כולו במסגרת זמן של אחרית הימים – קושר את הנבואה כולה לסוף העולם, הן בהיבטיו השליליים והן בחיוביים. כלומר, עתה ניתן לפרש את נבואת ישעיהו

בשני רבדים: אחד, בתור תרחיש היסטורי, העוסק בעיקרו באירועי העבר; שתיים, בתור תרחיש אחרית הימים, העוסק בעיקרו באירועים בעתיד.

חזרה לנקודה הקודמת, אם מדירים את המבנים הסינכרוניים של ישעיהו מן המשוואה, עלולים להסיק כי ההיבטים השליליים בנבואת ישעיהו הם אך ורק עבור ימיו שלו. היבטים שליליים, כגון הקמת מלך אשור בידי אלוהים כדי להעניש את עמו ואת העולם כולו על רשעותם. באותה התקופה אכן היה מלך אשור והוא התנהג בהתאם לנבואה. המבנה הלינארי של ישעיהו הוא שחזה תרחיש זה.

שנית, כאשר כוללים את המבנים הסינכרוניים של ישעיהו במשוואה הכוללת מסיקים כי ההיבטים השליליים בנבואת ישעיהו באים לידי ביטוי גם באחרית הימים כסדרה של טיפוסים. באחרית הימים יקום "מלך אשור" והוא יעניש את עם האלוהים ושאר העולם על רשעותם. אולם, בפעם הזו תפקידו של מלך אשור יהיה כחלק בתרחיש אחר הכולל את גאולת הצדיקים ברחבי העולם כולו. במבנים הסינכרוניים של ישעיהו הענשת הרשעים וגאולת הצדיקים קורות בו-זמנית. ההיבטים החיוביים והשליליים בנבואת ישעיהו מתגשמים באותו הזמן.

אם כן, לאור המבנים הסינכרוניים של ישעיהו, כל נבואת ישעיהו מתייחסת לאחרית הימים ממש כמו נבואה אפוקליפטית. למעשה, במובן הזה נבואת ישעיהו היא אכן נבואה אפוקליפטית. מבנה שבעת החלקים של ישעיהו, כמו גם מבנים סינכרוניים אחרים הופכים אותה לאפוקליפטית בכך שהם מכוננים את סביבת הספר כולו לאחרית הימים. ההיסטוריה אכן תחזור על עצמה ורבים מאירועי העבר יתגשמו בשנית. ברם מכיוון שאחרית הימים תהיה תרחיש עצום וגדול פי כמה ממה שקרה בעבר – היא תחול על מיליארדי אנשים ולא רק על מאות אלפי אנשים – נבואת ישעיהו תשפיע הרבה יותר על העתיד מאשר השפעתה על העבר.

לסיכום, מתודת ישעיהו היא שימוש באירועי העבר של ישראל בתור אלגוריה לסוף העולם כולו. תוך שהוא רואה את הסוף מן ההתחלה, ישעיהו מייחד אירועים מתקופתו ומתקופות בסביבתו אשר מאפיינות אירועים של אחרית הימים. אירועים אלה משמשים בסיס הן לנבואה על התרחישים ההיסטוריים והן לנבואה על תרחישי אחרית הימים

בו־זמנית. מתודת נבואה זו שונה ממתודות אחרות בהן מתנבאים בדרך כלל הנביאים האפוקליפטיים. נביאים אפוקליפטיים מציגים את מעצמות העולם בימיהם שלהם וכך מאפיינים את מעצמות העולם באחרית הימים. אך הם אינם מציגים את תפקידם גם בימיהם וגם באחרית הימים כפי שעושה ישעיהו.

ישעיהו משיג מתודה דואלית זו בעזרת שני מבנים הוליסטיים. מבנים אלה מאפשרים למעשה את סגנון הנבואה שלו. מצד אחד, מבנים לינאריים – מתחילים בתקופת ישעיהו ומסתיימים באחרית הימים, מבחינה כרונולוגית. מצד שני, מבנים סינכרוניים – אינם מסודרים באופן כרונולוגי, מתחילים ומסתיימים באחרית הימים. כשישעיהו משתמש בשני מבנים הוליסטיים אלו הוא מכונן שתי סביבות שונות, הוא חוזה את עתידן של שתי תקופות זמן שונות, תקופתו שלו ואחרית הימים, בו־זמנית.

ציון ובבל – אבי טיפוס מנוגדים

אולם, יש יותר מכך במבנה שבעת החלקים של ישעיהו. הוא מצמצם את כל האנשים בסוף העולם לשתי קבוצות – ציון ולא־ציון. חלוקה זו מזהה את ציון עם אנשים מתוך עם ישראל ומתוך כלל חסידי האלוהים. אלו מתעלים מתכנית נמוכה לתכנית גבוהה יותר הן מבחינה רוחנית והן מבחינה פיזית. הם נולדים מחדש בתור עם בריתו של אלוהים כשהם שבים חזרה ארצה מהפזורה באומות, ממש כפי שנולדה אומת ישראל ביציאת מצרים. לסיום, אנשי ברית האלוהים שחזרו מן התפוצות מקבלים שם חדש – ציון.

מבנה שבעת החלקים של ישעיהו גם מכנה את הקבוצה השנייה, לא־ציון, בשם חדש – בבל. בבל זו, של אחרית הימים, מכילה בתוכה את כל האנשים שהרחיקו את עצמם מאלוהים, כולל אנשים מתוך עמו שמרדו בו או לא הביעו חרטה על מעשיהם. במעשים אלו הם המיטו על עצמם תכנית רוחנית ופיזית נמוכה יותר, פנייה מאלוהים ומאבק נגד ציון. אין זה מפתיע כי בבל הגדולה במבנה שבעת החלקים של ישעיהו דומה במאפייניה לבבל הגדולה של יוחנן בספר התגלות.

מבנה שבעת החלקים של ישעיהו הופך את ציון ובבל לשני אבי טיפוס של טוב ורע, ולהם קשר ישיר אל מלך ציון ומלך בבל, אלה בעצם מראים מה יחסה של כל אחת מן הקבוצות כלפי אלוהים.

בדומה לנבואות אפוקליפטיות אחרות. הנבואה האפוקליפטית מציגה דוקטרינה של שתי דרכים, טובה ורעה, אלה ההולכים בדרך הטובה הם ציון ואלה בדרך הרעה הם בבל. אך הנבואה האפוקליפטית אינה דומה בהיקף ובעומק כפי שחווה ישעיהו. הגדרות ישעיהו לציון ובבל מתעלות מעל ומעבר לכל ההגדרות האחרות, הן בנבואה האפוקליפטית והן בנבואה הקלאסית, של שתי אידאולוגיות מנוגדות זו לזו והתאולוגיה שמאחוריהן.

לאורך כל מבנה שבעת החלקים של ישעיהו אנו רואים שתי השקפות עולם מנוגדות. מבנה זה, בעזרת התפתחותם של חלקיו השונים מההתחלה ועד הסוף, מסביר לנו דוקטרינה של שתי דרכים. מצד אחד נאמנות לאלוהים וכניעה לתנאי הברית עמו מביאה לידי תקופה, גאולה, ישועה, השגבה וירושה. מצד שני, מרד באלוהים ואי־נאמנות לברית עמו מביאה לידי הרס, עונש, סבל, השפלה ונישול. האנושות כולה בסופו של דבר בוחרת אחת משתי אידאולוגיות מנוגדות אלו, ציון או בבל. והאנושות כולה תחווה אחד משני הגורלות הללו, כל אחד כתוצאה מהבחירה שלו.

ניכורה של בבל מאלוהים והתנשאותה מעליו משמשים כצריפת אש לציון בימים לפני שמייסד אלוהים את מלכות השלום שלו על פני הארץ. באמצעות דיכוייה של ציון בידי בבל בוחן אלוהים את נאמנות עמו לבריתו. האם תגיב ציון לאכזריות בבל באותו המטבע? או שמא תסבול ציון את ייסוריה ותמתין בסבלנות לישועת אלוהים? על ציון לדעת כי אלוהים יצר את הנסיבות הקשות הללו כדי להחזיר אותה אליו, ויבוא יום בו יהפכו כל הקללות לברכות. אלוהים שולח את עבדו להדריך ולהורות לעמו את חוקי הברית ולהיות דוגמה לצדקה בעתות מצוקה וקושי.

בבל וכל השייכים לה, מצד שני, אינם יודעים שהם כורים לעצמם קבר. עיני בבל שרויות במסווה של רשע וניאוף, החולי שלה אינו בר ריפוי יותר. תושביה הם כמו תושבי מצרים לפני יציאת בני ישראל משם. בשלב זה של אחרית הימים, התדרדרה בבל לנקודת אל־חזור וכבר אינה יכולה להגיב לקריאת אלוהים, להתחרט ולפנות ממעשיה הרעים. כשהיא מפרה את זכויותיה של ציון, מביאה על עצמה בבל את קללות ברית אלוהים עם עמו. ממש כמו בברית מוענקת, אלה שמפרים את זכויות הוואסל הנאמן ממיטים על עצמם מגיפות ואסון.

עמידתה הנאמנה של ציון בדיכוי בבל תהיה מה שיביא את שינוי הנסיבות שלה. כבצירי לידה, תלד ציון "בן", מושיע, עבד האלוהים באחרית הימים. דווקא אז, כשנראה כי אין לציון כל תקווה, יבוא הרגע בו אלוהים יתערב למענה. ביום הזה, "יום יהוה", אלוהים יקיים את כל אשר הבטיח מקדם. הוא יעשה זאת משום שציון, לראשונה בהיסטוריית ישראל כולה, שמרה את תנאי הברית עם אלוהים בתור אומה והוכיחה את נאמנותה לאלוהים בכל התנאים.

קיסר ציון, אם כך, תפקידו הוא לגאול את הוואסל שלו מאיום ממשי ולהשמיד את כל אויביו. אלוהים יכרות ברית חדשה בלתי מותנית עם ציון ממש כפי שכרת עם אבותיה אברהם, יצחק ויעקב. בעוד בבל מורדת מכסאה אל העפר, כך ציון קמה מן העפר וממלאת את זכותה לכתר. יהוה – אלוהיה, יבוא למלוך על הארץ ואז יחל עידן אלף שנות השלום.

6

הרודן ועבד האלוהים

נתחקה אחר שני כוחות יריבים השולטים בזמנת העולם באחרית הימים – אחד שליט הכאוס, השני שליט הבריאה; אחד משמיד את העולם ורוב יושביו, השני גואל את אנשי ברית האלוהים. נראה כיצד הרודן הולך בדרכם של שליטים רודנים קדומים ואלים רעים מיתולוגיים, בעוד עבד האלוהים הולך בדרכי גיבורי ישראל ומגשים את התקווה היהודית למשיח.

מבנה שבעת החלקים של ישעיהו מציג את שני השחקנים הראשיים בדרמת אחרית הימים של ישראל. אחד הוא עבד האלוהים או הוואסל, השני מלך אשור – המכונה גם מלך בבל. (המלכים האשורים שכבשו את בבל בעת העתיקה היו מכנים את עצמם "מלך בבל"). אחד יקים את ציון, יכין את העם לביאת אלוהיו ומלכו. השני ישמיד את בבל, אותו העולם שאיתו הוא מזוהה. מבנה ישעיהו מציג את שני השחקנים האנושיים הללו כמעצמות של בריאה וכאוס, בהתאמה – אחד הוא כוחו של הטוב בעולם והשני של הרע. הם מייצגים שני יריבים קיצוניים הנאבקים האחד בשני, ממש כמו הורוס וְסַת מהמיתולוגיה המצרית, או כסוג של דוד וגוליית של אחרית הימים.

מבנה ישעיהו מתאר את מלך אשור/בבל כדמות אשר אישיותה מורכבת מאופיים של רודנים שונים מן העבר. על אף שמדובר באיש אחד, ישעיהו מסגל לו תפקידים, תכונות ומאפיינים של שליטים רשעים או בני-בליעל קודמים לו. קיסרי אשור בעת העתיקה קבעו תקדים צבאי של כיבושים מהצפון, וזהו אותו התפקיד שמלך אשור/בבל ממלא. בנוסף, הכינוי "מלך בבל" מדגים גם את הפן עובד האלילים של המלך-רודן, המתייחס אל עצמו כחצי אל. המערכת הסוציו-אקונומית כולה מבוססת על ייצור אלילי שווא מעשי ידי אדם.

בניגוד לכלכלה החומרנית והפגאנית של בבל, המערכת הסוציו-אקונומית של ציון היא כפרית וחקלאית. מערכת כזו מספקת יציבות חברתית, בייחוד כאשר החברה נמצאת תחת מתקפה. בבבל ה-"המונים" – מייצרי האלילים – תלויים ב-"מעטים", האיכרים. מערכת זו הופכת את בבל לפגיעה. לפיכך בבל היא ההיפך מציון. ציון היא כמו פירמידה בראשה עומד אלוהים כאבן פינה. לפי אנלוגיה זו, בבל היא כמו פירמידה הפוכה, אינה יציבה בבסיסה. מבנה בבל מאיים ליפול ברגע בו עולה לשלטון המלך-רודן ומשלים את בניית הפירמידה.

הרודן כובש את העולם

טבעו עובד האלילים של רודן בבל הולם לטבע עובד האלילים של בבל עצמה. בתור מלך בבל הוא הופך עצמו לאליל – אליל שווא – ומייחס לעצמו אלוהות על הארץ כולה. בתור השליט שכבש את העולם, הוא דורש מהאנושות כולה להלל אותו ולשמור לו אמונים. ישעיהו לועג לו כשהוא משווה אותו לדמויות אחרות ממיתולוגיות המזרח הקדום – הוא שולט על הארץ מן השמים ממעל, ממושב מעל העננים. באופן זה יוצר ישעיהו אבטיפוס של רודן לכל הזמנים – המלך האלילי של בבל.

לפיכך, ישעיהו משלב באישיות הזו את התכונות והמאפיינים של מלכי אשור ובבל הקדומים, אך גם את תכונותיהם של אלים רעים מהמיתולוגיה המסופוטמית. אם ישעיהו היה חי בימינו, למשל, אולי הוא היה משלב גם מתכונותיהם של אדולף היטלר, ז'וסף סטאלין ודארת' ויידר. הדיקטטור של העולם בעתיד יאניש את המאפיינים

השליליים של טיפוסים שונים מן העבר. הוא יכבוש את העולם בכוח צבאי, יכפה בברוטליות את אידאולוגיית השקר שלו, ויכול להיות שישלוט בעולם מתחנת חלל או מ-"קוסמוגרד". ועדיין, למרות כל האשליות המיתולוגיות האלה, אבטיפוס־רודן זה יהיה אדם אמתי שיקום באחרית הימים וימלא את כל אשר חזה ישעיהו.

ישעיהו חושף את האלוהות המזויפת של מלך בבל. אכן כל מה שמייצג השם בכל הוא זיוף לכל מה שטוב. במבנה ישעיהו, מלך־רודן זה מתפקד ככוח של כאוס, לא של בריאה – מעשיו מחרבים את העולם. במקום להיות אל שנותן חיים ומושיע, הוא מחרב את החיים ואת האנושות. הוא שובה ורודה באלה הנשאים בחיים. הוא מביא את העולם כולו למצב של תוהו ובוהו, כפי שהיה בבראשית. כשתסתיים החרבת העולם, המעטים שנותרו בחיים יצטרכו ליצור ציוויליזציה חדשה.

עבד האלוהים, מצד שני, מתפקד בתור כוח הבריאה, והוא משקל הנגד לאבטיפוס־רודן. מעשיו מכוננים צדק וצדקה על פני האדמות, והם בעצם הבסיס של הטוב כולו. הוא מציל מחורבן את בני עם האלוהים שחזרו בתשובה, וחדשו את אמוניהם לאלוהים. הוא משחרר אותם מן השבי והרודנות ומדריך אותם למקום מבטחים ב-"יום יהוה". לאחר חורבן הארץ, הוא יסייע לעם האלוהים לשקם מחדש את השממה. הוא יוביל אותם להקמת ציוויליזציה של צדקה, תרבות של אהבת אלוהים – שמירת תורתו ודברו.

תבניות הכאוס והבריאה במבנה ישעיהו מראות כי הכאוס ישרור בעולם לזמן קצר. הכאוס ישלוט בעולם כתוצאה מהרשע. יתכן ומלך אשור/בבל ישרוף ערים שלמות ויהרוס את האומות בהן שוכנים הרשעים. יתכן והוא יבזוז ויחרים את הונם ועושרם של האנשים. מכל מקום, בפועל מלך אשור/בבל משמש ככלי בידי אלוהים להשיב לרשעים כגמולם. יש לו מטרה אחת ויחידה – לשלוט בעולם. אך לאלוהים תכנית אחרת עבורו. רודן־הרודנים הזה ישרת את תכנית האלוהים, ואז הוא ומעשיו הכאוטים יגיעו לסופם.

לאורך הנבואה העברית אנו מוצאים כי מעשי רשע המלווים בהרס מופיעים כסיבה ותוצאה. אך עם האלוהים אינו צריך לדאוג לאיש כזה, המוציא לפועל כל כך הרבה הרס רק משום שהוא רוצה לכבוש את העולם. גם אין הם צריכים לפחד ממנו ומצבאו, הנראה כצבא

החזק והבלתי מנוצח בעולם. ברם כדאי להם להתחרט על חטאיהם שהביאו רוע כזה לעולם. עליהם לשמור את תנאי ברית האלוהים וכך יוכל האלוהים לגאול אותם.

עם האלוהים צריך להיות ללא חת לא משנה כמה ממושמע ומאורגן האויב שעומד מולו. כל כלי יוצר עליהם לא יכול לפגוע בהם, לא משנה כמה קטלני יהיה. אלוהים חזק יותר מכולם. האבטיפוס-רודן אינו אלא כלי בלבד. על אף שהוא שולט מעל הארץ, למרות שהוא מרומם את עצמו מעל כל האנשים, אלוהים ישלח את נפשו לגיהנום, לבור תחתית עמוק. את השמדת הרשעים אלוהים תכנן כבר מראשית הבריאה.

עתה, ב-"יום יהוה", אלוהים ממנה את מלך אשור/בבל ומעניק לו סמכות וכוח למשימה הרסנית זו. אלוהים נחוש כבר מתחילה להקים בריאה חדשה, נעלה יותר, מתוך הכאוס שמשליט האבטיפוס-רודן. כדור הארץ והאנושות כולה במגמת עליה שאי אפשר לסכלה. לפני תחילת עידן אלף השנים כל הרשע והרודנות יימחקו מעל פני האדמה.

ההאנשה שבמטפורה

סוף העולם ידמה לימי המבול, ימי נוח. אחרית הימים תשתוו לימי המבול בשכיחותו של הרשע בעולם וההרס הנרחב שיפקוד אותו כתוצאה מכך. ישעיהו מכנה את מלך אשור בשמות ים ונהר. הוא מדמה אותו למבול מסוג חדש שיציף את העולם. אבטיפוס-רודן זה יהיה הרסני ממש כמו ים שגליו גועשים מעבר לגבולותיו, או כנהר העולה על גדותיו, וסוחף את כל אשר נקרה בדרכו. צבאותיו של האבטיפוס-רודן יכריעו את הרשעים ויציפו את אדמותיהם כשהם משאירים מאחוריהם רק חורבן ושממה.

על מנת להבין באופן מלא יותר את הרעיון מאחורי דמותו של מלך אשור ותכונותיו, ישעיהו משתמש בכינויים בדויים לתארו. אלו מהווים האנשה במטפורה, בה האבטיפוס-רודן מואנש על ידי מאפייני רשע. למשל הים והנהר הם שמות בדויים למלך אשור, במקור הם שמות של אלילי שווא המופיעים במיתולוגיה ומייצגים כוחות של כאוס. במיתולוגיה הכנענית, כוח הכאוס הזה, יחד עם עוות, מייצגים את כוחות הרוע. אף על פי כן, ממש כפי שאלוהים קרע את ים סוף באמצעות יד משה, וכפי שכרת את מי נהר הירדן באמצעות יד

יהושע, גם כשעלה על גדותיו, כך גם יכניע אלוהים את היס והגהר באחרית הימים באמצעות ידי עבדו. אלוהים יושיע את עמו ממוות, כאשר הוא יוכיח את נאמנותו אליו בכל התנאים. עבדו יגאל אותם ממלאך המוות – מלך אשור – כפי שגאל משה את ישראל מאויביה במדבר.

בנוסף לשימוש בשמות בדויים, ישעיהו בוחר מערך שלם של מטפורות כדי לחשוף תתי פרטים למעשיו של האבטיפוס-רודן באחרית הימים. לפיכך אלוהים בוחר במלך אשור להיות לו כשוט ושבט כדי להעניש את רשעי העולם. האבטיפוס-רודן הוא כמו הגרזן והחרב של אלוהים באמצעותם הוא גודע את עושי הרשע המדכאים את עם האלוהים. ישעיהו השווה את הגאווותניים והיהירים על פני האדמות לארזים מתנשאים ואלונים עצומים, אותם האבטיפוס-רודן ישפיל. את הערים ליערות צפופים, את האומות המתגאות לגבעות נשאות, אותן ימוטט האבטיפוס-רודן.

חרי-אפו של האלוהים וכעסו המתלקח כנגד עושי הרשע ב-"יום יהוה" מואנש באבטיפוס-רודן. כנקמת אלוהים וזעמו, כזעפו והתרעומת שלו על אי-הצדק, האבטיפוס-רודן יתפרץ על הרשעים וישחט אותם. הוא היד המבצעת שהקים אלוהים כדי להלום במורדים ומפרי הברית מתוך עמו. הוא יתנוסס כדגל הרשע, בעודו קורא לאיחוד אומות בכדי לכבוש את העולם המתמלא ברשעות.

המלך הרשע הזה הוא קולם של הרשעים, לשון מדברת שקרים נגד אלוהים ועמו. פיו אינו יודע שובע והוא פותח אותו ובולע את נפשות האנשים; על שפתיו דברי זעם רבים. הוא המגלב לרשעים, עול לצווארם, אש האלוהים וחרבו המביאים הרס. הוא החושך עצמו, מביא עגמומיות וצער ומחשיך את העולם כולו.

המסר הסמוי של ישעיהו

המטפורה המתארת את האבטיפוס-רודן מבטאת את טבע צדקו של האלוהים, כמו גם את תכונות האופי של המלך הרשע. ישעיהו מאניש את הכעס, חרי-האף, הזעם, התרעומת, הזעף וכיו"ב, של אלוהים באדם האבטיפוס-רודן, ועוזר לנו לראות את הרשע מזווית אחרת לחלוטין. אלוהים אינו אל זועם הרוצה להלום ולהעניש את עמו. להיפך, הוא אדיב, אוהב, עדין, סבלן וארך אפיים. אף על פי כן, זוהי

רשעות האנשים וההשלכות שלה הממיטות חורבן והרס. אלוהים, אם כן, משתמש באיש רשע – מלך אשור – להרוס את רשעי העולם המדכאים והמאיימים במוות על האנשים הנאמנים לאלוהים. במידה הזו הצדק נעשה. האנשים בעצם מביאים את הרשע על עצמם.

לאורך הספר כולו, באופן מתמשך, משתמש ישעיהו במטפורות בתור שמות בדויים. בחלק מהמקרים הוא מקשר את השמות הבדויים הללו ישירות עם האבטיפוס-רודן, אך לא תמיד. במקרים אלה, שאינם ישירים, הוא מקשר אותם באמצעות הקבלה נרדפת (סינונימית) אל מטפורה ישירה. בדרך כלל לאחר שכונן ישעיהו רעיון אחד בספרו, ניתן להמשיך ולמצוא רעיון זה גם בהמשך. באמצעים כאלה כמו השמות הבדויים, ישעיהו יוצר רבדים רבים לספר והם מוסיפים פרטים רבים לאחרית הימים. לפיכך אנו יכולים להבחין בפרטים הללו ולקרוא לעומקם משמעות נוספת.

ברובד הראשון, לדוגמה, ישעיהו מתאר את זעם האלוהים משתלהב, זרועו מונפת אל על, זעפו ניגר על הרשעים. האנשים בוחרים בחושך במקום באור. לשונם דוברת שקרים. הם נשרפים באש. הם נשחטים בחרב. וכן הלאה. ברובד אחר, המושגים זעם, זרוע, זעף, חושך, לשון, אש וחרב, וכיו"ב, מתארות ישירות את האבטיפוס-רודן בתור כוח של כאוס. האבטיפוס-רודן הוא בעצם ההאנשה של תכונות אלה – ישעיהו מדבר כאן עליו!

הדבר הזה נכון גם כלפי עבד האלוהים באחרית הימים, הוא כוח הבריאה. ישעיהו מזהה אותו ואת תכונות אופיו באמצעים כמו שמות בדויים. בהם כאלה זהים לאבטיפוס-רודן בעוד אחרים אינם. השמות הבדויים הזהים מציעים כי ישנה ברית יריבות בין הרודן לעבד האלוהים. שניהם מתחרים אחד עם השני על חיי בני האדם ונפשותיהם. אלה שאינם זהים, מצד שני, מבדילים את עבד האלוהים בתור כוח הבריאה וכלי לישועת האלוהים. באמצעים מעין אלה ישעיהו מעביר בטקסט מסר סמוי על מאבק של חיים ומוות בין עבד האלוהים לאבטיפוס-רודן.

לפיכך, עבד האלוהים מופיע כזרועו. הוא מתפקד בתור יד ימינו של אלוהים, ומשחרר את השבויים והמדוכאים בעם האלוהים. אלוהים ממנה אותו להיות סימן ואות לאומות העולם, כדי להניע את עם האלוהים להתחרט על חטאיו ולשוב אליו. הוא משמש כקול הצדיקים,

פה האלוהים לעם בריתו. הוא השגט והשוט של אלוהים, כוח חזק יותר ממלך אשור. הוא חרב האלוהים השוחטת את כל יריביו, אש המאכלת את הרודנים.

מטפורות אחרות מתארות את העבד בלבד. כגון, עבד האלוהים הוא קול תרועה המבשר את בוא "יום יהוה", ומכריז את ביאת יהוה למלוך על העולם. אלוהים מינה אותו כאור לגויים, להאיר ליושבים בחושך באחרית הימים. עבד האלוהים מדגים צדקה וגאמנות לברית האלוהים בזמן של רשעות. הוא חץ נבחר מאשפת אלוהים, נצר צדקה שיביא פרי טוב. הוא זרוע אלוהים המושיעה, באמצעותה יתערב אלוהים ויגאל את עם בריתו.

פנים רבות לעבד האלוהים

ממש כפי שראינו במלך אשור, ישעיהו מתאר את עבד האלוהים בתור דמות מורכבת. הוא משלב בדמותו תפקידים ותכונות מאפיינות של מספר מנהיגים בהיסטוריית ישראל. על אף שעבד האלוהים הוא איש אחד, הוא מצליח באחרית הימים להגשים את מה שהתחילו אחרים לפניו בתקופות שונות. זאת משום שהתרחיש של ישראל באחרית הימים טומן בחובו אירועים משמעותיים מעברה של ישראל. אלוהים לא בוחר כמה מנהיגים שינהיגו את עמו בבת אחת וימלאו בו זמנית את תפקידם, אלא שאלוהים בוחר במנהיג צדיק אחד והוא מכשיר אותו למשימה ממש כפי שהכשיר את המנהיגים הקודמים לו.

כמו אברהם, עבד האלוהים בא ממזרח או צפון-מזרח ביחס לישראל. כמו אברהם, הוא קורא בשם אלוהים והוא צדיק ואהוב על אלוהים. כפי שהקשיב אברהם לעצת אלוהים וציית לכל אשר ביקש ממנו, כך גם העבד. כפי שחש אלוהים על לוט בסדום למען אברהם, כך הוא יחוס על עמו למען עבד האלוהים.

כמו משה, עבד האלוהים ייקרא גם רועה לעמו ויפגיע בעדו על עוונותיו. כפי שעשה משה, הוא ישחרר את עם האלוהים מעבדות וינהיג אותו ביציאה אל הארץ המובטחת. כפי שהנהיג משה את בני ישראל במדבר, כך ינהיג עבד האלוהים את עם האלוהים בשיבתו הביתה. כפי שתיווך משה בברית אלוהים ושירת את עמו בתור מוסר התורה, כך יעשה גם עבד האלוהים. כפי שמשח משה את אהרון ובניו לכהנים, כך ימשח כוהנים לאלוהים מתוך עבדיו ובניו באחרית

הימים. ממש כפי שלא נס לחו ותש כוחו של משה, כך לא ינוס לחו של עבד האלוהים, אלא שהוא ימלא את כל אשר קרא לו האלוהים לעשות.

עבד האלוהים גם דומה ליהושע. כפי שהוביל יהושע את בני ישראל בקרב, כך הוא יוביל את צבאות ישראל נגד אויביהם וישמיד אותם. כמו יהושע, הוא יעניק לעם האלוהים נחלה בארץ המובטחת. בהמשך ניתן למצוא גם דמיון בין העבד לגדעון. כפי שהחריב גדעון את צבא מדיין, כך יחריב עבד האלוהים את צבאות אשור. הוא ינפץ את העול מצוואריהם של אנשי אלוהים וישבור את השוט והשבט המדכאים אותם.

יורש צדיק לדוד המלך

אפשר לומר כי מכל הגיבורים בהיסטוריית ישראל, דוד המלך הוא המודל הטוב ביותר לעבד האלוהים. העבד הוא צאצא משושלת דוד בן ישי, וגם היורש החוקי שלו. אלוהים כורת איתו ברית בלתי מותנית כפי שכרת עם דוד המלך. אלוהים בוחר בו ומכנה אותו "עבד" ו-"בן" כפי שעשה עם דוד. כמו דוד, הוא משוח על ידי האלוהים, מלא ברוח הקודש של אלוהים. כפי שהוביל דוד את צבאות ישראל לקרב ואיחד את שניים עשר השבטים, כך גם הוא.

אלוהים ממנה את עבדו להיות אור לישראל ולגויים, ממש כפי שהיה דוד. אלוהים שם אותו להיות שר ומחוקק לאומות העולם, כפי שהיה דוד. כמו דוד, הוא מכונן יושר וצדקה באומות העולם. כפי שעשו המלכים דוד ושלמה, עבד האלוהים מרחיב את גבולות שלטונו של אלוהים על פני הארץ. כמו שלמה, הוא הופך להיות ידוע אודות חכמתו והבנתו.

המלך חזקיה, אשר חי בימיו של ישעיהו, מעניק לנו זווית חשובה נוספת להבנת עבד האלוהים. במבנה שבעת החלקים של ישעיהו, האירועים הסובבים את חייו של המלך חזקיה ממוקמים כאירועי אחרית הימים. לפיכך, גם אירועים אלו חוזרים על עצמם, כאשר עבד האלוהים ממלא את תפקידו של המלך חזקיה. למשל, כמו שחזקיה סבל מאיום ממשי על חיו, כך גם הוא. כפי שחזקיה הערה את נפשו עד מוות בייסורים, כך גם הוא. כפי ששילם חזקיה את המחיר על חטאי עמו למען השגת ישועה זמנית, כך גם הוא.

על פי מבנה שבעת החלקים של ישעיהו, מצור אשור על ציון או ירושלים יחזור על עצמו בסוף העולם. כפי שתיווך חזקיה בימיו בין אלוהים לעמו, כך יעשה גם העבד. כפי שהשיג חזקיה את הגנת אלוהים עבור עמו, כך יעשה גם הוא. בימים לפני שתמצא ישראל בתור אומה נאמנה לברית האלוהים, היא תקבל את הגנת האלוהים בזכות עבדו. לבסוף, כפי שריפא אלוהים את חזקיה ממחלה שסופה היה אמור להיות מוות, כך ירפא אלוהים את עבדו.

דמות נוספת המאפיינת את תכונותיו של עבד האלוהים היא דמותו של ישעיהו עצמו. כמו ישעיהו, גם העבד נביא אלוהים ומורה לעמו. כמו ישעיהו גם הוא חוזה את העתיד בעת הזו ומראה כי אלוהים שוהה איתו. כפי שאלוהים מעניק לישעיהו לשון מלומדת כך הוא מעניק גם לו.

כפי שהוציא שאול את דוד מחוץ לחוק, כך גם עבד האלוהים מוקף באויבים. כמו איוב, אשר בניו אהבו את תאוות החיים, הוא נושא בעוונותיהם של אחרים. כפי שהצדיק אלוהים את איוב לנוכח האשמות שווא, כך יצדיק אותו אלוהים לעיני כל. כמו כלב, אחד משניים שיצאו ממצרים וזכו לרשת את הארץ המובטחת, כך אלוהים יעניק לו נחלה בין גדולי האומה.

כפי שחילק דוד את שלל המלחמות עם גיבוריו, כך יירש העבד את רכוש כל אויביו. כפי שהיה נגוע המלך עוזיה בצרעת, כך גם נגוע העבד, מעבר לתפיסה האנושית שלנו, לפני שאלוהים מרפא אותו. כפי שמינה אלוהים את כורש על אומות ושליטים, כך הוא ממנה גם אותו. כפי שנתן אלוהים השראה לכורש לבנות מחדש את ירושלים ואת בית המקדש, כך יעורר גם בעבד השראה.

ציפיות משיחיות יהודיות

על פי מבנה שבעת החלקים של ישעיהו, עבד האלוהים באחרית הימים מקיים באדם אחד את כל המאפיינים החיוביים בגיבורי העבר של ישראל. אין זה מפתיע, כי העבד ימלא את ציפיות היהדות למשיח. ציפיות אלה אינן תואמות את אלה של הנוצרים. בעוד רעיון הנוצרים של משיח מרכז על ישועה רוחנית, תקוות היהדות מרכזות על גאולה פיזית. אף על פי כן, לרעיון היהודי למשיח יש יסוד איתן במבנה שבעת החלקים של ישעיהו, כמו גם בכתביהם של הושע,

ירמיהו, ויחזקאל, גם הם חוזים את ביאתו של משיח גשמי, פיזי. השאלה היא האם רק היבט אחד של המשיח לגיטימי, או אולי שניהם? כפי שנראה בהמשך, שני הרעיונות – הן של משיח רוחני והן של משיח גשמי, פיזי – אפשר למצוא להם סימוכים בנבואת ישעיהו.

7

סולם ישעיהו לשמים

נחשוף את סדר עליית השלבים של האנושות
בנבואתו של ישעיהו, המורכב מהיררכיה רוחנית
המבוססת על יחסי ברית עם אלוהים. נזהה שבעה
שלבים רוחניים, אלה מסודרים כך שהשלבים
הגבוהים משרתים את השלבים תחתיהם כשהם
עצמם מקבלים מן השלבים מעליהם, ואלוהים
משרת את השלב הגבוה ביותר. נתאר כיצד קודמת
לעליה משלב אחד לבא אחריו ירידה זמנית או
מבחן נאמנות לאלוהים.

מבנה שבעת החלקים של ישעיהו מוסיף מימד לנבואה העברית, והוא
דורש מאיתנו לבחון מחדש את טבעה של הנבואה בכלל. חוקרי מקרא
רבים מוכנים להודות כי לנביאים כמו ישעיהו יש את היכולת לנחש
ניחושים משכילים בנוגע לעתיד. אך לאחר שפרסמו את מסקנותיהם
המוטעות, חוקרי מקרא אלה מתקשים לחזור בהם. לדוגמה, ספר
ישעיהו אינו יכול להיות תוצר של כמה מחברים "ישעיהו-ים" שנכתב
לאורך כמה מאות. המבנים השונים המחברים את תוכן הנבואה
כולה יחד מהתחלה ועד הסוף, אינם יכולים להיות תוצאה של מוחות
רבים וגישות שונות. הרי ברור כי נבואת ישעיהו היא יצירת אומנות

שנשזרה בקפידה, וכדי ליצור אותה אדם זקוק לכישורים ספרותיים גבוהים ביותר – מלאכת מחשבת שהיא מעבר ליכולתו של המוח האנושי לבדו.

ישעיהו – נביא ותאולוג

מבנה שבעת החלקים בספר מבקש מאיתנו לתת לישעיהו מקום לאשר הוא רוצה לומר על כתביו. ראשית, הוא טוען כי את אשר כתב ראה ושמע בחזון. כמו יוחנן, הוא ראה במו עיניו סצנות מן העתיד, מ-”יום יהוה”. שנית, הוא טוען כי אשר כתב דבר אלוהים הוא, מאחר ואלוהים ציווה אותו לכתוב אותם. שלישית, הוא טוען כי מה שהוא כותב לנו מגלה את האחרית כבר מן הראשית. כדי לגבות את דבריו, הוא משתמש באמצעים ספרותיים באמצעותם הוא מתאר את אחרית הימים לפרטי פרטים. האם אין זה מן הראוי להאמין כי ישעיהו אכן איש אלוהים, שראה את אלוהים כפי שהעיד על כך והתנבא על העתיד בסמכות האלוהים? האם מצאו חוקרי המקרא כי אלוהים שופט את ישעיהו?

במבנה שבעת החלקים של ישעיהו, בכל אופן, אנו מוצאים יותר מרק נבואה. אנו מוצאים גם תאולוגיית ”הכול-כלול”. את התאולוגיה הזו מפתח ישעיהו בהדרגה, ממש כפי שהוא עושה בנבואה שלו. אפשר למצוא מתאולוגיה זו באידאולוגיית ציון של ישעיהו. שמירה על תנאי הברית עם אלוהים מביאה את ברכותיו וזכויות נוספות. שמירת אמונים לאלוהים בכל מצב ונסיבה מביאה יותר מברכותיו ויותר מן הזכויות הכרוכות בכך.

סדר העלייה והירידה

מאחר ולא כל האנשים נמצאים באותה רמה רוחנית, ישעיהו מחלק את האנושות לקטגוריות של עלייה וירידה, בהתחשב ביחסים שלהם עם אלוהים. אפשר לדמות את הקטגוריות הללו לסולם שבסופו של דבר מגיע לשמים. כל אחד מן האנשים, לא משנה באיזה חווק בסולם הם נמצאים, יכולים לעלות לחווק הבא בתנאי שהם ממלאים אחר התנאים ההכרחיים לעלייה לשלב הבא. אלוהים מכתוב את תנאי הברית שלו עם עמו ועם פרטים אחרים, אשר יעניקו להם את האפשרות לעבור משלב אחד למשנהו. אין דרך אחרת. כפי שמראה

לנו ישעיהו בדוגמתו של האבטיפוס-רודן, הניסיון לקצר את הדרך לשמים יכולה להסתיים באסון.

בשלב הנמוך ביותר בסולם נמצאים אנשים אשר הולכים בדרכו של האבטיפוס-רודן, רוע מוחלט. במקורות אחרים מיסעיהו הם מזוהים בתור עושי הרשע או "בנים משחיתים". בשלב הבא בסולם נמצאים עובדי האלילים של העולם, ואלה מתוך עם האלוהים שבחרו להזדהות עם בבל ולמרוד באלוהים. מעליהם נמצאים המאמינים באלוהים שטרם ממלאים אחר תנאי הברית עמו, אלה ידועים בשמות "יעקב" ו-"ישראל". בשלב הבא ישנם ציון וירושלים, אנשים הממלאים אחר תנאי הברית עם אלוהים אך טרם הוכיחו את נאמנותם המוחלטת בכל התנאים. הרבה מהיסטוריית עם ישראל הוקדשה להתעסקותו של אלוהים עם האנשים הנמצאים בשלבי הסולם הנמוכים.

בשלבים הנמוכים ישנם גם יוצאים מן הכלל, והם אבות האומה של ישראל – אברהם, יצחק ויעקב, נביאים כמו משה ואלהו, ואחדים ממלכי ישראל – בייחוד דוד וחזקיה. ישעיהו שאב מאלה את הדוגמאות לשלבים רוחניים גבוהים יותר שיבלטו באחרית הימים. קטגוריות אלה כוללות גם את "עבדי אדוני" ואת "בניו", אשר מתפקדים בתור מושיעים לעמם; ומעליהם השרפים – מלאכי אלוהים. עבד האלוהים באחרית הימים דומה לגיבורי ישראל לא רק בתפקידו, אלא גם ברמה הרוחנית שלו בסולם. מעל כולם, בשלב הגבוה ביותר נמצא אלוהי ישראל, מושיע האנושות ודוגמת הטוב המושלם.

בסולם הרוחני של ישעיהו, מי שנמצא בשלב גבוה יותר משמש מודל לחיקוי לאלה הנמצאים בשלבים נמוכים יותר. במבנה שבעת החלקים של ישעיהו, למשל, המלך חזקיהו הוא דוגמה של צדקה בעבור עמו, כשהוא מוכיח את נאמנותו לאלוהים בכל תנאי. בזכות נאמנותם לאלוהים, העם והמלך עולים שלב בסולם הרוחני. דוגמה זו מאפיינת את אשר יקרה בסוף העולם.

ולהיפך, באותו המבנה המלך אחז הוא דוגמה למרד. בשעת מבחן הוא נמצא בלתי נאמן. בגלל המרד המשותף שלהם נגד אלוהים, אחז ועמו יורדים שלב בסולם הרוחני. לפיכך ישעיהו מקשר את מעשי האנשים בכל אחד משלבי הסולם למנהיגות תחתיה הם נמצאים, בין אם היא מנהיגות של צדק או של רשע. אנשים ילכו אחר מנהיג

המחזיק בתפיסת עולם כשלהם, לטוב ולרע. באופן בלתי נמנע, המנהיגים משחקים תפקיד חשוב בחייהם, באחרית הימים כמו גם בזמן הקדום.

עמידה במבחן האלוהים

מצור האשורים על ירושלים בימי חזקיה היה חוויה קשה ביותר למלך ולעמו. אלוהים ארגן וסידר את מהלך האירועים כמבחן נאמנות לעמו. במציאות, נראה היה שבפני עם ישראל עמדו שתי אופציות: להיכנע ולהיות מגורשים מארצם לחלק אחר באימפריית אשור או להיהרג. שלא כמו חזקיה ואנשיו, 185,000 האשורים שצרו על העיר היו חמושים ומוכנים לקרב. אף על פי כן, כל הדרישות לקבלת הגנה מטעם אלוהים כחלק מתנאי ברית בית-דוד, עודנה בתוקף. העם נשא עיניו אל מלכם, חזקיה, והוא תיווך בינם לאלוהים. המלך והעם התעלמו מאיומי האשורים, בשימם את ביטחונם באלוהים לבדו. מלאך האלוהים שחט את כל צבאות אשור בלילה אחד, וכך הושיע אלוהים את עמו.

ישעיהו משווה את תגובת העם למצור האשורים על ירושלים, לאישה-ציון הדוחה מעליה מחזר בלתי רצוי, מלך אשור. היא לועגת בפני מלך אשור, בידיעה שאלוהים – בעלה, יגן בעדה. ישעיהו גם מתאר כיצד בשעת מצוקה, חזקיה שולח שליחים לנביא ישעיהו כדי שיעזור לו. עבור חזקיה, מצור האשורים הוא מקור לייסורים רבים – הרי הוא הממונה על ביטחון עמו. ישעיהו משווה את המצב הזה לאם האחוזה צירי לידה שלא נותר לה כוח ללידה.

באותה העת, חזקיה כמעט ומת ממחלה סופנית התוקפת אותו. הוא חווה על גופו שלו את אשר חווים אנשיו באופן קולקטיבי כשהאשורים מאיימים על חייהם. בעוד חזקיה שופך שיחו לפני אלוהים, בחשש למותו מן המחלה, אלוהים שולח לו עזרה. ישעיהו מרפא את המלך והוא ממשיך לחיות. ישעיהו מחבר בין הבטחת אלוהים להציל את אנשי חזקיה מידי אשור לייסוריו של המלך. כפי שהציל האלוהים את המלך ממוות בטוח, כך הוא יושיע את אנשיו בעבור תנאי ברית בית-דוד. למעשה, ייסוריו של חזקיה שילמו את המחיר בעבור ישועת עמו. גם המלך וגם העם צולחים את המבחן. ברם אלוהים דורש יותר מן המלך מאשר מן העם. העם מוטרד מאוד וסובל מאיום האשורים.

מה עליהם לעשות כדי להגן על חייהם וחיי ילדיהם? היש גאולה מן המצב ההרסני מולו הם עומדים? למרות זאת, הם שמים את אלוהים והמלך בראש מעייניהם ומסרבים להיכנע לאשורים. מלבד זאת, בנוסף לאיום אשור, המלך מעונה בייסורים פיזיים ומנטליים עד כי הוא יכול לטעום את המוות הקרב. ועדיין הוא בוחר להכניע את חייו בציות לאלוהים, ובכך הוא נמצא נאמן לאלוהים בכל תנאי.

באופן זה מראה לנו ישעיהו כיצד נולד המושיע. בדומה למבחנים של אחרים לפניו כמו משה ודוד, המבחן העומד לפני חזקיה קשה מנשוא. אלוהים סידר את מהלך העניינים במיוחד בשביל חזקיה, על אף שחומרת המבחן זהה למושיעים אחרים שעברו מבחנים דומים לאלו בעבר. באמצעות החוויה הזו לומד חזקיה להכיר את עצמו טוב יותר. אלוהים לא שם אותו בניסיון קשה מידי כך שלא יוכל להתגבר עליו. לאחר שהוא צולח את המבחן חזקיה נושע בעצמו. בכך הוא גם הופך למושיע עמו, מושיע הנמצא בשלב של עבד/בן לפי הסולם הרוחני של ישעיהו.

יתרה מזאת, כשעומדים אנשי העם במבחן – זאת כשהם נשארים נאמנים למלכם לנוכח איום על חייהם – גם הם נושעים. בהתאם לתנאי ברית אלוהים עם בית-דוד, נאמנות העם למלך לאור הנסיבות הקשות, מוכיח את נאמנותו לאלוהים. צליחת המבחן שלהם מעלה אותם לרמה של ציון/ירושלים. בנקודה זו, אפוא, ישעיהו מכנה אותם בשם ציון וירושלים, לא עוד בשמות יעקב וישראל. המלך והעם נולדו מחדש לרמה רוחנית גבוהה יותר. עבור המלך, שירתה ברית בית-דוד כאמצעי לעליית מדרגה מרמה של ציון/ירושלים לרמה של בן/עבד. עבור העם, ברית בית-דוד שמשה קרש קפיצה לכריתת ברית בין אלוהים לישראל בתור אומה, אותה הברית שאיבדה אומת ישראל בעבר.

באותו מבנה שבעת החלקים, ישעיהו מדגים כיצד אנשים שעלו בסולם לשלב גבוה יותר משרתים את אלה שטרם עלו לשלב הזה. ממש כפי שמשרת ישעיהו את המלך חזקיה, וכפי שהמלך חזקיה משרת את ציון/ירושלים, כך גם משרתת ציון/ירושלים את יעקב/ישראל. ברמה הנמוכה יותר נמצאים אנשים שטרם צלחו מבחן שכזה. אלוהים ממנה את ציון/ירושלים – אלה שצלחו את המבחן – לשרת את יעקב/ישראל באותו האופן ששירת אותה המלך חזקיה. בעוד הם עושים

זאת, מוכיחים את נאמנותם לאלוהים בכל התנאים, הם יהיו כמו המלך חזקיה, מושיעים לעמם. בתרחיש אחרית הימים של ישעיהו, אם כך, חלק מ-"עבדי" ו-"בני" אלוהים, אלה העוזרים לעבד האלוהים בישועת עם האלוהים, עולים משלב ציון/ירושלים. תבנית השירות על פי ישעיהו אמינה בעתיד כפי שהייתה גם בעבר.

שמותם הסמליים של שלושת בני ישעיהו

ישעיהו מחבר את התאולוגיה הזו של עלייה בשלבים באמצעות אישים ואירועים בזמנו, ובכך מספק לנו מודלים לחיקוי בהיררכיה רוחנית. כפי שישעיהו משתמש באמצעים ספרותיים לנבואת סוף העולם, כך הוא משתמש בהם כדי לפתח רעיונות תאולוגיים, כשהוא מדגים רעיונות אלה בעזרת דמויות אמתיות מן העבר. אנשים חיים, במילים אחרות, מייצגים רמות רוחניות שונות, והרמות הרוחניות השונות חושפות את תאולוגיית העלייה של ישעיהו. חבל מאוד, ולא מפתיע במיוחד, שרבים מחוקרי המקרא לא תפסו את נבואת ישעיהו כפי שהיא באמת. ממש כפי שלא תפסו את התאולוגיה שלו. לנגד עיניהם הם ראו רק את הפשט, האישים והאירועים של התקופה. על בסיס זה הם ניסו לפרש את כתבי ישעיהו ופספסו את מהות ייצוגם של האישים והאירועים הללו.

מבנה שבעת החלקים של ישעיהו, למשל, מתווה לנו דפוס ספרותי של שלושה סוגי בנים כדי לתאר את עם האלוהים בשלוש קטגוריות: (1) אלה שאינם עומדים בתנאי ברית האלוהים, שהוכיחו כי אינם נאמנים או מורדים באלוהים; (2) אלה השומרים על תנאי ברית האלוהים אך טרם הוכיחו את נאמנותם לאלוהים בכל תנאי; (3) אלה השומרים על תנאי ברית האלוהים והוכיחו את נאמנותם אליו בכל תנאי. כפי שנוכל למצוא שלושה סוגי בנים כאלה במשפחה אחת, כך הם נמצאים בעם האלוהים.

כהשוואה לקטגוריות הרוחניות של ישעיהו, שאול השליח מזהה גם הוא קטגוריות דומות כשהוא מדמה את ייעודם הנצחי של האנשים להדר הגופים השמימיים. כל אחד מהם מייצג רמה רוחנית אחרת: "לְשֵׁמֶשׁ הַדָּר מְשֻׁלָּה, אֲבָל אַחַר הוּא הַדָּר הַגֶּרֶם וְאַחַר הוּא הַדָּר הַכּוֹכָבִים, שְׁהָרִי כּוֹכָב מְכּוּכָב שׁוֹנֶה בְּהַדָּרוֹ." (הראשונה אל הקורינתים ט'ו:41) רמות אלה קיימות בסוף העולם כמו גם בעולם הקדום. עבור

כל אחת מן הרמות, "יום יהוה" משמש מבחן, וכל אחת מן הרמות חווה את המבחן בצורה שונה.

ישעיהו משתמש בשמות סמליים למשל, כדי לייצג כל אחת מן הרמות בהן נמצא עם האלוהים. הראשון הוא מִהָרָא שָׁלָל קֶשׁ בָּז, משמעות השם "מהר את השלל, הקח את הביזה". ישעיהו מעניק לאחד מבניו שם זה, ובכך חוזה את הרס אשור וביזת האנשים המורדים מעם האלוהים. רמה זו מייצגת את האנשים מיעקב/ישראל שהלכו בעקבות המלך אחז ומרדו באלוהים בעת משבר. אלה יורדים מבחינה רוחנית לרמת בבל של ישעיהו, וכתוצאה מכך הם מאבדים את הגנת האלוהים ביום יהוה, באחרית הימים כפי שהיה בעבר.

הירידה מרמת יעקב/ישראל לרמת בבל מרמזת לנו כי עבור הרבה מן האנשים רמת יעקב/ישראל היא נקודה מכריעה בסולם הרוחני שלהם. כמו אנשי המלך חזקיה, יש מי שעוברים את המבחן בהצלחה ועולים לרמת ציון/ירושלים. אחרים, כמו המלך אחז ואנשיו, נכשלים במבחן דומה ויורדים לרמה של בבל. אלוהים מאפשר הזדמנויות לעמו לעלות בשלבים, אך אותן הזדמנויות יכולות להיות גם הסיבה לירידתם של חלק. אנשים הדוחים את אזהרת האלוהים ואינם חוזרים ממעשיהם הרעים אינם יכולים להימנע מתוצאות מעשיהם בקץ העתים, ומביאים על עצמם קללה במקום ברכה.

שָׁאֵר יָשׁוּב, שמו הסמלי של הבן השני של ישעיהו, משמעותו "שארית תחזור בתשובה" או "שארית תשוב". שם זה מייצג את אלה מיעקב/ישראל שחוזרים ממעשיהם הרעים ושומרים את תנאי ברית האלוהים. בכך שהם צולחים את מבחן הנאמנות של אלוהים הם עולים לרמה של ציון/ירושלים. בתור עם האלוהים עליו ללמד ולשרת את השלב הנמוך ממנו – יעקב/ישראל – כדי שגם הם ישובו בתשובה. רבים מאלה שחזרו בתשובה, וחיו עד כה מפוזרים באומות באחרית הימים, ישובו אל מקום ציון, שם יגן עליהם אלוהים ב-"יום יהוה".

השם הסמלי השלישי, עֲפֹנֵי אֵל, משמעותו "אלוהים איתנו". במבנה שבעת החלקים של ישעיהו, קבוצה זו מייצגת את אלה מציון/ירושלים שהוכיחו את נאמנותם לאלוהים בכל תנאי. אלה צלחו את מבחן הנאמנות של אלוהים ועלו לרמה של בן/עבד. ברמה הזו נמצאים המלך חזקיה, ו-"עבדים" ו-"בנים" של אלוהים באחרית הימים, והם מושיעים בזכות עצמם. כמו חזקיה, הם מפגיעים בעבור השלבים

הנמוכים מהם בסולם הרוחני ומשרתים אותם. ב-"יום יהוה" הם משיגים את גאולת האלוהים עבור אנשים הנמצאים בתהליך של התעלות לרמת ציון/ירושלים. אלוהים נמצא עם עבדיו ובניו, כפי שהיה עם חזקיהו, כדי להגן עליהם ועל אלה אותם הם משרתים.

תפקיד המושיע של עבדיו ובניו של אלוהים

ישעיהו מתאר כיצד עבדיו ובניו של אלוהים באחרית הימים עומדים מול התנגדויות רבות וסובלים רדיפות מן המורדים באלוהים ומן האומות – כל מי שמזדהה עם בבל. עבדי אלוהים מתחרים יום ולילה בעובדי אלילים, נביאי שקר, שררות רעות וכתות על חייהם ונפשם של העם. הם מתאבלים על רשעות עם האלוהים בסוף העולם. הם מעתירים לאלוהים למען עמו וזובחים לו מנחה ראויה.

אלוהים מגן על החוזרים אליו למען עבדיו ב-"יום יהוה". הוא ממנה את עבדיו לממלכת כוהנים כדי שישרתו את המוני עמו. והוא מעניק להם שם חדש המדגיש את לידתם המחודשת לרמה רוחנית גבוהה יותר. באותה העת אויביהם, אלה שרדפו ונלחמו נגדם, סובלים את מלוא מידת קללות הברית ואובדים בבבל.

ישעיהו ונביאים אחרים מוסיפים להבדיל בין הרמות האנשים השונות אותן ציינו קודם, באמצעות דימויי מתכות ואבנים. מתכות ואבנים יקרות מסמלות את רמת "עבדי" ו-"בני" אלוהים. אבנים ומתכות יקרות למחצה מסמלות את רמת ציון/ירושלים. מתכות ואבנים שכיחות מסמלות את רמת יעקב/ישראל. ישעיהו משווה את הרמות הנמוכות מאלה ל-"סגסוגת" ו-"סיג", ביחס ישיר לבבל וגיהינום, הרמה בה עומד מלך אשור. כמו במטפורות אחרות, ניתן לקרוא בהן יותר ממשמעות אחת.

ב-"יום יהוה", אלוהים יתערב ישירות כדי לגאול את עבדיו ובניו, וגם את אלה שהם משרתים, מהאיום על חייהם. אלוהים מגן על אלה שהעבדים והבנים משרתים למען עבדיו ובניו, שכן האחרונים משמשים כמושיעים לראשונים תחת תנאי ברית בית-דוד. בתנאי ברית סיני, מאידך, אנשים הנמצאים בשלב של ציון/ירושלים או עולים אליו יקבלו הגנה מאלוהים שעלולה להיות עקיפה. כמו בני ישראל במדבר, הם יצטרכו להגן על עצמם מאויביהם. אף על פי כן,

נסיבות כאלה מספקות הזדמנות מצוינת עבור האנשים להוכיח את נאמנותם לאלוהים בכל תנאי ועל ידי כך לעלות לרמה רוחנית גבוהה יותר. לבסוף, כל רמות האנשים הנמוכות אינן זוכות להגנה מאלוהים ב-"יום יהוה" ולא זאת בלבד, אלא הן נכחדות מעל פני הארץ.

בקץ כל העתים, תחת הנחשת יבוא זהב, תחת הברזל יבוא כסף, תחת העץ תבוא נחושת ותחת האבן יבוא ברזל. הזמנים יהיו כאלה שכל האנשים יעלו או יירדו. אנשים ברמות הנמוכות, שסירבו לעלות, יעלמו אל החושך החיצון. העולם כולו יעלה לרמת ציון/ירושלים ויזכה להתמלא בכבוד יהוה.

תהליך של התעלות באין מפריע

על פי מבנה שבעת החלקים של ישעיהו, תהליך ההתקדמות הרוחנית אינו נעצר בהגעה לרמת עבדים ובנים. ממש כשם שיחסי הברית משפיעים על קיום האנושות כולה, בין אם ישירות או לא, כך גם הלידה והלידה מחדש קורות בכל רמות שמירת הברית השונות. ישעיהו לא מציין באף מקום כי העלייה הרוחנית מפסיקה לאחר שאדם מגיע לשלב הלידה החדשה. להיפך, דפוס ההתעלות של ישעיהו מעיד על עיקרון נצחי.

ישעיהו אינו מסביר לנו מפורשות כיצד ניתן להגיע אל הרמות הרוחניות הגבוהות יותר. אין ספק כי רבים מהנושאים האלה הם קדושים ואינם נחשפים לאנשים ברמות הנמוכות. אף על פי כן, ישעיהו מעניק לנו הוראות ספציפיות בנוגע לכל הרמות. כמו כן הוא מכונן את הרעיון כי רמות גבוהות משרתות את הרמות תחתיהן בסולם הרוחני. אנשים מעל הם מודל לחיקוי עבור אלה שמתחת, זאת כדי לעודד אותם לעלות אל הרמה הגבוהה יותר. אלוהים רוצה לספק את צרכיהם של ילדיו בכל אחת מן הרמות. אך ורק בגלל אי-נאמנות ומרד של האנשים הם מגיעים למצב של הפרדה מאלוהים וירידה ברמה הרוחנית.

ישעיהו עצמו נמצא ברמת בן/עבד בסולם הרוחני ומשרת את חזקיה. הוא מרפא אותו ממחלה סופנית. ישעיהו הוא גם שליח אלוהים ומוסר את דבר האלוהים למלך ולעם. עם זאת ישעיהו עצמו קיבל תחילה עזרה משרף, מלאך קדוש השוכן בנוכחות האלוהים. השרף ריפא את ישעיהו לאחר שראה את אלוהים ונאלם דום. יחד עם זאת

אלוהים בעצמו מינה את ישעיהו להיות נביא ברמת בן/עבד. מעבר לכך, באמצעות מבנה שבעת החלקים שלו, ישעיהו חושף אף יותר. הוא מראה לנו כיצד אלוהים ממנה אותו לתפקידים של שרף – מלאך של נוכחות האלוהים. אחרי ארבעים שנה של שירות אלוהים בתור נביא, גם ישעיהו עולה מדרגה. הוא מתקבל למועצת האלוהים השמימית. יש לו את הזכות לחוות את העולם מנקודת מבטו הקוסמית כשל שרף. מעתה ואילך עליו למלא אחר כל תפקידי השרף, לשרת ברמה הרוחנית הגבוהה ביותר.

ישעיהו מראה לנו כיצד עבד אדוני של אחרית הימים גם הוא בסופו של דבר עולה לרמה של שרף, וממלא אחר תפקידים כשל ישעיהו או כשל השרף. כמו משה, הוא מושיע את עם האלוהים ביציאה מן האומות בסוף העולם. כמו מלאך האלוהים שהלך לפני מחנה בני ישראל במדבר, הוא מוביל אותם אל הארץ המובטחת. גם כאשר הוא משרת את האנשים עלי האדמות, כך אלוהים משרת אותו.

ירידה לשם עלייה

לסיום, במבנה שבעת החלקים של ישעיהו ירידה זמנית קודמת להתעלות לרמה גבוהה יותר. ירידה זו היא בעצם הניסיון או בדיקת הנאמנות לאלוהים, אותם הוא מסדר עבור כל אחד באופן אישי. היא כוללת בתוכה תקופת ייסורים והשפלה, המהווה ניסיון אמונתו של האדם; ברם זוהי רק האקדמה לישועה ולהשגבה הבאה לאחר מכן. בזכות ירידה זו האדם לומד להשיג את תכונותיו של אלוהים עד שהוא יודע את אלוהים עצמו. דפוס זה מופיע בחיי אברהם, יצחק, יעקב וכל אלה שעלו לרמות הגבוהות ביותר. אין זה מפתיע שככל שהרמה גבוהה יותר כך הירידה תלולה יותר וניסיון האמונה אינטנסיבי יותר.

ניסיונות אמונה או בחינת נאמנותו של אדם לאלוהים יכולים לבוא בשני אופנים. ראשית, אפשר שאדם יסבול מקללות הברית שהן תוצאה של חטאיו. מבנה שבעת החלקים של ישעיהו מבטא חטאים אלו במושגים של מרד נגד אלוהים והבעת אי־נאמנות אליו, זאת כאשר נכשלים בעמידה בתנאי ברית האלוהים. המבנה מציג קשת נרחבת של גמול – חורבן, עונש, השפלה, סבל, ונישול – אלה מתארים קללות שונות כתוצאה מאי־נאמנות ומרד שכאלה. ברם, כאשר אדם בוחר

לפנות ממעשיו ולחדול מעשיית הרשע, אלוהים סולח לו, מכאן ואילך אין הוא אשם יותר ועומד ללא רבב. אף על פי כן, השלכות חטאיו – נקראות גם "עוונות" – עדיין יכולות להשפיע עליו או על הדורות הבאים אחריו עד שגם אלה מכופרים והוא מצליח להמיר את הקללה לחלוטין. אברהם בא מבית עובד אלילים ומרקע דיספונקציונלי, והוא מצליח לצאת מזה. באמצעות אמונתו וציותו לאלוהים הוא ממיר את המצב המקולל על פיו עברו ועבור הדורות הבאים אחריו.

שנית, בנוגע למושיעי עם האלוהים ברמת בן/עבד ויותר, קללות הברית יכולות להופיע כתוצאה מחטאיהם של אלה בעבורם הוא מפגיע. במקרה זה הירידה לפני העלייה היא כתוצאה מבחירת המפגיע מרצונו החופשי, ומתוך אהבה לאלה שהעבד משרת. אך משום שהמושיע עכשיו נותן דין וחשבון לאלוהים על הפרד ואי-הנאמנות של אלה בעבורם הוא מפגיע, הירידה שלו חדה ממקודם. במילים אחרות הוא סובל פחורבן, עונש, השפלה, ייסורים ונישול באופן אינטנסיבי יותר מאשר אדם העולה מרמה נמוכה יותר. למרות זאת, כאשר המושיע מיופה הכוח עומד במבחן ועולה, הלידה החזשה, הישועה, ההשגבה, הגאולה והירושה שלו מקבילות בגדולתן לכאב הייסורים. בשורות טובות אלה, במבנה של ישעיהו, מעידות על ברכות הברית העולות בעוצמה ככל שהאדם עולה בסולם הרוחני. לפיכך, ככל שהאדם ממשיך להתקדם בנאמנותו לאלוהים וכניעתו לתנאי הברית עמו, ברכות האלוהים גם הן ממשיכות לגדול ולהתעצם בהתאם.

בקיצור, ההצלחה במבחן הנאמנות של אלוהים תלויה במהימנותנו להיכנע לרצונו, כפי שעשה חזקיה, בעת בחינת האמונה עצמה. כפי שחזקיה נולד לחיים חדשים לאחר שמת לעצמו, כך גם כל ילדי האלוהים עולים ונולדים מחדש בכל שלב אליו הם עולים בסולם. בשלב זה אין מקום לאנוכיותו של אדם בעת המבחן, כיוון שכעת הוא סובל למען אחרים, ולא בעבור עצמו. העלייה לרמות הגבוהות יותר גוררת עמה את המחיר הזה, כשהאדם בעצם ממלא תפקיד של מושיע עבור עמו. אין צורך להגיד אם כך, כי ככל שהאדם עולה ברמות כך ישועתו ונשגבותו תהיינה גדולות יותר, וכך גם הברכה לה יזכה בסופו של דבר.

8

מושיע האלוהים של ישראל

נראה כיצד המבנה הסינכרוני של ישעיהו מזהה את סבלו של עבד אדוני בפרק נ"ג בתור יהוה, אלוהי ישראל, של פרק נ"ב, מכאן הוא מלמד אותנו תאולוגיה של ישועה והשגבה. נדגים כיצד יהוה עוקב אחר דפוסי הסמכות בהקרבת הקורבנות ויחסי קיסר-וואסל במזרח הקדום, כשהוא לוקח על עצמו את סבל עמו וגואל אותו ממוות. נראה כי רחמי האלוהים אינם מתקיימים ללא צדק.

בדפוס הירידה לפני העלייה הנמצא בסולם הרוחני של ישעיהו, ישנו אחד היורד אל הרמה הנמוכה ביותר לפני שהוא עולה אל מעל כולם – יהוה, אלוהי ישראל ומלך ציון. משימת הישועה שלו מתעלה מעל כל אחת אחרת, ייסוריו והשפלתו מתעלים מעל לכל אדם אחר. חוקרי המקרא מכנים אותו בתור "העבד הסובל", על אף שישעיהו מעולם לא מכנה אותו בתור "עבד". המילה הזו מתייחסת אל עבד האלוהים באחרית הימים בלבד, כמו גם לעבדים ובנים אחרים אודותיהם התייחסנו בפרקים הקודמים.

לפיכך, קוראים רבים מתבלבלים מי זה מי, בייחוד כאשר במה שמכונה "שירת העבד הרביעית" בישעיהו נ"ב:13-נ"ג:12 מופיעים שני

נושאים מובהקים, ולא אחד כפי שסברו חוקרי המקרא. בישעיהו נ"ב:13-15; נ"ג:11,12, יהוה מדבר על "עבדו", בעוד שבישעיהו נ"ג:1-10 מישהו אחר מדבר בשם עם האלוהים, סביר להניח שזהו העבד, אודות סבלו של מלך ציון. מחד, נפגע עבד האלוהים, אך לאחר מכן נרפא וזוכה לתהילה. מאידך, מלך ציון מת בעבור עוונותיהם של בני עמו. המבנה הסינכרוני של ישעיהו עוזר לנו לבאר דילמה זו.

מבנה ישעיהו, המנגיד את מלך בבל בפרק י"ד למלך ציון בפרקים נ"ב-נ"ג בעשרים ואחת פסוקים רציפים סותרים, פותר את השערתם של חוקרי המקרא בנוגע לישעיהו נ"ג:1-10, על ידי זיהוי הנושא המרכזי כיהוה, אלוהי ישראל ומלך ציון. ירידתו לשאול (ישעיהו נ"ג:7-10) היא האקדמה, ותנאי מקדים לעלייתו בתור מלך ציון (ישעיהו נ"ב:7). ירידה ועלייה זו הם חלק מדפוס ההשפלה וההשגבה סביבה בונה ישעיהו את נבואתו כולה. יהוה עצמו מבסס את דפוס הירידה לפני עלייה בשביל שכל האנשים בשלבים תחתיו ילכו בעקבותיו.

כזכור לכם מתיאור מבנה שבעת החלקים של ישעיהו, השפלה והשגבה הם שני הנושאים המרכזיים במבנה סינכרוני זה. בשני מבנים סינכרוניים אלה ההשפלה קודמת להשגבה. השגבה-עצמית מצד שני, מובילה באופן בלתי נמנע להשפלה, כפי שקרה למלך בבל. מלך ציון, יהוה, סובל מהשפלה כאשר הוא מכוון את הדפוס הנכון והאמתי להשגבה.

אלוהים מחויב ליחסי ברית

היבט תימהוני נמצא בהיפוך הנסיבות הזה: איך אלוהים עצמו, בדמות יהוה, יעבור ניסיון קשה שכזה? האם אלוהים, הכול-יכול, אינו יכול לעשות את מה שהוא צריך לעשות מבלי לסבול כזו השפלה? איזה מן עניין יש לו בכך? התשובה לכך נמצאת בעובדה שאלוהים אף פעם אינו פועל מבלי שפעולותיו יתאימו לבריתות שכרת עם עמו ועם יחידים. שאלות אלה באות לפתרוןן כאשר אנו מביטים על מעשי האלוהים בתוך קשר יחסי ברית.

ראשית, יחסי ברית הם המושלים בכל אחד משלבי הסולם הרוחני של ישעיהו, בין אם הם עם אלוהים או עם אנשים, ובין אם הם התקיימו בעבר או יתקיימו בעתיד. בנוסף לכך, ככל שההתעלות גבוהה יותר כך גדולה גם משימת הישועה עבור מי שהוא משרת ברמות הנמוכות

יותר. אך ככל שההתעלות גבוהה יותר כן גם הירידה הזמנית חדה יותר, בעוד הוא סובל את עול ההשפלה והייסורים בעבור אחרים, ובכך פודה אותם.

כל חוזה ברית מחייב את שני הצדדים החתומים עליו, בין אם הם יחידים או עם האלוהים כולו. אך החוזה מחייב גם את האלוהים עצמו. כאשר אלוהים כורת ברית עם עמו להצילו מידי צר ומתנקש, הוא חייב לעשות כן כאשר עמו עומד בתנאי הברית. ניתן למצוא לכך דוגמאות רבות בימי משה, יהושע, גדעון, דוד וחזקיה, כאשר הם ועם ישראל הוכיחו נאמנותם לאלוהים. בכל אחד מן המקרים הללו אלוהים בא לעזרת עמו וגאל אותו מן האויבים, כנגד כל הסיכויים.

ראינו קודם גם כי הגנת האלוהים מתממשת בשני יחסי ברית שונים. מצד אחד, אלוהים מגן על אנשי עמו כאשר הם בתור אומה שומרים את תנאי הברית עמו. מצד שני הוא מגן עליהם על פי מידות הצדק של מלכם – "עבד" ו-"בן" האלוהים – כל עוד הנתנים שומרים אמונים למלך זה. במקרה הזה אלוהים מושיע את העם בעבור המלך שלו, והוא מצידו עותר לאלוהים עבור העם. בתור מושיע נבחר מטעם אלוהים לעמו, המלך שומר את תנאי ברית האלוהים במקום העם, והוא נותן דין וחשבון על לא רק עבור חייו שלו, ולכן סובל בעבור המרד של העם כלפי אלוהים.

המשכנו וראינו כי ישנן דרכים שונות להגנת אלוהים על עמו, הגנה ישירה והגנה שאינה ישירה. ברמה אחת אלוהים מושיע את עמו על אף שהעם עצמו צריך להילחם נגד האויבים שלו. באחרת, אלוהים מתערב לטובתם ומשמיד בעצמו את כל אויביהם. הרמות השונות של הברית הן היכולות להסביר את הרמות השונות של הגנת האלוהים. עמידה בתנאי ברית האלוהים מזכה את עמו בשמירה, אך הוכחת האמונים לאלוהים בכל מצב ונסיבה מזכה בהתערבות האלוהים בעבור העם.

כל סוגי הגאולה בהם דנו עד כה היו קשורים באויבים של ממש; בין אם בהיסטוריה של ישראל ובין עם בעתידה באחרית הימים, האויבים הם פיזיים. אך תנאי בריתו של אלוהים מרחיקים לכת מעבר להגנה המוגבלת הזו. הגנת האלוהים האולטימטיבית צריכה להיות נגד המוות עצמו. אלוהים יכול להושיע את עמו מן האויבים,

אך מה קורה כאשר מזדקנים ומתים? אם כן, המוות רק נדחה למועד מאוחר יותר – הם עדיין מתים.

מוות – האויב המשותף

כבר כתבנו קודם כי אלוהים בברית עם עמו מגן בעדו מכל מצב של סכנת חיים. אם כן, המוות על שמו כן הוא, גם איום על חייהם. מלך אשור אמנם יכול לאיים על עם האלוהים, בין אם בעבר או באחרית הימים. אך מה יהיה לאחר שהאיום הזה יחלוף? האין עם האלוהים נותר פגיע למוות מגורמים או סיבות אחרות? העובדה כי באהבתו הרבה לעמו סלל אלוהים דרך לגאול אותו מכל מצב של סכנת חיים, כולל גם הגאולה מן המוות עצמו.

על פי הנביא ישעיהו, עם האלוהים יהיה זכאי לגאולה מלאה מן המוות – לראשונה בהיסטוריית עם ישראל – בסוף העולם. בזמן הזה אומה של אנשי אלוהים, מורכבת מיחידים שחידשו את האמונים לאלוהים, תחזור בתשובה על עוונותיה ותשוב מן הגלות. הם יעמדו בתנאי ברית האלוהים בתור אומה ויוכיחו את נאמנותם אליו בכל נסיבה ותנאי. איתם, אם כן, יכרות אלוהים ברית בלתי מותנית כפי שכרת עם אבותיהם, אברהם, יצחק ויעקב. בתקופה הזו אלוהים יסיר את המוות מן העולם לנצח. הם לא ימותו יותר כבני־מותה אלא יחיו לאורך אלף שנות השלום ומעבר להן.

כפי שכבר ראינו קודם לכן, הבריתות שאלוהים כורת עם בני האדם מזכירות מאוד את ברית הקיסר־וואסל מן המזרח הקדום. לפיכך, הבנת הבריתות במזרח הקדום עוזרת לנו להבין את עיקרון הפעולה של אלוהים בכריתת בריתות עם עמו ועם יחידים. בתנאי הברית הזו, הקיסר מחויב לבוא לעזרת הוואסל הנאמן ולהשמיד אויב משותף. "אויב משותף" הוא כל אחד המאיים איום מוות על הוואסל, ובכך רואה הקיסר התקפה ישירה עליו. אם כן, בברית האלוהים עם ישראל, אם האויב המשותף הוא המוות, מן הראוי שאלוהים ישמיד את המוות.

אך נשאלת השאלה כיצד בדיוק אלוהים מתכוון להשמיד את המוות. המוות מאז ומתמיד היה קללה של הברית. בכל מערכות יחסי הברית עם אלוהים המוות בא כתוצאה מהפרת תנאי הברית עמו, מה שקרה לראשונה בגן עדן. משום שאלוהים אינו עובר בשתיקה על מעשי אדם

וחווה, אנו יודעים כי הייתה לו מערכת יחסי ברית עִמָּם, כפי שיש לו עם כל מי שאותו הוא מוכיח על מעשים רעים. מצוות האלוהים לאדם וחווה בגן עדן מהוות את תנאי הברית שלו עם הורינו הראשונים.

כחלק מתבנית הברית הבלתי מותנית, אלוהים בירך את אדם וחווה בארץ מובטחת – במקרה שלהם העולם כולו. אלוהים העניק להם ריבונות על הארץ, על כל החי והצומח בה. ממזרח הוא נטע את גן עדן, וזה סיפק את צורכיהם. אלוהים גם הבטיח להם דורות המשך שיאכלסו את הארץ: על אדם וחווה הוטלה המשימה "פרו ורבו ומלאו את הארץ". אלה הן ברכות הברית עם אלוהים.

ברית האלוהים מניחה את היסודות

ברית האלוהים המותנית עם עם ישראל – ברית סיני – משמשת בעצם מסגרת בה יכלה ישראל להתחיל בהליך הפיכת קללת המוות, בכך שתשמור על תנאי הברית עִמו. באמצעות יצירת מקום עבור אלוהים לבוא לעזרת הוואסל שלו כשהוא עומד מול המוות – האיום האולטימטיבי על חיי האדם – ישראל יכלה לגרום לכך שאלוהים יתערב במצב וישמיד את המוות עצמו. יחד עם זאת, האנושות כולה תוכל לזכות בחיי נצח כפי שחיו אדם וחווה בגן עדן, אם גם היא תעמוד בתנאי ברית האלוהים.

במקרה הזה, עמידה בניסיון התמותה וחווית קללת המוות תהיינה למעשה רווח ולא הפסד – קללה שיכולה להפוך לברכה. כל מי שניצח את המוות כתוצאה מעמידה בתנאי ברית האלוהים יוכל לעלות לשלב גבוה יותר בסולם הרוחני – לניסיון הייסורים והמוות יש חלק ניכר בעלייה זו. בכך משמש המוות כבסיס לבחינת האמונה והמהימנות של אנשי האלוהים. אם כך, הייסורים וההשפלה שהביא עמו המוות הם למעשה תנאי מקדים לישועה והשגבה. בסופו של דבר, אלה שניצחו את המוות, ראו את המוות פנים אל פנים ועדיין שמרו אמונים לתנאי ברית האלוהים, יזכו לעלות גבוה יותר בסולם הרוחני מאשר שיכלו להגיע ללא ניסיון המוות.

אך כיצד יכול הקיסר להשמיד את האויב מבלי לגבור עליו? יותר מזה, האם יכול מיישור לגבור על המוות מבלי למות תחילה? האם יכול המוות להיקרא "אויב משותף" אם הוא מאיים על הוואסל בלבד

ולא על הקיסר? מאידך, האם יכול יהוה, בורא הכול, למות ועדיין להתקיים בתור אלוהים?

ישעיהו מציע תשובות לשאלות הללו במבנה המנוגד שלו בין מלך בבל בפרק י"ד למלך ציון בפרקים נ"ב-נ"ג. שם הוא מפגיש אותנו עם הרעיון של תקומה מן המתים, תחייה. כפי שבבל ומלכה יורדים אל הטמיון, כך ציון ומלכה עולים מן העפר ויושבים על כס המלוכה. בכל המקרים, הרוח ממשיכה לחיות, עם או בלי גוף גשמי. זהו הגוף הגשמי בלבד שמת וקם לתחייה.

נניח שיהוה גבר על המוות. האין האנשים עדיין חשופים למוות אם הם מפרים את הברית עמו, כפי שעשו אדם וחווה בגן עדן? אם המוות היה התוצאה של עבירת הורינו הראשונים, אז כך גם היום. כל מי שפושע נגד אלוהים יטעם מן המוות שוב.

הפתרון לבעיה הזו הוא שיהוה יעשה יותר מרק לגבור על המוות. באהבתו כלפי עמו הוא גם מוכן לתת מענה לפשעיו, אשר מביאים למוות, ולקחת את הפשעים על עצמו. הוא מוכן לסבול את עונש העוונות על פי הברית שלו ולהצדיק את עמו. הכמות המצטברת של חטאי עמו – כשהוא מרחיב את היריעה לעבר ולעתיד גם כן – תביא לסבל וההשפלה האינטנסיביים ביותר שאי פעם סבל מישהו בתפקיד מושיע עבור אחרים.

יהוה הופך להיות מושיע נבחר של ישראל

בסבלו עבור פשעי עמו ממלא אלוהים אפוא תפקיד נוסף של מושיע, לא רק אחד. תפקיד זה שונה מתפקידו כקיסר, אך אינו מבטל אותו. אף על פי כן, שני התפקידים מדמים את רמת השירות הגבוהה ביותר בסולם הרוחני. התפקיד השני למעשה הוא כתפקידו של מלך-וואסל הנותן דין וחשבון לקיסר עבור חוסר הנאמנות של עמו לקיסר. המלך חזיקה מדגים לנו את התפקיד הזה כאשר אשור צרה על ירושלים. כשהוא לוקח על עצמו דמות של "עבד" ו-"בן" – תפקידו של מושיע נבחר – יהוה מזכה את עמו בישועה מאיום מוות, במקרה הזה מן המוות עצמו.

מבלי לכנות אותו "עבד" מפורשות, ישעיהו מעמיד את יהוה במעמד של וואסל. במבנה המנגיד את מלך ציון למלך בבל, ישעיהו מתאר

את אלוהי ישראל כמי שמוכן לסבול העמדה לדין ועונש שבדרך כלל היו מוטלים על וואסל מרדני. למרות זאת, מראה לנו ישעיהו בדרכים שונות כי הוואסל הזה חף מכל הפשעים עליהם הוא מוענש. ראשית, יש לו צאצאים, זוהי אחת מברכות הברית. שנית, הוא זוכה לקבורה, גם זו אחת מברכות הברית. לעומת זאת, מלך בבל נותר ללא צאצאים ואינו זוכה לקבורה – שני אלה קללות הברית. מלך ציון, במילים אחרות, ממלא תפקיד נבחר של מלך-וואסל הנותן דין וחשבון לקיסר על חוסר הנאמנות של עמו ולא על חוסר נאמנותו שלו.

אם כך, מחד גיסא ממלא יהוה תפקיד של קיסר. הוא בא לעזרת הוואסל שלו – עמו – ומשמיד את המוות, האויב המשותף שלהם. מאידך גיסא, הוא ממלא תפקיד של מלך-וואסל לקיסר. הוא נותן דין וחשבון על חוסר נאמנותו של עמו לתנאי הברית, לפיכך שומר על הגנתו של הקיסר לו ולעמו. באמצעות מילוי שני התפקידים הללו משיג יהוה את מה שאחר מלבדו אינו יכול להשיג. אכן, אך ורק אלוהים עצמו יכול למלא את תפקידי הגואל האלה, משום שכל אדם אחר הפר את תנאי הברית ברמה כזו או אחרת, אי לכך ובהתאם לזאת הם עצמם זקוקים למושיע.

אך תפקיד דואלי זה – של קיסר כמו גם וואסל – מעלה רעיון כי ישנו משלב גבוה יותר בסולם הרוחני מיהוה, אלוהי ישראל. קיסר ממלא תפקיד של "אב" לוואסלים שלו. הוא מלך המלכים ואדון כל האדונים. מלך-וואסל, מצד השני, ממלא תפקיד של "עבד" או "בן" לקיסר, אף על פי שבאותו הזמן הוא ממלא גם תפקיד של "אב" לנתיניו, הם הוואסלים שלו. המלכים דוד ושלמה הם דוגמה מצוינת למילוי תפקיד דואלי שכזה בעידן הזהב של אימפריית ישראל. יהוה מכונה "אביו" של דוד ודוד מכונה "בנו". אך דוד גם ממלא תפקיד של "אב" למלכים באימפריה שלו, אלה נחשבים ל-"בניו", והם גם ממלאים תפקיד "אב" לנתיניהם.

בשיוך יהוה למעמד וואסל ישעיהו רומז כי יהוה, מלך ציון, נותן דין וחשבון למישהו גבוה ממנו. נביאי ישראל מכנים את הישות הקדושה הזו בשם "אל עליון". ממש כשם שדוד המלך נותן דין וחשבון ליהוה בתור "בן" אל "אביו", כך יהוה נותן דין וחשבון לאל עליון בתור "בן" אל "אביו". אלוהי ישראל, במילים אחרות, הוא גם "אב" וגם "בן".

בתנאי ברית סיני יהוה הוא "אב" לאומה ישראל; ובתוך תנאי ברית בית-דוד הוא "אב" של מלכי-וואסל שונים. באותה העת יהוה הוא גם "בן" לאביו, אחד היושב גבוה ממנו בסולם הרוחני. הכינוי "אל עליון" עצמו מרמז על כך שישנם אלוהים אחרים ברמות נמוכות יותר, שבבחינה מעמיקה בכתובים נמצא כינויים עבורו כמו "מלך המלכים" ו-"אדון האדונים".

זבחי חיות – סוג של זבח יהוה

לתפקיד נוסף הממלא יהוה בעבור עמו יש תקדים בזבחי חיות. תחת תורת משה, אם איש חטא נגד אלוהים הוא היה מחויב למות, כחלק מתנאי הברית כדי להשלים את צדק האלוהים. אך כדי לעכב את המוות שלו הוא היה יכול לזבוח חיה טהורה במקום. החיה לפיכך שימשה כמיופת כוח ומתה בעבורו. בתיאוריה, חטאו של האדם עבר אל החיה והוא עצמו זוכה. לעומת זאת, במציאות זבחי חיות היו רק לסמל למה שאלוהים עצמו מתכוון לעשות. אין חיה, טהורה ככל שתהיה, שיכולה לעמוד בדרישת הצדק של אלוהים ולמות עבור בן אנוש. בתור זן נחות יותר, אין החיות יכולות לשרת בני אנוש, שכן אלה נמצאים בדרגה גבוהה יותר מהם, ולכן החיה אינה יכולה לכפר על חטא האדם. במבנה של ישעיהו, כפי שכבר ראינו, הנמצא בשלב הגבוה יותר בסולם משרת את מי שנמצא תחתיו ולא הפוך.

אנו מוצאים במקרא סוגי זבחי חיות שונים – כמו שה הפסח, עולת התמיד, זבח הפרה האדומה, השעיר לעזאזל וכן הלאה – הם מציגים בפנינו היבטים שונים של הקורבן שיהוה עצמו יעניק. יותר מכך, הקורבן של יהוה בעבור הפשעים לא יכול היה לבוא מבן אדם, שהרי כל בני האדם חטאו נגד אלוהים במצבם בן התמותה. אין אף אדם בעולם כולו שעמד בכל ההלך המוסרי שקבע אלוהים לילדיו. אם כך, בני האדם כולם זקוקים לגאולת אלוהים מחטאיהם ומתוצאות החטא, כיוון שאין הם מסוגלים להושיע את עצמם מן הטבע החוטא בו הם נמצאים.

בהמשך לתאולוגיה זו, ישעיהו לפיכך מתאר את יהוה, אלוהי ישראל ומלך ציון בתור "שֵׁה לְטָבַח יוֹבֵל" ו-"אֲשֶׁם נִפְשׁוּ" (ישעיהו נ"ג:7,10). שני רעיונות אלה מרמזים על מוות כזבח חיה טהורה, וזאת חלק מתנאי ברית סיני. אף על פי כן, כדי להשלים את תיאור הכפרה של

יהוה עבור הפשעים, ישעיהו מחבר יחד את תפקיד החיה הנזבחת עם תפקיד המלך-וואסל, הנציג הנבחר, כחלק מתנאי ברית בית-דוד. באופן זה ישעיהו מכונן קונספט של קורבן מכפר ממשפחת דוד המלך המוסר את נפשו בעד עמו. כפי שמתאר זאת ישעיהו, "כִּי נִגְזַר מֵאֶרֶץ חַיִּים מְפַשֵׁעַ עֲמִי נִגַּע לְמוֹ" (ישעיהו נ"ג:8).

יהוה נוטל על עצמו מגוון תפקידים של מושיע

רעיון דואלי זה יכול לבוא לידי ביטוי אך ורק במדרגת הסולם של יהוה בסולם הרוחני. אלוהי ישראל לבדו יכול לכפר על עוונות עמו ולהמיר את ההשלכות שלהם. אצל אנשים הנמצאים בשלבי סולם נמוכים יותר, הכפרה שלהם איננה מספקת לגרום להמרת השלכות החטא. הם רק יכולים לחדול מן החטא ולשמור על תנאי ברית האלוהים. יתרה מזאת, כל המרת השלכות החטא בדרך אחרת תשלול לחלוטין את צדק האלוהים. אם האלוהים יסלח על החטאים ויעלים את תוצאותיהם הוא ישים את הצדק שלו ללעג. גם הוא מחויב לאותם תנאי הברית שהוא דורש מעמו לעמוד.

אפשר לומר שצדק האלוהים דורש כי מישהו ישלם את מחיר העוונות. בנוסף, פיצוי אמתי עליו להיות לגיטימי ויעיל, הוא חייב להיות פיצוי "מאותו סוג" או שווה לעבירה. אם האחד כלפיו חוטאים הוא אלוהים – ישות נצחית – אז הכפרה על החטא כלפיו צריכה גם היא להיות נצחית. יתר על כן, אם הכפרה של יהוה היא נצחית אז היא גם יעילה עבור האנושות כולה, לא רק עבור ישראל. עוונותיהם של כל מי שחזר בתשובה ונכנס בברית האלוהים עם עמו ישראל יכופרו עליו, והם יבורכו יחד עם עם ישראל.

בקיצור, כדי להשמיד את המוות – האיום האולטימטיבי על חיי עמו – יהוה ממלא שלושה תפקידים. בעשותו כן, הוא עושה עבורם את מה שהם אינם יכולים לעשות בעצמם, תוך כדי שהוא עומד בכל דרישות הצדק האלוהי. ראשית, בתור הקיסר של עמו הוא מת וקם לתחייה, בשל כך הוא גובר על המוות. שנית, בתור המושיע הנבחר שלהם, על פי שושלת בית דוד, הוא נותן מענה לעוונותיהם בכך שסובל את העונש המצטבר ממעשי עמו. ושלישית, כדי לספק כפרה מועילה לחטאי עמו, הוא מת כזבח ה-"שה".

התפקידים האלוהיים הללו בתוכם יש סבל והשפלה נוראים עבור אלוהי ישראל העולים על כל דמיון. אולם בסוף הם רוכשים ישועה והשגבה שאין כמותן עבורו ועבור עמו. התפקידים הללו גם מצביעים על תנאי הברית של יהוה ואל עליון, בהם אלוהי ישראל עומד. יתרה מכך, שמירתו על תנאי הברית עם אל עליון מניחה בסיס יציב להגשמת כל הבטחות האלוהים וברכות הברית היוצאות מכך. ללא אלה, לקללות הברית, כולל המוות, תישאר אחיזה באנושות, ואנשים יגדעו מאלוהים לנצח. תפקידי המושיע של יהוה מדגמים גם את ירידתו לתחתית הכול, ממש לפני שהוא מתעלה להיות מעל הכול.

משימתו הארצית של יהוה בתור מושיע האנושות

בהתחשב בכל אלה, הוצאתו של יהוה לפועל את כל התפקידים הללו מעידה על מספר דברים בנוגע לאלוהי ישראל: (1) כדי לגבור על המוות בעבור עמו החיים עלי אדמות עליו לרדת מן השמים ולחיות ביניהם על הארץ, ולקחת על עצמו טבע אנושי. (2) כפי שאלוהים ברא את אדם וחווה ב-"צלמו" וב-"דמותו", אין בלבישתו דמות אנוש שינוי או המרה של דמותו וצלמו, אלא התגלמות של ריבונות האלוהים למטרת הצלת האנושות ממוות.

(3) על מנת לאשש את תבנית המלכים מבית-דוד במלואה, עליו להיוולד לשושלת מלוכת בית-דוד ולחיות בעמם ובארצם. (4) על פי תנאי ברית דוד, עליו להיות נאמן כ-"בן" ל-"אביו", אל עליון, כשהוא ממלא אחר התורה, נכנע לרצונו ומוכיח את נאמנותו בכל מצב.

(5) כדי לספק קרבן נצחי על עוונות בני האדם, עליו להיות אלוהים בעצמו ולפיקד להיות בן מולד בבשר של אל עליון, לא בידי חיזרים או אמצעים בלתי טבעיים. (6) כדי להראות שאביו – אל עליון – איתו, עליו להראות כוחות על טבעיים בברכת עמו. (7) על מנת לא להשאיר ספק אודותיו ומשימתו עלי אדמות, עליו להעיד בברור מי הוא ולחזות את מותו ותחייתו. (8) על מנת להשלים את סבלו והשפלתו על עמו להאשים אותו על לא עוול בכפו, לדחות אותו ולבסוף להוציאו להורג באכזריות. (9) כדי להבטיח את הגינוי ביד עמו, עליו לחיות בקרבו בתקופה היסטורית של רוע רוחני בשיאו.

(10) כדי לרדוף אותו כפי שרודפים וואסל מרדני, כל העושה זאת, באופן פרדוקסלי, צריך להיות בעל סמכות פוליטית או דתית שניתנה

לו מאלוהים. (11) מאחר ואין אדם צדיק שירשיע את אלוהי ישראל, כל אחד העושה זאת יפעל מתוך מניעים בלתי צודקים. (12) כדי למלא את תורת משה, על מות הזבח של יהוה לעלות בקנה אחד עם טקס דתי כלשהו, שחיתת שה הפסח למשל. (13) כדי להשלים את הטקס הדתי, עליו למות כקורבן טהור וללא רבב בשפיכת דם, ולהיזבח בידי הכהן הגדול.

(14) כדי שיהיה זבח זה אקט לגיטימי של אלוהים, צריך שיהיו למותו ותחיתו עדים מהימנים.

מושיע ישראל ממלא את תורת הצדק

בעזרת הכפרה הנצחית העל־זמנית הזו, אלוהי ישראל מוציא לפועל את סליחת החטאים ומחיקת עוונות אלה מקרב עמו שחזרו בתשובה. וכשעוונותיהם נמחקים, את השלכת העוונות – קללות הברית – אפשר להשיב לאחור. יהוה ממלא אחר תנאי הצדק, יתרה מכך הוא הופך את תורת החסד של אלוהים לגיטימית עבור כל מי שחודל מעוונותיו ועומד בתנאי הברית עמו. אלוהי ישראל יכול להאריך אפו וחסדו כלפי עמו וכלפי יחידים בעיקר משום שהוא עצמו כבר שילם את מחיר עוונותיהם. בלי זה לחסד האלוהים ולרחמיו אין כל אחיזה במציאות ואלוהים עלול להיתפס כקפריזי וחסר צדק.

כאמור, במהלך ההוצאה לפועל של תפקידו בתור מושיע כחלק מדפוס הברית בין קיסר לוואסל, יהוה – ה-"בן" – עומד בתנאי הברית עם אל עליון, ה-"אב". כשהוא מוכיח את נאמנותו בכל תנאי יהוה – ה-"בן" – מתנהג בתור דוגמה ומופת עבור עמו. בהיותו חף מכל עוון ופשע – שה ללא מום – הוא אף על פי כן מתמרצונו עבור עוונות. במקרה הזה אל עליון – ה-"אב" – עודנו מחויב לפי תנאי הברית לגאול את "בנו" מן המוות, "אויבם המשותף". אך בנסיבות הנ"ל, דרכו היחידה שאל עליון יכול לעשות זאת הוא על ידי הקמת "בנו" מן המתים.

בדומה לכך, ממש כפי שיהוה גבר על המוות כשקם מן המתים, כך גם כל מי ששומר לו אמונים יקום מן המתים. גאולתם היא כתוצאה מתפקיד המלך הנבחר משושלת בית־דוד למען עמו על פי תנאי ברית האלוהים. (זכרו כי על הקיסר לפי תנאי הברית להושיע את הוואסל הנאמן – מי ששומר את תנאי הברית עמו – כמו גם את כל מי

ששומר אמונים לוואסל ועומד בחוקי הוואסל). כאשר ישעיהו אומר "כִּי-לִי תִכְרַע כָּל-כְּרֹךְ תִּשְׁבַּע כָּל-לְשׁוֹן" (ישעיהו מ"ה:23b), הוא מזהה את כל האנושות אשר ביום מן ימים תקום לתחייה מן המתים למען שם יהוה – מלך ציון – מושיעם הנבחר.

התהפכות היוצרות באחרית הימים

באותו מטבע, אלוהי ישראל הופך את כל קללות הברית עבור עמו, לא רק את המוות. הוא עושה זאת כשהוא לוקח על עצמו את כל העוונות והחטאים. מוות ותקומה הם הדוגמה החזקה ביותר של היפוך יוצרות החטא. באחרית הימים תתרחש פעולה נרחבת של היפוך הקללות לברכות כשעם האלוהים יעמוד בתנאי הברית עמו בתור אומה ויוכיח את נאמנותו אליו בכל תנאי. נסיבות מיוחדות באחרית הימים תביאנה לעלייה בשלבי הסולם הרוחני כמו שלא נראו מעולם. אך אין יהוה יכול להשמיד את המוות לצמיתות עד שהאנושות תפסיק סוף-סוף לחטוא. ברגע שעמו יעלה לשלב בסולם הרוחני שהוא מעבר לחטא, יהיה זה הרגע בו יימחקו מעל פני האדמה כל החוטאים. אז יהוה ישכון בתוך עמו, המוות יעלם וכל קללות הברית יימוגו.

דוגמאות נוספות להיפוך היוצרות של הקללות כוללות את שיבת עם האלוהים מן התפוצות לקבל בירושה את הארץ המובטחת. שממות ציון ישוקמו והיכל אלוהים ייבנה מחדש. אדמות הירושה יזכו בפוריות מחודשת ויהיו כגן עדן. אנשי האלוהים, ציון, ירבו ויפרו את הארץ. פחד וחולי יתפוגגו, והצער יהפוך לשמחה. האנשים יישרו בנוכחות אלוהים ויתענגו בבוהק אורו.

על פי המבנים הסינכרוניים של ישעיהו, קללות ציון יהפכו לברכות באותו הזמן שבבל תקולל ותופל. ציון תחווה לידה חדשה באותה שעה שבבל תרד לטמיון. מלך ציון יבוא ויקים ממשלת שלום באותו "יום יהוה" בו שלטון הטרור של מלך בבל מסתיים. לפיכך, היפוך הקללות של ציון קשור ישירות להיפוך היוצרות בבל.

בהיפוך היוצרות הזה רבים מעם האלוהים יעלו שלב נוסף בסולם הרוחני. מצד שני, אלה מעם האלוהים שייכשלו בעלייה לפחות לשלב של ירושלים/ציון יירדו ויאבדו יחד עם בבל. מלך ציון ומלך בבל הם אמת המידה על פיה יירדו או יעלו האנשים. השפלתו של מלך בבל באחרית הימים היא כתוצאה מהשגבתו האישית לפני כן. השגבתו

מושיע האלוהים של ישראל

של מלך ציון באחרית הימים משלימה את שני חלקי הדרמה. הירידה וההשפלה שלו כוואסל סובל ייחשב לעולם כמעשה של אהבה עצומה בלתי נתפסת.

9

"יום יהוה" באחרית הימים

הסקת המסקנה כי באמצעים הספרותיים בנבואת ישעיהו מוצפנות תכניות יסוד לסוף העולם ולתאולוגיה של הברית החדשה. תיאור הקיטוב העצום בין הצדיקים והרשעים לפני בוא "יום יהוה". חזרה על כך שכל מה שאירע בימים אלה הוא לפי דפוס אירועי העבר וכיצד אלוהי ישראל בא באופן פיזי ומושיע את אלה שעלו לרמה רוחנית גבוהה כשהם מוכיחים כי יעמדו נאמנים לבריתו בכל תנאי.

כפי שאתם רואים, כשלארשונה העליתי על דעתי לחקור את ספר ישעיהו לא היה לי מושג על כמות המידע העשיר שהיה שם. מי היה מנחש כי ישעיהו סידר את ספרו ברבדים שבכל אחד מהם דפוסים ספרותיים מורכבים כל כך, או שספרו מכיל כל כך הרבה סודות, ואמיתות כה עמוקות? אלה שינו את כל תפיסתי בנוגע לנבואה העברית. בממצאים שלי מצאתי גמול רב על מאמצי לקשר את כתבי ישעיהו לימינו אנו. כמובן שלא הצלחתי להוכיח ללא עוררין כי ישעיהו מדבר על ימינו. אולם אני מרגיש שהצלחתי למפות את תרחיש אחרית הימים שלו.

עם הפנאטים האפוקליפטיים של היום, אני יכול לשער התפתחויות קרבות במעצמות של היום ואומות אחרות ברחבי העולם. אחרי הכול,

מה שהתנבא ישעיהו תואם בפוטנציה למה שהאומות הללו מסוגלות לעשות. ישעיהו אכן חוזה את העתיד לקרות בעולם הזה בשלב כזה או אחר. אני רואה בכך ברכה גדולה שאפשר למפות את תרחיש אחרית הימים שלו לפני שהוא קורה ולא אחרי. אני משאיר בידי הקורא להחליט אם למעשה אפשר לראות את התפתחות העניינים באירועי העולם העכשוויים.

נבואות מקבילות מן הברית החדשה

נראה כי ישנם מקורות אחרים מיסעיהו בכתובים התומכים בתרחיש אחרית הימים שלו באופן מובהק. לדוגמה, אחד הדברים הראשונים שקורים בתרחיש אחרית הימים של ישעיהו הוא הופעתו של מלך אשור על בימת העולם, האבטיפוס-רודן, אשר בעזרת ברית האומות שאיתו כובש את העולם. ישוע אומר, "מה תועלת תצמיח לאדם אם ירויח את כל העולם ויפסיד את נפשו, או מה יתן אדם כתמורה בעד נפשו?" (מתי ט"ז:26) אולי היו מילים אלה מעבר לייעוץ רוחני, אלא גם נבואה אודות אדם אמתי. אכן האבטיפוס-רודן של ישעיהו דומה מאוד ל-"גנב הבא בלילה" הקשור לביאתו השנייה של ישוע. אחרי הכול הוא הבוגד המכה ברגע הכי פחות צפוי, בוזז את עושר האומות ב-"יום יהוה", הרגע החשוך ביותר בהיסטוריית האנושות כולה. משום שהוא מתקפד ככלי של אלוהים להרוס אנושות מושחתת ודיספונקציונלית, ביאתו מבשרת על סוף העולם – סופה של בבל.

כיצד תרחיש אחרית הימים של ישעיהו תואם לנבואות אחרות בברית החדשה של ביאת ישוע השנייה? אנו רואים כי שאול השליח נוטה לדבר על האבטיפוס-רודן כשהוא חוזה כי "בן האבדון" יתגלה וישב בהיכל אלוהים כשם שמופיע בנבואת ישעיהו: "אל יטעה אתכם איש באיזה אפן שהוא, שכן יא יגיע אם יא תהיה בראשונה העזיבה ויתגלה איש הרשע, בן האבדון, המתקומם ומרומם עצמו על כל הנקרא אלוה או קדש, עד כי ישב בהיכל האלהים בהצהירו על עצמו שהוא אלהים." (השנייה אל התסלוניקים ב':4,3)

כמו ישעיהו, שאול השליח מקשר את בוא איש הרשע לחריצת דינם של אלה מן העולם שטרם התחרטו על מעשיהם: "ואז יתגלה הרשע אשר האדון ימית אותו ברוח פיו ויכלהו בהופעת בואו -- את הרשע אשר בואו הוא בהתאם לפעלת השטן, מלווה בכל גבורה, באותות

"יום יהוה" באחרית הימים

וּבְמוֹפְתֵי שֶׁקֶר וּבְכָל תַּרְמִית רֶשַׁע הַמַּיְעָדִים לְבְנֵי הָאֲבֹדוֹן, וְזֹאת מִפְּנֵי שֶׁלֹּא קִבְּלוּ אֶת אֱהָבַת הָאֱמֶת אֲשֶׁר יָכְלוּ לְהוֹשֵׁעַ בָּהּ; עַל כֵּן אֵי־הֵיטֵב שׁוֹלַח לָהֶם מִדִּוְחֵי לְהִטְעוֹתָם לְהֶאֱמִין לְשֶׁקֶר, לְמַעַן יִדְוֹנוּ כָּל אֲשֶׁר יֵאָמְרוּ לְאֱמֶת אֲלֵא חֲפָצוֹ בְּעוֹלָה." (שם: 8-12)

גם ישעיהו וגם שאול השליח לפיכך חוזים מאבק רוחני עצום, ולא רק רוחני אלא גם פיזי, הכולל את האבטיפוס-רודן של אחרית הימים או האנטי-כריסט. איש הרשע הזה, יחד עם קואליציית האומות שלו וצבאו העצום, יערוך מלחמה באנשי אלוהים פיזית וגם רוחנית. באופן דומה דניאל מתאר לנו חיה שטורפת את העולם כולו ורומסת אותו, ולה קרן המדברת דברי גידופים גדולים נגד אל עליון ושוחק את הקדושים (ראו דניאל ז': 23-25).

קיטוב האנושות כולה

דפוס הכאוס-בריאה בכתביו של ישעיהו מתאר לנו מצב בו ידו של האבטיפוס-רודן על העליונה מול עם האלוהים לתקופת זמן. אלוהים יבחן את נאמנות עמו עד קצה גבול היכולת. רק בדרך הזאת הם יוכלו לעלות במעלה הסולם הרוחני. מאידך, רבים ירומו על ידי מילות השלום הטובות שידבר המתחזה. אלה שיאמינו לו לא יסכימו לסבול את הניסיונות הזמניים ואת ההשפלה הכרוכה בהיותם עם האלוהים. כשאינם מודעים לכך שהם יירדו מטה, אולי מבלי דרך לחזור מעלה לעולם.

כפי שאמר ישוע, "אֲזָ יִמְסְרוּ אֶתְכֶם לְרוֹדְפִים וַיְהַרְגוּ אֶתְכֶם וְתִהְיוּ שְׂנוֹאִים עַל כָּל הַגּוֹיִים בְּגִלְלַת שָׁמַיִם. רַבִּים יִכְשְׁלוּ בְּאוֹתָהּ עַתָּה וַיִּסְגְּרוּ אֶת אֶת זֶה וַיִּשְׁנְאוּ אֶת זֶה אֶת זֶה." (מתי כ"ד: 9, 10) כאשר רבים מעם האלוהים יכשלו באותו המבחן שציון הצליחה לעמוד בו בנאמנות, הם יירדו מטה עם הרשעים לרמה של בבל.

מוגי הלב ביום הזה ימנעו מעצמם את רוח הקודש שאלוהים מעניק לכל ששומר את תנאי הברית עמו. ללא אור האלוהים, הם יוצפו בנסיבות הרשע מעבר לשליטתם. הם יוותרו ללא תקוות הגאולה משום שהתנכרו למושיע שלהם. כמו האנטי-כריסט, הם יפתחו כעס כלפי אלוהים, היחיד שיכול באמת להושיע אותם. כפי שמודיע לנו ישעיהו, כל אלה אשר מפקיעים את עצמם מאלוהים ב-"יום יהוה" ישתתפו בגורל בבל, שתיפול בסופו של דבר.

עם האלוהים אולי אפילו יזדהה עם "העבד הרשע" של אלוהים, איש בסמכות שיאמר "אדוני מתעכב", וכמוהו, יחל להכות את חבריו העבדים, ולאכול ושתות לשוכרה. בסוף יבוא אדון אותו העבד, ביום שאינו מצפה לכך ובשעה שאין הוא יודע, ויגרש אותו לכל הרוחות וישים את נחלתו בין הצבועים, שם יהיו היללה וחרוק השיניים (ראו מתי כ"ד:28-51).

כפי שקרה עם שבנא, הסוכן הבלתי נאמן אותו מתאר ישעיהו בישעיהו כ"ב, עבד האלוהים המוכיח נאמנותו תופס את מקומו של הבלתי נאמן: "מי הוא אפוא העבד הנאמן שהפקידו האדון על בני ביתו לתת להם את אכלם בעתו? אשרי העבד שיבוא אדוניו וימצא אותו עושה כן." (מתי כ"ד:45-47) תפיסת מקומו של שאול בידי דוד ותפיסת מקומו של שבנא בידי אליקים מספקות לנו טיפוסים של עבדי אלוהים באחרית הימים, כשהם ממלאים את מקומם של העבדים הרשעים ואויבים אחרים.

כל מי שנלחם נגד ציון ביום ההוא, ממלך אשור ועד אחרון הכופרים, בעצמם יישמדו. אנשים המגדירים את עצמם תחת ססמאות של שנאה וכעס ייכרתו מבין החיים ויושלכו החוצה. אלה הזוממים מזימות לשלוט באחרים יפלו אל המלכודת אותה הכינו בעצמם. כפי שקורה לכל פושעי ההטעיה, הדיכוי שלהם נגד הבריות חושפת את היותם מורדים באלוהים וחתומים על "ברית עם המוות". כשם שעם האלוהים נרדף ודיברו עליו ברוע בכל עידן ותקופה, כך האנשים האלה שרדפו ודיברו ברוע על עם האלוהים באחרית הימים יסמנו את עצמם בתור אויבי אלוהים. כפי שישוע חזה, תבוא שעה "שכל ההוֹג אֶתְכֶם יחשב זאת לעבודת אֱלֹהִים." (יוחנן ט"ז:2)

בימים האלה יהיה קיטוב קיצוני של הצדיקים והרשעים. כפי שנראה בחזון יוחנן, במבנה שבעת החלקים של ישעיהו בבל מזוהה ככל מי שאינו ציון או שאינו מסופח לציון. אנשים בכל אחד מן המחנות ייאלצו לבחור להיות בעד או נגד אלוהים, שהרי לא יהיה מרכז. הבחירה שלהם היא שתחליט אם הם ייושעו או יושמדו. כפי שהוציא אלוהים את לוט מסדום ואת בני־ישראל ממצרים, כפי שגאל את המלך חזקיה ועמו מידי האשורים, כך הוא מכין דרך מילוט עבור אנשי הברית שלו מהאסונות שיבואו.

התגשמותה המילולית של הנבואה

ועדיין רבים האנשים המאמינים כי אלוהים יפר את נבואות החורבן אם האנשים יתחרטו על מעשיהם ויחזרו בתשובה. הם מצטטים את נבואת יונה על חורבן והשמדת נינוה בתור דוגמה לכך. אנשי נינוה חזרו בתשובה ממעשיהם הרעים ואלוהים לא השמיד את נינוה כפי שהבטיח. יונה התבייש וכעס על אלוהים, שנראה היה כי חזר בו מדבריו. האמת היא שאלוהים אכן השמיד את נינוה כפי שהבטיח – שנים רבות לאחר מכן בימי טוביה, כפי שכתוב בספר טוביה³. אלוהים הגשים את נבואת יונה ממש כשם שהוא מגשים את כל הבטחותיו בפי הנביאים. פשוט מאוד זה לא קרה בזמן שיונה חשב שיקרה. אפשר גם לחשוב כמה מן האנשים בעולם היום חוזרים בתשובה במהירות כשם שעשו אנשי נינוה. בלב אחד, המלך ואנשיו פנו לחלוטין מדרכיהם הרעות לאחר ששמעו את אזהרת יונה.

כמו כן, ישנם אנשים המאמינים כי ניתן להפריך נבואות מילוליות על שיקום עם ישראל, בתור אומה הנמצאת בברית עם אלוהים, באמצעות הסברים רוחניים. הם מאמינים כי אירועים רבים שנחזו בפי נביאי ישראל אינם מילוליים אלא סמליים. עבורם הנבואות על שיבת ישראל מארבע כנפות הארץ אל הארץ המובטחת; שיקום ישראל והתיישבות בגבולותיה הקדומים, כולל ירושלים והיכל ה'; חזרתו של יהוה ושכינתו בתוכה כפי ששכן עם בני ישראל בעבר – כל אלה הם בעיקר אלגוריה לדברים בעלי התגשמות מיסטית. במקרים רבים, התאולוגיה העכשווית אינה משאירה מקום עבור דבר האלוהים המילולי מהתקופה הרחוקה. אולם כמו נבואת יונה, האם יש אדם היכול לשנות את דבר האלוהים? בוודאי כל אשר אמר אלוהים יתגשם בדיוק כפי שהבטיח. האם נבואת ישעיהו היא למעשה פחות רלוונטית לימינו מאשר שהייתה בתקופתו? להיפך, בעוד אחרית הימים מתקדמת לעברנו בצעדי ענק, נבואת ישעיהו נהיית רלוונטית יותר מאי פעם.

3 סֵפֶר טוֹבְיָה – חיבור יהודי מתקופת בית שני, השתמר במסורות נוצריות ונכלל במסגרת הספרים החיצוניים. על אף שהשתמר בשני נוסחים שניהם ביוונית, הסברה הרווחת היא שנכתב בעברית ולכך נמצאו הוכחות במגילות מדבר יהודה. אין וודאות בנוגע למועד חיבורו, חוקרים מתארכים אותו בין המאה ה-2 למאה ה-4 לפנה"ס.

בדומה לכך, אפשר לומר כי התאולוגיה של ישעיהו בנוגע למושיע־אלוהים פחות נכונה היום משהייתה בימיו שלו? בכל אשר התרחש בין תקופתו של ישעיהו לשלנו, הרי ברור שיש לכך משמעות היום כפי שהייתה לכל אחד אחר. האין חייו של ישוע מנצרת מגשימים את נבואת ישעיהו על המושיע הסובל לפרטי פרטים? היש מי שיכול להפריך בהסברים את תאולוגיית הברית החדשה שישעיהו צפן בספרו? לא התאולוגיה של נוצרים רבים המצמצמים את דברי ישוע לסיסמאות; גם לא תאולוגיה של אלה המחליפים פולחני דת מדוקדקים בהצדקה עצמית; אלא דווקא התאולוגיה של ישוע ושליחיו בכל מלוא המילה? בנוסף לכך, כיצד יכול מישהו להפריך בהסברים את הציפייה הלגיטימית של היהדות למשיח? מה עם התקווה היהודית למשיח שישקם את מלכותו הפוליטית של אלוהים עלי אדמות, יאסוף את נדחי ישראל, ויבנה את היכל אלוהים במקומו הקדוש? אם עבד האלוהים של אחרית הימים לא יהיה מי שיגשים את אלה, מי כן? על פי ישעיהו ונביאי ישראל אחרים, יהוה יבוא בגבורה אל העם שחזר מן הגלות לפגוש אותו. הוא ייכנס אל היכל שנבנה כדי לקבל את פניו. הוא ימלוך בממלכה שקמה מחדש בעבורו. האם עבדי אלוהים באחרית הימים וכל אלה העוזרים לו לא יכינו את דרך יהוה כדי שיבוא וימלוך על הארץ? יתרה מזאת, האם הנבואה "עַד עַת הַשְּׁבִיבֵת הַכֹּל לְתַקְוֹנוֹ, דְּבַר שְׁאֵי־הֵימָּה דְבַר מְעוֹלָם בְּפִי נְבִיאָיו הַקְּדוּשִׁים," (מעשי השליחים ג':21) לא תוגשם במלואה? או אולי יהיה זה שיקום חלקי בלבד, ולא כל אשר היה בעבר?

צדקה קודמת לישועה

לאורך כתבי ישעיהו יהוה, אלוהי ישראל, מאניש את הישועה. הוא מגלם את הישועה, הוא עצמו ישועה, שהרי אין ישועה אחרת בלעדיו. באותו האופן עבד האלוהים באחרית הימים הוא התגלמות הצדקה. ישעיהו מכנה אותו "צדקה" מאחר והוא עומד בכל תנאי ברית האלוהים ומוכיח את נאמנותו אליו בכל תנאי. הקהילה במגילות ים המלח הכירה בהאנשה הזו של תכונות יהוה בספר ישעיהו. על פי ישעיהו, ישועה לא יכולה לבוא עד אשר צדקה מיוסדת. במילים אחרות, צדקה קודמת לישועה, או מתפקדת כמבשרת הישועה.

"יום יהוה" באחרית הימים

ישנן שתי דרכים להסביר את השפה בה משתמש ישעיהו. ראשונה, כשאנשי אלוהים מצטדקים בעיני אלוהים – כשהם שומרים את תנאי הברית עמו ומוכיחים נאמנותם אליו בכל תנאי – אלוהים יושיע אותם מידי מלך אשור, מהמוות ומהשלכות עוונותיהם. ישעיהו מלמד אותנו שצדקה נובעת מתוך שירות האנשים הנזקקים לכך: האכלת הרעבים, הלבשת הערומים, דרישת צדק עבור היתומים והאלמנות, עמידה עבור המדוכאים ושחרור מעבדות. צדקה משמעה עמידה באמת המידה של אלוהים לצדקה, ולא על פי אמת הנוחות שלנו.

שנייה, עבד האלוהים מהווה דוגמה לשמירת הברית ונאמנות לאלוהים תחת נסיבות יוצאות דופן שתבואנה באחרית הימים. כמו המלך חזקיהו, הוא משמש מודל לצדקה שיוכל עם האלוהים להפגין גם כן. כמו משה, הוא מכשיר ומושח "עבדים" ו-"בנים" אחרים לאלוהים. כאשר תושלם הכשרת הקדושים לעבודת אלוהים, אז יבוא יהוה. כשם שיוחנן המטביל הכין את הדרך עבור באתו הראשונה של ישוע בתור המושיע הסובל, כך עבד האלוהים מכין את הדרך עבור באתו השנייה של ישוע בתור אלוהי ישראל ומלך ציון.

העבר – תבנית העתיד

אחד הדברים המעודדים בתרחיש אחרית הימים בכתבי ישעיהו הוא שכל שקורה הוא לפי תבנית העבר. אלוהים פועל באותה הצורה שפעל בעבר. אם כך, אנו יכולים לזהות משהו כאלוהי אם הוא מתאים לתבנית או לא. יהיו שפע של חיקויים, בייחוד ככל שהזמן קרב, אך משהו בכל אחד מהם יכשיל את עצמו.

ישוע חוזה כי יבואו ימים כל כך מבלבלים עד כי "אִם אֶפְשָׁר" גם בחירי אלוהים יוטעו (מתי כ"ד:24; הדגשה מוספת). אולם הבחירים לא יוכלו לטעות משום שהם למדו את דרכי האלוהים ויודעים להבדיל אמת משקר, וזה יעזור להם לעמוד בברית אלוהים בכל תנאי. אם לא היה כן, הם לא היו נבחרים. בסולם הרוחני של ישעיהו הבחירים הם בני אלוהים ועבדיו, בנות אלוהים ומשרותיו. אלה נאספים לציון בשיבה חדשה מארבע כנפות הארץ באחרית הימים.

כפי שהכריז אלוהים בפי ישעיהו הנביא: "אֶל-תִּיכָא פִּי אֶתְד-אֲנִי מִמְזַרְח אֲבִיא זְרַעַד וּמִמְעַרְב אֶקְבָּצֶךָ: אִמְר לְצַפּוֹן תִּגִּי וּלְתִימָן אֶל-תְּכַלְאֵי הַבִּיאֵי בְּנֵי מִרְחֹק וּבְנוֹתֵי מִקְצֵה הָאָרֶץ." (ישעיהו מ"ג:5)

כשם ש-"יום יהוה" והזמן לאחר מכן מזמן עבור רבים את העלייה בסולם הרוחני, כך שחלק מ-"עבדי" ו-"בני" אלוהים בזמן הזה יעלו לרמה של שרף, אלה יהיו "אש לוהט" (תהילים ק"ד:4), ולפיכך יוכלו לעמוד מול כל התנגדות. בתור שליחי אלוהים, הם ימונו לאסוף את בחירי אלוהים מכל האלמנטים העויינים – אש, מים, מדבר ושממה. למעשה, ישוע חוזה כי "וְהוּא יִשְׁלַח אֶת מַלְאָכָיו בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וַיִּקְבְּצוּ אֶת בְּחִירָיו מֵאֲרָבֶע הָרְחוֹת, מִקְצוֹת הַשָּׁמַיִם עַד קְצוֹתָם." (מתי כ"ד:31) על פי ישעיהו, קול השופר הוא ככרוז המודיע על שליחות עבד האלוהים והעוזרים שלו לאסוף את נדחי ישראל ב-"יום יהוה".

כפי שהופיע אלוהים בפני זקני ישראל על הר סיני, כך הוא מופיע בהר ציון בפני אלה המגיעים לרמת השרף: "וְחִפְּרָה הַלְבָנָה וּבוֹשָׁה הַחֲמָה כִּי-מִלֶּדֶת יִהְיֶה צָבָאוֹת בְּהֵר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַם וְנִגְדָה זִקְנָיו כְּבֹד." (ישעיהו כ"ד:23) עובדיה מתאר גם הוא את רמת השרף של עבדי אלוהים בתור "מושעים מהר ציון". על הר ציון, הוא אומר, אלוהים יביא את ישועתו ב-"יום יהוה" (עובדיה א':15,17,21). יוחנן מתאר שניים-עשר אלף עבדי אלוהים לכל אחד משניים-עשר שבטי ישראל, העומדים עם השה על הר ציון. הם מקבלים את חותם האלוהים עליהם לפני ההרס הגדול על פני האדמה (ראו ההתגלות ז':1-8; י"ד:1-5). לפיכך, ניתן לראות כי כל אחד מן הנביאים מתאר את אותן הקטגוריות לאנשי האלוהים בנקודת המבט שלו.

"יום יהוה" והזמן הבא אחריו מסייע לאנשים לעלות במעלה הסולם הרוחני, בכך שהם עומדים בניסיונות רוחניים במהירות. בתוך טווח זמן זה דחוסים כל אחד מן האתגרים בהם עמדו אנשי עם האלוהים בעבר, והם גורמים להם או לעבור או להיכשל בניסיונות האלוהים. הדוקטרינה האפוקליפטית של שתי הדרכים הללו מובנת באותו הרגע. משליו של ישוע על החיטה והעשבים הרעים, הכבשים והעזים, העלמות הנבונות והכסילות מבליטות את הטבע האלוהי באחרית הימים. אותן הנסיבות המיוחדות ההופכות אנשים למלאכים הופכות אחרים לשטניים, כשהם בוחרים בבירת החיים של אלוהים או בבירת עם המוות.

ישעיהו ממשיך ומשתמש בתמונה של עשור (מתן מעשר) כדי להראות את חלוקת האנושות המתבצעת ב-"יום יהוה". האנשים שחמקו מן ההרס ביום ההוא הם רק עשירית או "מעשר" מכל ילדי אלוהים, הם

נקראים "עשירית יהוה". אלה שאלוהים הגן עליהם ישירות – בחיריו – הם עשירית המעשר. (בתרבות העתיקה בני ישראל נתנו מעשר מכל הכנסתם ללווים. הלווים נתנו מעשר מכל מה שקיבלו לכוהנים. עשירית המעשר מכונה "קודש קודשים"). סוג אחד של הגנה ניתן לכל מי שעומד בתנאי ברית האלוהים. סוג שני ניתן למי שמוכיח את נאמנותו לאלוהים בכל תנאי. את הקבוצה האחרונה ישעיהו מתאר בתור "קדושים".

תפקידים ייחודיים של נשים וגברים

בעוד הוא שואב השראה מהיסטוריית עם ישראל, ישעיהו מבהיר את מה שאלוהים מצפה מן הגברים באחרית הימים. עבד האלוהים ימלא כמה תפקידי מושיע כפי שמלאו גיבורי ישראל. עבדי אלוהים ובניו ימלאו גם הם אחר רבים מן התפקידים הללו. אולם כל התפקידים הללו הם עבור גברים. לכן יש כאלה השואלים, ובצדק, מה בנוגע לנשים, מה מצפה אלוהים מהן? חלקם אפילו הולכים רחוק וטוענים כי נביאי ישראל היו חבורת גברים שוביניסטית. אלה טוענים כי מיעוט הדוגמאות לנשים בתפקידי הנהגה בהיסטוריית ישראל מוכיח טענה זו. אך טענה זו מפספסת את מהות הלימוד בדברי הנביאים כישעיהו. היסטוריית ישראל איננה המקור היחידי לדוגמאות נשים. מאחר ואלוהים לא נותן תפקידי הנהגה לנשים אין זה אומר שנביאיו הם חבורה של שוביניסטים. מה שכן, זה אומר שאלוהים מגונן יותר על נשים. לנשים יש אינטואיציה חזקה כלפי צדק, כזו שרבים מן הגברים מתקשים ללמוד. כך קורה שהרבה מן הצרות והמכשולים שיש בפני הגברים אינם עומדים בפני הנשים, אלוהים מגונן עליהן.

ברית האלוהים עם עמו ועם יחידים נוספים מגדירה תפקידים ייחודיים לגברים ולנשים. גברים יכולים להגיע לרמה של מושיעים אך הנשים הן אלה הזוכות לישועה. כאמור, אין כל הגנה על גברים או נשים אלא כחלק מיחסי ברית. גברים זוכים להגנת האלוהים עבור נשותיהם כאשר הם מוכיחים את נאמנותם לאלוהים בכל תנאי. תפקיד הגברים כמושיעים עבור נשותיהם וילדיהם מכונן יסוד של בתי־אב (פטריארכיה) בתאולוגיה של נביאי ישראל.

ישעיהו מבהיר לנו את אשר אלוהים מצפה מן הנשים. כשהן ממלאות את תפקידן הייחודי, הנשים גם הן עולות במעלה הסולם הרוחני.

לאורך ספר ישעיהו, ישנן התייחסויות לציון כאישה. היא הנמשל האנושי לעם האלוהים הצדיק. אך היא גם מהווה מודל לחיקוי עבור האישה האינדיבידואלית. הדברים שהיא עושה מכוננים תבנית ודפוס עבור הנשים כולן. הם נוגעים בכל תחום בחייה. מסגרת חלקית בלבד יכולה להינתן כאן.

כמו כל מי שעולה במעלה הסולם הרוחני, האישה ציון ראשית יורדת אל הניסיון וזה בוחן את נאמנותה לאלוהים. היא מתחרטת וחוזרת בתשובה על חטאיה נגד תנאי ברית האלוהים. בנאמנות סובלת את קללות הברית כתוצאה מן החטאים הללו. היא נושאת את מכאוביה כאישה הנושאת את ילדה ברחמה לתקופת ההיריון. כש-"יום יהוה" מגיע, היא נתקפת צירי לידה. היא יולדת "בן" – מושיע. היא מטפלת בו עד הגיעו לבגרות.

ב-"יום יהוה", בנה מושיע אותה מהאבטיפוס־רודן ומאיומים אחרים על חייה. הוא מוביל אותה למקום מבטחים תחת חופת החתונה עם אלוהים. אלוהי ישראל שומר עליה תחת ענן כבודו המגן. הוא משיב אותה בחזרה אליו וכורת עמה ברית בלתי מותנית – ברית חיים. הוא הופך את הקללות שסבלה לברכות נצחיות.

היא שוכחת את חרפת נעוריה ואלמנותה. היא יולדת אומה שלמה של ילדים ומנוחמת בשפע. היא יושבת על הכס, לבושה בגבורה, מרחיבה את ריבונותה. היא מאמצת לחיקה את הילדים שחזרו בתשובה כמו כלה העונדת תכשיטיה. היא שהייתה דחווה, שכולה ועקרה, עכשיו ששה בשמחה על רוב בניה.

בתמונה סימבולית זו אנו רואים כיצד האישה יולדת את הגבר. תפקידה בברית האלוהים הוא להעצים אותו כדי שיוכל להצליח בתפקיד המושיע. הגבר עומד בציפיות שלה כיוון שהיא שמה את ביטחונה בו. הוא מושיע אותה כיוון שהיא מביטה אליו כדי שיעשה זאת. לפנינו בית־אב ובית־אם במיטבם – אין אחד יכול להתקיים מבלי השני. הגבר והאישה יחדיו עולים במעלה הסולם כשהם ממלאים את תפקידים הייחודיים. הוא של "אב", היא של "אם". הוא בתור בעל, היא בתור רעייה, כשהם מזהים את הייחודיות של כל אחד מהם.

ילדיהם מרוויחים מכך שהגבר והאישה ממלאים את תפקידים הייחודיים. הם מדומים למלך ומלכה העומדים בראש שושלת מפוארת.

"יום יהוה" באחרית הימים

בסופו של דבר הם מקבלים אושר-עד כשהם ממלאים אחר התבנית האלוהית של זכר ונקבה. אלוהים ברא אותם בצלמו ובדמותו, זכר ונקבה. הם נולדים או נולדים מחדש לרמה הרוחנית הגבוהה ביותר בתור זכר ונקבה.

מדברים אלה עולה השאלה האם תפקידי הגואל או המושיע שאלוהים מצפה מן הגבר למלא מפחיתים באיזה אופן מן התפקיד האלוהי שלו? מושיעים או גואלים בשלבים מתחת ליהוה למעשה בוטחים בו להביא את הישועה בעצמו, בין אם הוא עושה זאת ישירות או לא. עבדי אלוהים יכולים למלא את התפקידים הללו רק אם יש בהם להכשיר את עצמם ואחרים לקראת ישועת אלוהי ישראל. המבחן שלהם הוא להתאמן באמונה ולאחוז בהבטחה שאלוהים אכן יושיע אותם על פי תנאי הברית שלו. אמונה כזו מגיעה כאשר עומדים בתנאי ברית האלוהים ומוכיחים נאמנות בכל תנאי. כתוצאה מכך, אלוהי ישראל מקיים את הבטחתו ומבטא את עצמו בחיי משרתיו.

אלוהים סיפק מוצא עבור ילדיו לרכוש את תכונותיו בכך שיתרגלו את האמונה בו. הוא כונן מערכת של יחסי ברית ברמות רוחניות גבוהות ונמוכות, ומעודד את עמו להתחקות אחריו ואחרי משרתיו. עם האלוהים עולה במעלה הסולם הרוחני כשהוא גודל לרמה גבוהה יותר של שירות אותה אלוהים מאפשר בתוך גבולות הברית. המצוות "ואהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך, נפשך, מאודך ושכלך" ו-"אהבת לרעך כמוך", מוארות באור חדש, בהתחשב במסע הרוחני לשמים וההכנה לקראת בוא "יום יהוה". אין ספק שנצטרך את המצוות הללו, ואף יותר, כדי לעמוד בתנאים שיתקיימו אז.

אזהרה אחרונה לפני הסוף

הזמן של אחרית הימים קצר עבור כל אשר נחזה להתגשם. דניאל ויוחנן מדברים אודות משפט האלוהים באחרית הימים שימשך שלוש וחצי שנים. ישעיהו חוזה שלוש שנים של משפט האלוהים, הבאים לאחר זמן דומה של אזהרות. במשך שלוש שנים הזהיר ישעיהו כי אשור תכבוש את מצרים, ואז התגשמה נבואתו. בדומה לכך, במבנה שבעת החלקים של ישעיהו, אלוהים נותן לבבל הגדולה חוזה של שלוש שנים לחזור בתשובה. אלוהים נותן שפע של אזהרות על כל שהוא הולך לעשות.

כמו ישעיהו, עבד האלוהים באחרית הימים מתחיל את שליחותו לפני בוא "יום יהוה". אלוהים קורא לו כפי שקרא לישעיהו להזהיר את עמו מן האסונות העתידיים לבוא. כתוצאה מכך, רבים יתעוררו ויחזרו בתשובה מעוונותיהם, אלה יחדשו את יחסי הברית שלהם עם אלוהים. אחרים יקשו את לבם. הם לא יאמינו כי הזמנים השתנו. הם יבוזו למשרתי אלוהים וישימו מבטחם בדברים ברי חלוף. ישעיהו מדמה אנשים כאלה לעובדי אפר. הם מאירים את דרכם באמצעות ניצוצות בלבד. כשהם דוחים את האור ששלח להם האלוהים כדי להאיר את החושך, בלא יודעין הם דוחים את אלוהים.

לבסוף, אלוהי ישראל בא לנקום ולגמול. הוא ינקום על כל הרע שנעשה לעמו, ואת אנשיו יגמול על פי מידת הצדקה שלהם. הוא בא אל אלה המחכים לו, אלה שעלו מבחינה רוחנית והתאספו בציון. הוא בא אל היכלו, לשבת על כס הממשלה, ולייסד את ממשלת הצדק שלו. הוא בא בתור מלך ציון לייסד את אלף שנות השלום להן חיכו זמן רב. מה שלישעיהו הוא בוא יהוה בתפארת למלוך על העולם, ומה שלמאמינים הוא בוא ישוע בגבורה, יהיה אותו אירוע, אשר ישנה את העולם.